

FIATI 50 KURUŞ
Satış Merkezi: İstanbul, Türkiye Basımevi

Hasan Fehmi Turgal

ANADOLU SELÇUKÎLERİ

Müneccimbaşıya göre

1 9 3 5

TÜRKİYE BASIMEVİ — İstanbul Ankara Caddesi

Hasan Fehmi Turgal

Anadolu Selçukîleri

Müneccimbaşıya göre

1 9 3 5

TÜRKİYE MATBAASI — İstanbul Ankara Caddesi

Ön Söz

Bu taslağı niçin bastırıyorum?

İstediğini yazmakla istenileni yazmak arasında epice ayırt vardır. Birkaç yıldır öz Türkçe diye birçok yazılar yazdık. Ancak bunların hepsinde de kalemlerin yazıcılara yandaşlık ettiğini gördük.

Dilime, kalemime buyuran bir dilek ve ödev önünde kendimi sınamak istedim. Bundan kendimce çok şeyler umutlanıyorum biliyoruz; dilimizin uzun yıllar başlıbaşına yazı işlerinde çalıştırılmaması onun birçok bağlarını gevşetmiştir. Yabancı sözler, bağlar yasak olmadığından ağıza, kaleme hangisi kolay geldiyse onu kullanıp geçmişizdir. Yazıcı genişçe bir yönete açılıp yürürken kalemin nerelerde irkildiğini görür. Artık bu duraklamalarda kalemlerimize kuvvet verecek araçlara bugün sahip bulunuyoruz. İşte bu araçlara güvenerek kendimi yazılı bir sınaca çekiyorum.

Bunu yaparken gençlerimize kendi yazılarıyla, kendi dillerile bir başurak da vermiş olacağım. Bunun için son tarihçilerimiz arasında bile az tanınan çok önemli bir tarihçimizi tanıtmak istedim. Ötedenberi kavrayışı, görüşü, tükenmez duruşu ile gözlerimi alan Selânikli Müneccim başının "Camiüddüvel,, adındaki Arapça tarihinden Anadolu Selçukları kısmını seçtim. Bunun gibi daha yüzden artık devletin tarihlerini toplamış olan bu kitap orta çağ doğu tarihi için eski ve genel bir kaynak sayılabilir. Bu yüzlerce devletin tarihçilikleri arasında görülen tutarlık Müneccimbaşı Ahmedin kafasındaki hızı değerlemeğe ye-

tişir. Şunu da göz önünde tutmalıkim bu adamın asıl at oynattığı alan tarih değil gök yüzüdür. Tarih için bu kadar vakit ayırabilmesi şaşılacak bir iştir. Sanıyorum Türkçe kitap okumayı küçüklük sayan o zamanın bilgeleri de okusun diye Arapça yazılan bu koca tarih Dördüncü Muhammede sunulmuştur. Lâle devrinde ve sonraları bastırılan ve Türkçeye çevrilmeğe başlanan ana kitaplar arasında bu izerde başlangıcındaki anlatışa göre o zamanın okumuşlarından şair Nedimin kalemile Türkçeye çevrildi. Nedim ağdalı kısımlarından birazını çıkardım dediğine göre epice kısaltımlar yapmış denekdir. Bizim aldığımız parça Kayseri yazmasında elli iki büyük sayfa kaplamışken Nedimin çevirmesinde (Sahaifülahbar) da ancak on yedi orta sayfa kadar olmuştur. Demek epice bir kırpılma görmüş oluyor.

Arapça yazmasının sayfasını rakamlarken elleri yoran bu kocaman kitabın Türkçeye çevrilmesinde bir takım özetmeler olmuşsa bile yıllar yıpratacak bir çalışmanın verimi, ürünü olduğunda şüphe bırakmaz. Biz aldığımız sayfaları çevirirken öz iyesinin sözlerini olduğu gibi Türk çeletirmeğe çalıştık. Hem Salt Türkçe yazmak, hem de tek söz kaçırmamağa çalışmak gibi iki çetin amacın kıskaçı arasında sıkışan kalemimin yanlışları da olabilir. Onları görenler ereğimizin kutluluğuna bağışlarlar umundayım. Tarihcinin bu kısımda [*] kullandığı göçüm yıl tarihlerinin yanlarına doğum yıl tarihlerini ben koydum.

Birtakım sayfaların aşağılarında yıldızlarla gösterilen satırlar benimdir. Kalanları olduğu gibi (camiüddüvel) in Selçuklar kısmının çevirmesidir.

1 - 11 - 1934

Kitap Sarayları Direktörü
Hasan Fehmi Turgal

[*] Tarihçimiz Bizans kısmında her iki tarihi de kullanmaktadır.

Birinci bölüm

BAŞLAYIŞ

Anadoluda Selçuklar :

1064 = 456 yılından 1305 = 704 yılına değin Anadolu buyrukları geçmiş olan Selçuklardan on beş sultan geldi. Birincileri Dakakoğlu, Selçukoğlu İsrailin torunu Süleymandır. Süleyman Kutulmuşoğludur. Dedesi İsrail Gaznelilerden Sevük Tekinoğlu Yeminüddevle Mahmudun elinde tutsak olunca, İsrailin oymakları; oğlu Kutulmuşun çevresine üşüştiler. Kutulmuş bunların başına geçerek öteye beriye sarkıntılık etmeğe, baskınlar yapmağa başladı. Amcası oğlu büyük Selçuk devletinin kurucusu Tuğrul Bey kendisini bu sarkıntılıklardan vazgeçirmeğe çalıştı. Çapul edeceksen, akın yapacaksan düşman sınırlarına git oralar da çalış dedi. Kutulmuş bu öğüdü doğru buldu. Akınlarını Bizans, Gürcü sınırlarında yapmağa başladı. Bizans kalelerinden, şehirlerinden bir takımını elde etti. Yoldaşları gittikçe çoğalıyor, genliği artıyordu. Babasının adamları toptan onun yanına koştular. Gaznelinin zindanında kapalı olan başbuğlarının kurtuluşundan umutları kesilmişti. Bir takım başka oymaklar da kendisine uydu, Türkmenlerden pek çok kimseler akınlarına karıştı. Bu sıralar da Tuğrul Bey ölmüş yerine Alpaslan büyük Selçuk devletinin başına geçmişti. Kutulmuş Alpaslanı çekemedi. Büyük Selçuk devletini ele geçirmek üzere ayaklandı, (1064=456) de Rey önlerinde çarpıştılar. Kutulmuşun ordusu dayanamıyarak bozuldu, kendisi de savaş yerinde ölü bulun-

du. Bu Kutulmuşun gök biliminde ülüşü (hisse) vardı. Başkaca eski bilimlerle de ilişiği olduğu anlaşılır. [*]

Alparslan amcası Kutulmuşun ölümüne çok acıdı. Oğlu Süleymanı babasının elde ettiği ellere yolladı. Süleyman babasının gittiği yolu tutmıyarak Alpaslana boyun kesti. Babasının ölüm yılı içinde onun yerine yerleşmişti. Kendisi akıllı, çalışkan, batır bir devlet adamı idi, ülkesi genişledi. Bizanslılardan daha bir çok yerler aldı. Bunların arasında Konya ile Aksaray ve çevreleri de vardı. Bu yazdıklarımız Zehebi tarihinde de böylece geçmektedir.

(1085=477) yılında Süleyman ordusu ile Şama doğru ilerledi. (964=353) yılındanberi Bizanslıların elinde bulunan Antakyeyi geri aldı. Antakyenin sahibi Fardiros adında biri idi. Kaleyi şanesine [**] bırakmış kendisi bizans içine gitmişti. Fardirosun oğlu ile Şane, Antakyeyi Süleymana bırakmayı aralarında kararlaştırmışlar, öylece kendisine bildirmişlerdi. Fardiros çerisine, budununa karşı kötülük yapmakla tanınmış bir adamdı. Kendi oğluna bile kızıp zindana attırmıştı. Süleymana bu haber gelir gelmez denizden üç yüz atlı ve biraz da yayalı ile koştu. Sarp kıyılara yanaşıp tırmandı. Geçit vermez yerleri aştı, Fardirosun oğlu ile şanenin bildirdiği kavşutta buluştular. Kaleye so-

[*] İbniesir Kutulmuşun gök biliminde ülüşü olduğunu söyler. Eski birtakım bilimlerle de tanınıyordu der. Daha ileri giderek islâmiyet ve araplığın getirdiği ilimlerden başka eski bilgilerle ilgili olmayı bütün Selçuk ardasına vermekte, dinlerinin gevşekliği bundan ileri geliyordu demektedir. Kılıçaslanın dinsizlikle tanınması, Rüknettin Süleymanın yanında birtakım filosofların barınması onun da babası gibi sapık bilinmesi bundan ileri gelmiş sanılır. Birtakım bilgelerimiz Selçukların gök bilimlerinin yıldıznameden ileriye aşacak bir kertede de olmadığını söylerler. Bu sorum üzerinde daha derin bir inceleme gerekmektedir sanırım.

[**] Şahne deye Arap, Acem yazıları arasında bulunan sözün Türk ayalıkları içinde gördüğümüz sane ve şaneden başka bir şey olmadığı açıktır. İlbayı derecesinde işyarlık olsa gerektir.

kulup merdivenlerle kalenin gövdelerine çıkmağa başladılar. Antakyeliler karşı durmak istedilerse de epiyce yitik verdikten sonra kaleyi Süleymana açtılar. Birçok algı, doyum alındı, sayısız mal davar elde edildi. Süleyman Antakyelilere iyi davrandı, yıkılan yerleri onarttı. Evlerde konaklanmayı çerisine yasak ederek Antakyelilerin böylece de gönüllerini kazandı.

Süleyman Antakyeyi eline geçirince o sırada büyük Selçuk hanı olan Melikşaha bunu müjdeledi. Bu kazancın salt onun yüce adı hesabına yapıldığını bildirdi. Melikşah bundan pek sevindi, bu yüzden kendisi kutlulandı. Süleyman Antakyede yerleşmeğe çalışırken Halep beyi Şerefüddeden elçi geldi. Kendisinden Antakyenin Bizanslılar elinde iken aldığı vergiyi istiyordu. Süleyman buna yanaşmadı, ancak verdiği karşılıkta yumuşak davrandı. Halep sahibi vergiden vaz geçmedi, iş boğuşmaya değin vardı. Süleyman çerisini alarak Halebe doğru yürüdü. Halep yakınında boğuştular, savaşta Halep beyi Şerefüddenvle öldü. Süleyman Halebin yanlarını, yakınlarını ele geçirdi, Halebi de kuşattı, düşüremedi. 1084=471 yılında Şam sahibi Tacüddenvle Tutuş Halebi kurtarmak üzere ordusile yürüdü. Süleyman karşıladı, savaşta Süleymanın ordusu bozuldu, başlı başına kendisi savaşıyor direniyordu. Başa çıkmıyacağını görünce tutsak olmaksansa kendi elile canına kıydı. Geçen yıl sefer ayında Halep beyi Şerefüddenvle ölmüştü, bir yıl sonra yine o ayda Süleyman da göçtü. Melikşah Süleymanın ölümünü duyunca kardeşi Tutuşa pek canı sıkıldı, kendisi Halep üzerine yürüdü, Tutuş duyar duymaz Dımışka çekildi. Melikşah Süleymanın ülkesini oğlu Kılıçaslanı verdi. 1086=479 yılında Kılıçaslan Konyada Selçuk devletinin başına geçti. Tarihçiler Anadolu Selçuklarının bu çağlarını yazarlarken bocalamışlardır. Hamdullah Müstevfi "Güzide,, adındaki tarihinde şöyle anlatır : Süleyman öldürüldüğü sırada iki oğul bırakmıştı. En bü-

yüğü Davut idi. Ötekisi Kılıçarlandı. Melikşah Süleymanın büyük oğlu Davudu babasının yerine geçirdi.

Davut doğruca babasının ülkesine gitti. Antakyeyi Türkmenlerden yağıbasana bıraktı. Sivas ve Malatya sahibi Danişmend; üstüne atılan Bizanslılara karşı birlikte uğraşmak için Süleymanın oğlundan yardım istedi. Koştı Danişment ülkesinde birleştiler, Bizanslıları bozdular, birçoklarını öldürüp pek çok da tutsak aldılar. Elleriine sayısız bulunlar, doyumlar geçti. Bir çok kaleler, şehirler ele geçirildi. Her birisi kendisine yakın olanları alarak üleştiler. Davut Konyayı elde ederek orasını ülkesine başkent yaptı. Bu görüşe göre Konya bu sırada ele geçmiş demektir (1087=480). Davut iş başında yirmi yıl kaldı. 1106=500 yılında öldü, bundan sonra Selçuk tacını Kılıçarslan başına geçirdi. Kırk yıl hanlık etti. Abbaslı halife kendisini Bağdada çağırdı Büyük Selçuk hanı Mesuda kızdığından Kılıçarslanı onun yerini tutsun diye istiyordu. Kılıçarslan büyük bir ordu ile Bağdada yöneldi. Habur çayı yanlarında Mesudun büyük kumandanlarından Çavlı beyle karşılaştı. Kılıçarslanın kumandanlarını ayardarak çeldiler. Savaş sırasında pek çoğu karşı yana geçti. Bu yüzden Kılıçarslanın ordusu bozuldu. Kendisini Haburun öbür yakasına geçmek üzere atile çaya girdi. Ölümünden tutsaklıktan kurtulmak için çabalıyordu. Sonunda atı ile batıp boğuldu (1144=531). Ölüsü çayın kıyısında bulunup Miyafarikinda gömüldü. bu anlatışı tarihçi (Lari) de benimsiyerek olduğu gibi tarihine göçürdü.

Bizim daha doğru bulduklarımız İbni Esirin "Kâmil,, adındaki eserinde gördüklerimizdir. "Cihanara,, dakiler de kâmildekilerle birleşir. Ben de buraya alıyorum :

Süleyman öldürölünce yerine oğlu Kılıçarslan geçti. Konyayı, Aksarayı ve daha başka yerleri babası elde etmişti. Kılıçarslan tüzemen ve eşsiz bir batırdı. Bizanslılarla savaşlar yaptı. Yakınlarındaki İslâm Türk beylikleri de kendisine

yardıma koştular. 1097=496 da ülkesini çiğneyerek geçen Frenkleri (haçlıları) silâhla karşıladı, sonra kendi kalelerine çekildi. Frenkler ülkeyi çiğnediler. Yolları üstündeki Antakyeye de uğrayıp Yağıbasanın elinden aldılar.

1107=506 yılı içinde Musullular kendisini çağırdı, Musul iyesi Cigirmiş Çavlı Beyin elinde tutsak iken ölmüştü. Musullular Çavlı'nın zulmünden bıkmışlardı. Uzak, yakın ülkelere baş vurdular, gelip Çavlı'nın elinden kurtarılma- larını istediler. Kılıçarslardan başka karşılık veren, kendi- lerini yankılayan olmadı. Hepsi de Büyük Selçuk hanından ürküyorlardı. Kılıçarslan ordusile yürüdü, Çavlı Bey, Sin- cara doğru yürüyerek önünden çekildi, Artık oğlu İlğazi ile eski Musul beyi Cigirmişin ordusundan bir takımı komu- tanlarla, Kılıçarslan ordusuna katıldılar. Birlikte Musula varıldı. Gürültüsüz şehir kendisine boyun kesti, kapılar açıldı. Musullular; eski Musul iyesinin adamları da birlikte olarak Kılıçarslanı karşıladılar. Recebin yirmi beşinci günü Kılıçarslan Musulu ele geçirmiş bulunuyordu. Cigirmişin oğlu, sağ kalan beyleri, kumandanları hep katına geldiler. Kendilerine kaftanlar giydürildi. Musuldaki Büyük Selçuk omağına oturdu. Sultan Mehmedin okunan hutbesini sus- turdu. Hutbede halifeden sonra kendi adı anıldı. Askerle- rine hiç ayırt etmiyerek öğdüller dağıttı, Musul kalesine kendi adamlarından birisini gütval yaydı. Haksız ve uydur- ma vergileri kaldırdı, tüzemenliğini yaptı. Birisini öldürtmek için Bozutçuluk, kovuculuk yapanları daha önce öldürece- ğini bildirdi. Böylece ortalığın gönüllerini aldı. Musulun işi bitince Çavlı ile çarpışmak üzere Musuldan çıktı. O- nun uğursuz elini Musuldan büsbütün kesmek istiyordu. Kılıçarslan Musuldan çıkarken yerine o sırada yirmi bir ya- şında olan büyük oğlu Melikşahı iş görmüş, deneçli bey- lerinden bir takımı ile orada bıraktı. Yanındaki ordu dört bin atlı kadardı, hepsi de soy atlara binmişlerdi. Çavlıya yanaşıldığı sırada karşılarındaki ordunun çokluğu yayıntısı

geldi. Kılıçarslan ordusundaki bağlar çözülmeğe başladı. İlk savuşan Amid beyi İnal oğlu İbrahim oldu. Ağırıklarını, çadırlarını bırakıp Haburdan yana çekildiler. Başkaları da bunlara uydu. Kılıçarslan işi uzatmaktan, yurdundan yeni asker getirtmekten başka çare bulamadı. Konyadan seğirdimle yardımcı gelmesini istedi.

O sırada Anadolu ordusunun büyük bir kısmı frenklere karşı koymak üzere Bizans ordusuna katılmış imparatorun buyruğunda bulunuyordu. İmparator işi öğrenince Kılıçarslan ordusunu geri gönderdi. Ordu ilerlerken Çavlı bu durumdan faydalanmak için çabuk davrandı. Anadoludan yardımcılar gelmezden önce Kılıçarslanlılara saldırdı. 1107=500 yılının yirmi zilkadesinde uğraş başlamıştı. Kılıçarslan büyük batırlıklar gösteriyor, karşı dizilerin arasına sokuluyordu. Karşı ordunun sancakçısını yere yuvarladı, Çavlının yanına sokularak bir kılıç vurgusile dolgasının boyunluğunu kestirdi. Çavlı zor kurtuldu. Çavlının ordusu gittikçe büyüyor, berikiler azalıyor, dağılıyordu. Kılıçarslan çerisinin bozulduğunu görünce atını Habur çayına sürdü, hasmının okçularına karşı kendini koruyor, tutsak olmamak için çabalıyor, çalışıyordu, birden atı bir uçuruma daldı. Atile birlikte boğuldu. Birkaç gün sonra ölüsü bulunarak Habor köylerinden (Simsanya) köyünde gömüldü. Çavlı koşup Musula girdi. Kılıçarslanın oğlu Melikşahı tutturup bağlattı. Doğruca Sultan Mehmedin katına gönderdi. Bunlar hep adı geçen İbniesir tarihinden alınmıştır.

Başka bir anlatışa göre Kutulmuş; Dakak oğlu İsrailin çocuğu Gazinin oğludur. Ölünce hiç oğlu kalmadı. Süleyman onun kardaşı idi. Her ikisi de İsrail oğlu Gazinin oğulları olur. Daha başka bir anlatışa göre de Kutulmuş ölünce iki oğul bıraktı. Büyüğü Mansur küçüğü Süleymandı. Mansur babasının yerine geçti. Biraz sonra büyük Selçuk sultanının buyruğu ile Porsuk bey kendisini öldürdü, o sırada Süleyman kardaşının yanında idi, pek küçük bulunu-

yordu. Bunun için de öldürülmemiştir. Babasının ve kardaşının adamları kendisini baba ve dedesinin yerine geçirdiler. Ölümüne değin babasının yerinde kaldı. Yerine büyük oğlu Davut getirildi. Ondan sonra da kardaşı Kılıçaslan geçti. Bu sözler arasındaki karışıklık açıktır. İşte bunun için Anadolu Selçuklarının tarihlerini yazanlar bu anlatışların doğrusunu bulmakta anlatmakta güçlük çektiler.

Sözlerine inandığım bir takım kimselerin cönklerinde bulduğuma göre bunlardan Anadoluda ilk görünen Kutulmuştur, bu Kutulmuş İsrailin oğlu Selçukun torunudur. Amcası oğlu Tuğrul beyin ülkesinde birtakım karışıklıklar yapıyordu. Tuğrul bey kendisini bundan vaz geçirmek istedi, dinlemedi, kendisini öldürteceğini anlayınca babasının oymaklarından bir takımı ile Anadoluya geldi. Kaleler şehirler açtı. Konya Aksaray bunların içinde idi. Adamları çoğaldı, işi büyüdü, Çorumu kendisine başkend yaptı. Sonraları Sultanlığa yeltendi. Reyde Alpaslanla çarpıştı, Ordusu bozuldu. Ölüsü savaş alanında bulundu (1172=465). Rey savaşında oğlu Mansur yanında idi, kaçıp babasının ülkesine gitti, bir zaman sonra Sultan Melikşah; Porsuk beyi bir ordu ile Mansurun üzerine gönderdi. Savaşılar. Mansur savaşta öldü. Oğlu Süleyman tutsak olarak sultanın katına gönderildi. Küçük olduğundan Melikşah Süleymanı öldürtmedi. Uzun zaman kapalı kaldı. Bir zaman sonra Danişment oğlu Mehmedin yardımile suçundan geçildi. Babasının ülkesine gönderildi. Orada ünü yüceldi, 1174=477 yılında Bizanslılardan Antakyeyi kurtardı. Sonra Halep iyesi Şerefüddeve ile döğüştü, Şerefüddeve savaşta öldü, ölüsünü Halebe götürerek Haleplilere gösterdi. Şehrin kendisine bırakılmasını istedi, dinlemediler ve Sultan Melikşahtan yardım dilendiler. O da Dımişkta bulunan kardaşı Tutuşu üzerine yolladı. Tutuş yetişti, çarpışılar. Süleymanın çerisi bozuldu. Bozgunluğu gören Süleyman kendi elile canına kıydı, çorumdaki urununa oğlu Kılıçaslan

geldi. Melikşah Urfa beyi Bozanı bir ordu ile üstüne gönderdi. Bozan kendisini tutup bağlatarak Sultana iletti. Melikşahın ölümüne değin kapalı kaldı. 1192=485. En sonra kendisini sultan Berkyaruk azatladi ve babasının yerine yolladı. Kılıçarşan yerleştikten sonra Danişmentlilerin elinden bir çok yerlerini aldı. Frenkler Anadoluya geldikleri sırada kendileriyle boğazlaştı, frenkleri yendi, bir çoklarını öldürdü, Anadoludan çıkardı. Bu sıralarda Konyayı, Aksarayı yan veyürelerini Bizanslıların elinden aldı. Bizans imparatorile araları çok kötüleşti.

İmparator Frenklerle uyuşarak onları Kılıçarşan üzerine kışkırttı. Frenkler denizden gelerek sayısız çeri ile Kılıçaslanın üzerine yürüdüler. Kılıçaslan kardeşi Davut ile birleşerek Frenklere karşı çıktılar, her ikisi de bozuldu. Kılıçaslan kardaşından bir iş dolayısıyla kocunarak ayrıldı. Yolda Frenklerin pususuna uğradı. Az kaldı tutsak oluyordu. Büyük zorluklar içinde kendisini kurtardı. Pek az adamı ile kaçabildi. Frenkler bütün ağırlıklarını, bineklerini ele geçirdi. Frenkler bundan sonra yaya iken atlandılar, bozulanların arkasına düştüler. Kılıçarşanın merkezi olan Nıkiyeyi (Çorum) kuşatıp aman ile aldılar, sonra sözlerinde durmayıp erkekleri öldürdüler, kadınları, çocukları tutsak edip Bizansa sattılar (1097=490). Bundan sonra Frenkler Antakyeye varıp kuşattılar. 1098=491 Yağıbasanın elinden aldılar. 1100=493 yılında elli bin Frenk Danişment oğlu Gümüştekin üzerine yürüdü. Gümüştekin Kılıçaslanla birleşerek karşı durdular. Kılıçarşan çerisile pusuya yattı. Gümüştekin savaşa savaşa yağıları pusuya çekti. Pusunun önünden geçerken Kılıçarşan ve adamları arkalarından çullandı. Frenkler kötü bir bozgunluğa uğradılar. Pek azı diri kurtuldu, komutanları tutsak edildi. Türkler bütün ağırlıklarını, bütün davarlarını ele geçirdiler. 1103 = 497 yılında Frenkler bütün Avrupayı savaşa çağırdılar. Üç yüz binden artık savaşçı erle Kılıçarşan ve Danişmentoğlu ül-

kelerine yürüdüler. Kılıçaslan bu yürüyüşü duyunca karşı duramayacağını anlıyarak köyleri, kentleri boşalttı. Sarp dağlara çekildi. Barınacak yerleri ateşe verdi. Danişment oğlu da öylece yaptı. Frenkler geldiği sırada ne yem, ne azık buldular. Yem, azık arayıp bulmak için dağıldılar. Kılıçaslan ile Danişmentoğlu yeryer pusular kurmuştu. Üzerlerine uğrayan bölükleri ayrı ayrı tepeliyorlardı. Düşman kümeleri birbiri ardınca pusuya düşürülüp kırıldı. Frenk ordusunun büsbütün arıkladığını görünce birden bilece arkalarına düştüler. Büyük düşman sürüsünden ancak yirmi bini pek güçlkle Antakyeye ulaşabildi. Çoğu açlıktan ölmüştü.

İki savaş yoldaşı düşmanın bitginliğini yakından anlayınca ordularını derleyip topladılar birden kalanların üzerlerine atıldılar, sayısız bulun, tutsak edindiler. Kılıçaslanın ünü şanı bir kat daha yükseldi. Gönüllerde saygısı ürküsü yerleşti. Uzak yakın ülkeler kendisine boyun kesti. Bizans imparatoru da dosları arasına girdi. İş büyüyor, ülkesi genişliyordu. Sonunda Çavlı savaşında Habur çayında 1107=500 de daha önce yazdığımız gibi boğulup öldü.

Musulda bulunan oğlu Melikşah tutsak olarak Sultan Muhammedin katına götürüldü. Uzun zaman kapalı kaldı. Anadoludaki beylere bu duyuk gelince küçük oğlu Rükneddini yerine geçirdiler.

Kılıçaslanın oğlu Mesut 1107=500 yılında hanlık orununa oturmuş oluyor. Benim elde ettiğim özel bilgilere göre Melikşah 1105=498 yılında Abbasslı halifenin araya girmesile tutsaklıktan kurtulmuş, Sultan Muhammet kendisini babasının yerine göndermiştir. Halifenin bir yarlığı da bilesince idi. Gelip babasının yerine oturdu. 1110=503 yılında da öldü. Yerine adı geçen kardeşi Mesut oturdu. Bir anlaşıya göre Kılıçaslanın Mesuttan başka oğlu yoktu. Musolda tutsak olan da o idi. 1110=503 yılında kurtulup döndü babasının orununu (makam) aldı.

Rükneddin Mesut ile Danişmendoğlu Mehmedin arası açıldı. Ülkeleri birbirine yakın ve karışmış gibi idi. Danişmendoğlu Mehmet 1142=537 yılında ölünce Mesut Danişmend ülkesini elde etti. Mesut kızkarındaşı Selçuk Hatunu Atabey Zenginin oğlu Nureddin Mahmut ile evlendirmişti. Bu yüzden de durumunu sağlamlaştırmıştı. Nureddin 1151=546 yılında Frenklere karşı yenildiği sırada Frenklerin başbuğu Jüslin idi. bu adam Frenklerin en büyük bir kahramanı idi, Nureddinin bir çok adamlarile birlikte silâhçısı da tutsak oldu. Nureddinin kendi kullandığı silâhların bir takımı da Frenk kumandanının eline geçti. Bu silâhları Mesuda göndererek güveynizin pusatlarını sunuyorum ileride daha başkalarını da alacaksınız demişti. Mesut bunun üzerine Nureddine büyük bir ordu ile yardıma koştu. Bugez Nureddin üstün gelerek Frenklerin ellerinde bulunan bütün kaleleri geri aldı. Mesut bir anladışa göre 1156=551 de, başka bir anladışa göre 1162 = 557 de öldü. Mesut tüzemen bir sultandı bilginleri çok sever ve korurdu. Amasya yakınlarında güzel bir şehir kurdurdu. Yoksullara, yolculara barıncaklar yaptırdı, iyi sular getirdi. Şehrin adına Simre dediler. Bu gün bir yıkıklıktır. Ölünce burada yaptırdığı kübede gömüldü. Bir çok hayırları bugüne kadar kaldı, hepsi de gaza malından yapılmıştı. Yerine oğlu İzzettin Kılıçarşan geldi.

İzzettin Kılıçarşan

Babası mesuttur. Dedesi Kılıçarşan, onun babası Süleyman, Süleymanın babası Kutulmuş, Kutulmuşun babası İsrail, İsrailin babası Selçuktur. İzzeddin Kılıçarşan iyi yürekli, uz gidişli bir savaşçı idi.

1164=559 yılında Bizans imparatoru İstanbuldan çıkarak Kılıçarşanla Danişmend oğlu ülkelerine yürüdü. İki komşu birleştiler. Türkmenlerden ve başkalarından başlarına birçok savaş erleri birikti. Geceleri Bizanslılara baskın ediyorlar, gün-

düzleri hiç görünmüyorlardı. Böylelikle Bizanslıları yıprat-
tılar. Düşmanın kayıpları on binleri buldu. İster istemez
yüz geri ettiler. İstanbula yöneldiler. Arkalarından yürüyen
Kılıçarşan bir takım kaleler elde etti. 1165=560 yılında
Kılıçarşanla danişmendliler arasında da çarpışma oldu. Bu
çarpışmanın aslı budur: Kılıçarşan Erzurum beyleri olan
Saltıklardan bir kız ile evleniyordu. Ağır değerli yüklerle
yürüyen gelin alayına Danişmendliler yolda baskın ettiler.
Gelini, gelinin ağırlıklarla birlikte yağmaladılar. Danişmend
oğlu Yağıbasan, kızı kardeşi oğlu Zünnun ile evlendirmek
istedi. Kızı Kılıçarşana din düğümlemişti. Bu düğüm bo-
zulmadıkça bir kızın veya bir kadının başka bir ere var-
ması olamazdı. Yağıbasan din ulularını çağırarak bağın
çözülmesi için bir dek bulmalarını istedi. Gelin dininden
dönecek olursa din düğümü bozulur, ondan sonra başka-
sile evlendirilmesine din engel olmaz dediler. Kızı zorla
dininden çıkardılar, sonra da yeniden Müslüman ederek
Yağıbasanın kardeşi oğlu Zünnun ile evlendirdiler.

Kılıçarşan bunu duyar duymaz yanındaki anık çerisile
Danişmend iline seğırtti. Karşılaştılar, Kılıçarşan bozuldu,
döndü. Bizans imparatorundan aldığı yardımcı çerile yeni-
den Danişmend iline yürüdü. Yine karşılaştılar. Bu kez
Danişmend çerisi sındı. Yağıbasan da savaşırken öldü. Kılı-
çarşan bunun üzerine birtakım Danişmend kendlerini eline
geçirdi. Yağıbasanın yerine kardeşi oğlu getirildi. Barışıldı.
Bu sırada Danişmend oğullarından Zünnun Kayseriye, Kılı-
çarşan oğullarından Şehinşah Engürüye yerleşmiş bulu-
nuyorlardı.

Kılıçarşanla güveysi Nureddin Mahmut arasında da so-
ğukluk oldu, çarpışmaya kadar ilerledi, müslüman Türk
komşular arasındaki boğuşmalardan iğrenen Mısır vezirle-
rinden Salih, Nureddine yazıp gönderdiği Arapça bir şiir
ile bu geçimsizliği yeriyor, düşman boğazımıza sarılmışken
sizin birbirinizle boğazlaşmanız deliliktir demek istiyordu.

1172=568 yılında Nureddin Mahmut kaynatası Kılıçar-
slanın ülkesine yürüdü. Çarpışmak istiyordu. Bu girginlik
şundan ileri geliyordu. Danişmet oğlu İbrahim ölmüş yerine
kardaşı Zünnun geçmişti. Kılıçarslanın bu adam ile vazgeç-
tisi vardı. Kılıçarslan ortalığı boş bulunca eski öcünü almak
için Danişment ülkesine yürüdü. Zünnun Nureddinden ko-
runmasını dilendi. Koştı yapayalnız Dınişkta bulunan
Nureddine sığındı, yalvardı. Nureddin ilk önce Kılıçarslana
yazarak Danişmentli ülkesinden el çekmesini istedi. Karşı-
lık bile alamadı. Bunun üzerine yürüyerek Geyson, Behesni,
Maraş, Mirzeban kendlerini elde etti. Çerisinin bir bölü-
münü de Sivas'a yolladı. Orası da alındı. Kılıçarslan bundan
sonra Nureddine yalvarmağa başladı. Nureddin Frenklerin
sınırlardaki sarkıntılıklardan kocunmuştu. Birtakım şartlarla
Kılıçarslanın yalvarışına karşılık verdi, birincisi frenklerle Nu-
reddinin yapmakta olduğu savaşılara Kılıçarslan da çerisile ka-
tılacaktı. Müslüman Türklerle dolu bir ülkenin sultanı haç-
lılarla yapılan boğuşmalara seyirci kalması hiç yakışık al-
mayordu. Sivas Danişmentlilere verilecek, Nureddinin bıra-
kacağı göndereceği adamları da Sivasta kalacaklardı. Bu
barıştan sonra Nureddin büyük bir evede içinde sınırlarına
döndü. Nureddinin ölümüne değin Sivas sınırı böylece kal-
dı. 1173=569 yılında Nureddinin ölümü duyduğu gelince
Kılıçarslan koşup giderek Sivas ve yörelerini aldı. Selçuk
devleti sönünceye değin Danişment ülkesi Selçuklar elinde
kaldı.

Bizans imparatoru Boğazı geçerek Kılıçarslanın sınırla-
rını aştı. Sultan yakın Türk ve Müslüman beylerinden de
yardımlar alarak Bizans ordusunu karşıladı. Bizanslılar sa-
yısız tutsak ve ölü bıraktılar. Selçukların eline bir çok
bulun ve doyum geçti. Bozgun ordu bitgin bir halde an-
cak kaçabildi (1179=575).

Mısır sultanı Eyipli Salâhaddin ile de Kılıçarslanın arası
bozuldu. Reyanda vuruştular, Selçuklar kötü bir bozgunlu-
ğa uğradı. Reyan kalesi eskiden Selçukların sınırı iken

Nureddin kendi ülkesine alıp katmıştı. Kılıçarşan Nureddinin ölümünü duyar duymaz yirmi bin kişilik bir ordu yolliyerek kaleyi kuşattırdı. Nureddinin yerine geçen oğlu Melik Salih daha küçük çocuktur. Düşmanla vuruşacak bir çağda değildi. Salâhaddin kardeşi oğlu Takıyeddini bin atlı ile kaleyi kurtarmağa gönderdi. Ansızın bastıran Eyüplular bin kişi ile Kılıçarşanın yirmi bin kişilik ordusunu bozdular. Eyüplular sözü düştükçe bin kişi ile yirmi bini yendik diye öğünürlerdi. 1180=576 yılında salâhaddin ordusunu alarak Kılıçarşanın ülkesine yöneldi. Amacı bütün Anadoluyu baştan başa çiğneyip elde etmek idi. Barış yapılarak geri döndü.

Salâhaddin bu yürüyüşü Artık oğullarından Hısnıkıfa ve Diyarbekir veyüreleri iyesi Karaaslan oğlu Nureddinin yüzünden ileri gelmişti. Karaaslan oğlu Kılıçarşanın kızı Selçuk hatun ile evlenmişti. Epiyce birlikte dirlik sürdüler. Bir gün Karaaslan oğlu bir çengi kadına tutuldu. Sonunda onunla birleşti. Kadın Karaaslan oğlu buyruğualtına aldı, Karaaslan oğlu bir korkuluk gibi kalmıştı. Selçuk prensesi de bayağı bırakılmış gibi idi. Babasına güveysinin bu alçaklıklarını yazıp bildirdi. Kılıçarşan hem güveysine iyi bir karşılık vermek hem de kızına düğün armağanı diye verdiği Selçuk kalelerini geri almak üzere ordusu ile yola çıktı. [*]

Kılıçarşanın yürüşünü duyan Karaaslan oğlu kaçıp Salâhaddine sığındı. Salâhaddin Kılıçarşana haber göndererek Artıklar ülkesinden el çekmesini istedi. Kılıçarşan yazdığı karşılıkta Salâhaddine işin içyüzünü anlattı. Elçiler gelip

[*] Bu prenses Artık oğlu Nureddinin 1185=581 yılında ölümü üzerine Abbaslı Halife ile evlendi. 1189=584 te Bağdatta öldü. Selçuk prensesinin ölümü Bağdatta bir yas tufanı yaptı. Halifenin döğünüp ağlamasına bakan Bağdatlılar yasa karıştılar. Bir ağıt denizi Bağdadı kapladı. Remlede künbetler, aş evleri, onun canı için bir çok hayır yerleri kululdu.

gittiler, iş gittikçe bulandı, bir türlü durulamadı. Salâhaddin sınırlardaki Frenklerle kısa ve çabuk bir uzlaşma yaparak silâh ve donanımı pek üstün bir ordu ile yürüdü.

Kılıçarşan Eyüplünün yaklaştığını anlayınca büyük beylerinden becerikli birisini elçilikle Salâhaddine yolladı. Elçi ulaşarak Kılıçarşanın ağzından olmak üzere: Bu adam benim uruguma, ocağıma karşı alçaklık etmiştir, hem kendisine kertesini bildirilmek, hem de kızıma gelinlik andacı dee verdiğim kalelerimi geri almak bir namus işi olmuştur, dedi. Salâhaddin köpürdü. Elçiye git efendine söyle onun bütün ülkesini baştan başa çiğneyip devletinin merkezi olan Konyayı almadıkça atımdan aşağı inmemeğe Tanrı adına and veriyorum, dedi.

İş sinamış gün görmüş elçi bu öfke içinde söz söylemeyi doğru bulmadı, çıkıp çadırına geldi. O gece düşündü, taşındı. Gelen orduyu uzaktan inceden inceye gözden geçirdi. büyük kömünçler dökülmüş, uzak illerden ordular getirdilmişti. Eyüplünün amacı korkunçtu. Anadoluya abanmak istediği açıktı. Yarındası gün yeniden Salâhaddin katına girmesi için buyruk diledi. Bu girişimde söylemek istediklerim salt kendi dileklerimiz olacaktır diyerek Kılıçarşanın elçiliği ile hiçbir ilişkisi olmadığını söyletti. Salâhaddin gelsin deye emir verdi.

Elçi Salâhaddin yanına girince söyleyeceklerimiz salt benimdir, size yalvarıyorum beni bir gezcik daha dinleyiniz dedi. Salâhaddin destur verince: Sultanım ne çirkin bir iş oluyor, siz acundaki sultanların en büyüğü en şanlısı bulunuyorsunuz, size yakıştırmak sınırlarınızdaki yağlıları, Frenkleri olduğu gibi koymuş, din uğrunda yaptığınız savaşları bırakmış, uzaklardan bir takım kümeleri savaşa çağırtmış, bu yüzden de yığınlarla akçe dökmüş bulunuyorsunuz. Bir kahpenin arzusunu korumak için bu denli ağır işlere katlanıyorsunuz. Acun sultanları önünde, halife katında bu işiniz anıldıkça sizin için ne diyeceklerdir. Kılıç-

aslanı ölmüş sayınız. Onun namusu çiğnenmiş kızı senden korum, senden yardım dilenmek için beni göndermiş, özüne karşı yapılan bu alçaklıklardan yanıp yakılmış bulunsun. Böyle bir yalvarışa göz yummak sizin yüce urunuza yakışır mı, dedi. Elçi söylevini bitirince Salâhaddin bir az düşünceye daldı, sonra elçiye dönerek Tanrıya ant içiyorum. Söylediklerinizin hepsi de doğrudur, ne isterseniz öyle yapınız, ancak karaaslan oğlu bana güvenip gelmiş, benden korum umarak bana sığınmış, ben bunu korumaktan nasıl vazgeçebilirim. Siz kendisile birleşiniz, görüşünüz bir barış yolu bulunuz ben de sizinle birliğim, ve size yardım ederim, ben de bu işi çok iğrenç bulmaktayım, dedi, Elçi ile Karaaslan oğlu birleştiler, görüştüler. Bir yıl sonra çengiyi bırakacak idi. Bırakmayacak olursa Salâhaddinden yardım istemeğe yüzü olmıyacaktı. Böylece barışıldı. Salâhaddin Şama, Karaaslan oğlu ülkesine dönüp gittiler. Bir yıl sonra kadın Karaaslan oğlunun evinden çıkarak doğruca Bağdada gitti, ölünceye değin orada kaldı. İyi bir elçinin nasıl iş gördüğü bir gez daha anlaşıldı [*].

Kılıçaslan durmayıp Bizanslılarla boğuşuyor, şehirler kaleler alıyor, bulunlar doyumlar elde ediyordu. Yaşı git-tikçe ilerliyordu. Ülkesini sağlığında oğullarına üleştirdi. On iki oğlu olup en ulusu Rükneddin Süleymandı [**].

[*] Bu elçi İhtiyareddin Hasandır. Salâhaddinin Şamı da Mısır katması üzerine kutlulamak için ilk gelen bu olmuştur. Üstü başı ağır kumaşlardan yapılmış elbiseler içinde parmaklarında bileklerinde boynunda yakutlar elmaslar parlayordu. Hele üzerindeki tek incinin acunda bir eşi yoktu. Elinde altın bir çomak elçi alayın ortasında soy bir ata bindiği halde ilerleyordu. Karşıdan bu görünüşe bakan Salâhaddin bu adam bize zenginliğini göstermek için geliyor, deyerek gülmüştü. (Kitabürravzateyn) .

[**] Bu üleştirme işini daha geniş düşünmek ister. Bütün ortaçağ devletlerinde hep böyle olmuştur. Eyüplüler de devleti hısım ve yakınlar arasında paylaşmışlardı. Kılıçaslan da öbür Selçuk sultanları gibi ilinî çocuklarının eline vermiş bulunuyordu. Yalnız içlerinden en küçüğünü kendi yeri için anıklar görünmesi bu ayaklanmayı sonuçlamıştı.

Oğullarından Gıyaseddin Keyhüsreve Konyayı, Muhiddin Mesuda Engürüyü [*], Muizziddin Kayserşaha Malatyayı, Nureddin Sultaşaha Kayseriyi, Kutbüddin Melikşaha Sivas ve Aksarayı, Nizameddin Argunşaha Amasyayı, Nasreddin Berk Yaruk şaha Niksarı, Sencerşaha Ereğliyi, Aslan şaha Niğdeyi verdi. Kardaşı Mesudun oğlu Şehinşaha da ayrıca bir yer ayırdı. Bütün kasabalarile köylerle bu sancakları her biri benimsedi.

Bundan sonra Kılıçaslan yaptığına pişman oldu, sözünden döndü. Bütün ülkeyi oğlu Kutbüddin Melikşah'ta toplamak istedi. Şam ve Mısır sultanı olan Eyüplü Salâhaddin'in kızı ile de evlendirip böylece onun orununu pekitmeği düşündü. Babalarının kuruntusunu sezen öbür kardaşlar ayaklandılar, bunun önüne geçmek istiyorlardı. Artık babalarının buyruğunu dinlemez olmuşlardı. Kılıçaslan bir az birisinin, bir az ötekisinin yanında kalıyordu. bir kez Konyaya gelmişti, orada bulunan oğlu kendisini karşıladı, önünde yerleri öptü. Konyayı kendisine geri verdi. Buyruklarına boyun kesiyordu. Birgün Kılıçaslan oğluna şu Kayserideki alçak oğlumun üzerine varmak istiyorum, gel birlikte gidelim ilini elinden alalım demişti. Keyhüsrev bunun üzerine çarçabuk anıklandı, ordusunu donatıp babası ile birlikte Kayseriye vardılar, kaleyi kuşatarak sıkıştırmağa başladılar. Kalenin düşmesi yaklaşmış gibi idi, Kılıçaslan öldü. Keyhüsrev babasının ölüsünü alıp Konyaya geldi, ve orada gömdü. Ölümü 588 şaban ayının ortalarında idi. Ülkesini oğulları arasında üleştirmezden önceki hanlığı 29 yıldır. Ülkeyi üleştirdiği günler 580 yılında olduğuna göre böylece de daha sekiz yıl yaşamış olur. Bütün hanlığı 37 yıldan az eksiktir. Kılıçaslan iyi bir siyasa eri idi. Tüzemenliği yayılmıştı. Bizansa birçok akınlar gazâlar yaptı.

Bu tarih bilgilerini toplayıp öğrendikten sonra Selçuk-

[*] Ankara kalesi içindeki Alâaddin camii denilen yapı bu Mesudun bir yazıtını taşımaktadır.

ların günlerinde İbnibibi adında birisi elile yazılmış Farsça bir tarih elde ettim [*]. Orada bu geçen bilgiler şöyle anlatılmıştı :

İzzeddin Kılıçaslan ülkesini oğulları arasında dağıttığı sırada en küçük oğlu Keyhüsrevi kendisine ardıl (halef) yaptı. Keyhüsreve Burgulu kalesini vermişti. Kılıçaslan Konyada oturuyordu. Orasını özü için alıkoymuştu. Oğulları kendisini görmek üzere sıra sıra gelirlerdi. Gıyaseddin birçok günlerini babasının yanında geçirirdi. Öteki kardeşleri .Gıyaseddini kıskandılar. Büyükleri Rükneddin Süleymanın yanında biriktiler. Kendisini babasına karşı gelmeğe kandırmak istediler. Rükneddin bu sözleri dinlemedi, babası ölünceye değin katlandı. Babaları ölünce Gıyaseddin Keyhüsrev Konyada babasının sultanlık sekisine oturdu. Rükneddin seğirdimle yetişip Konyayı kuşattı. Birkaç sarp ve çetin boğazlaşmadan sonra içeri girdi, Selçok devletini eline geçirdi.

Başka bir anlatışa göre de Kılıçaslan ülkeyi oğulları arasında parçalayınca oğulları kendisini azınsamaya başladılar. Yüzüne bile bakmaz oldular. Büyük oğlu Kutbüddin Muhammed bir gün kendisini tutturdu. Kutbüddin Konya Aksaray ilbeyi idi. Bu anlatışa göre babasının en iş bilir veziri İhtiyareddin Hasanı öldürten budur. Babasını yanına alıp kardeşi Nureddin Mahmudun elinden Kayseriyi almağa gitti. Babası bir pundunu bulup kaçtı kaleye girdi. Bunun üzerine Kutbüddin Konyaya döndü. Kılıçaslan oğulları arasında dolaşıp duruyordu. Bir gez Burguluda bulunmakta olan Keyhüsrevin yanına gitmişti. Keyhüsrev kendisini çok iyi karşıladı, gelişini uğurlu saydı. Çerisini toplayıp birlikte Konyayı ele geçirdiler. Ondan sonra Aksaraya gidip ku-

[*] Müneccimbaşı gibi yüzlerce devletin tarihini yazmağa kalkışan bir adamın İbnibibi tarihini ancak eserinin ortalarına geldiği sırada öğrenmiş olması şaşılacak bir iştir. Ayasofya kütüphanesinde bulunan tek İbnibibi tarihi sonraları saraydan çıktığına göre sarayın bu gibi izerleri gizlemek istediğini gösterir.

şattılar. Bu sırada Kılıçaslan hastalandığından dönüp Konyaya geldiler. Kılıçaslan bu hastalıktan ölmüş ve orada gömülmüştür. İki türlü anlatışa göre de Keyhüsrev Konyayı ele geçirmiş oluyor. Öbür kardeşleri kendi sancaklarında bulunuyorlardı. Aksaray ve Sivas ilbeyi Kutbüddin bu iki kendin birisinden birisine giderken yolu üstündeki Kayseriye de uğrardı. Orada kardeşi Nurüddin vardı. Nurreddin kardeşini karşılar her gelişinde ağırlardı. Arı gönüllü bir adam olduğundan kardeşinden hiç işkillenmez silâhsız pusatsız çıkardı. Kale dışında çadır kurup eğlenirlerdi. Bir gez yine böylece birleşmişlerdi. Kutbüddin kardeşini öldürdü. Birkaç gün kuşattıktan sonra da kaleyi eline geçirdi. Kardeşinin adamlarını da öldürttü. İhtiyarüddin Hasan bunlardan birisi idi. Kendisi de bundan pekaz sonra hastalanarak öldü.

Rüknüddin Süleyman bütün bu kendleri alarak Konyaya yürüdü. Birkaç gün kaleyi çevirdi, sonunda barışla aldı. Gıyaseddin bunun üzerine Konyadan ayrılarak Şama oradan da kardeşinin korkusundan Bizansa sığındı. İlerde bundan yine söz açacağız.

Rüknüddin Süleyman babası Kılıçaslanın ölümünden bir yıl sonra 1193=589 babasının yerine geçti. Bir söyleyişe göre bu tarih 1183=579 dur. Kendisinden önce babasının yerine oturan kardeşi Keyhüsreve Elbistanı verdi. Keyhüsrev Elbistana gidiyorum diye yola çıktıysa da kardeşine güvenemediğinden Şama geçti. Oradan da deniz yolu ile İstanbulla gitti. Bizans imparatoruna sığındı. İmparator kendisine çok iyi davrandı. Kardeşi Rükneddin ölünceye değin orada kaldı. Rüknüddin Süleyman yerine yerleşince ortalığa ve ordusuna karşı iyi bir yol tuttu. Kendisine bütün eski devlet adamları boyun kestiler. Biraz sonra Niksara giderek kardeşleri Nizamüddin ve Nasırüddinin elinden aldı. Oradan Malatyaya yürüdü. Kardeşi Muizzüddinin elinden Malatyayı elde etti (1191=597). Muizzüddin

Eyüplülerden Melikiâdil Ebubekirin yanına gitti. Kendisi Ebubekirin güveğisi bulunuyordu. Orada yerleşip kaldı.

Rüknüddin birer birer, bütün kardeşleri elinde bulunan kendleri elde etti. Yalnız kalesinin pekliğinden dolayı Engürüyü kardeşi Muhyiddin Mesudun elinden alamamıştı. Epice sonra ele geçirdi. Bunu biraz sonra anlatacağız. Rüknüddin Süleyman kardeşleriyle işini bitirince Erzuruma göz dikti. Burası Saltık oğullarından Muhammedin elinde bulunuyordu. Saltıklılar eski bir ocaktı. Epice zamandanberi buraları onların elinde idi. Rükneddin yola çıkarak Erzuruma yaklaştı. Saltık oğlu kendisini esenlemek üzere karşı çıktı. Nasıl isterse öyle anlaşıp ve andlaşacaktı. Rükneddin karşısına gelen Saltık oğlunu tutturdu, yanında alıkoydu. Ondan sonra da kaleyi alarak kardeşi Mugisüddin Tugrulşaha Elbistana karşılık olmak üzere verdi 1201=598. Daha sonra Gürcülerin, Abazaların üzerine vardı. Beckerd kalesi yakınında boğuşular. Üstün gelmek üzere iken bayraktarının atı sürçüp yere yuvarlandı. Bunu gören orduda bozgunluk başladı. Yorgun ordunun bir ucu Konyaya ulaştı. Bu bozgunluk bu yılın zilkadesi başlarında oldu.

Konyeye gelince Engürü kalesinin kuşatılmasını buyordu. Yazlı kışlı üç yıl sürdü. 1204 = 601 yılında vire ile kale alındı. Kardeşi Muhyiddin; yanında çocuklarından birisi olduğu halde Rüknüddine güvenerek kaleden aşağıya indi, her ikisi de öldürüldü. Rüknüddin bu kötülüğünün pek çabuk karşılığını gördü, o günlerde kulunca tutularak öldü. İbniesir hastalığının beşinci günü öldüğünü yazar. Kardeşi Muhyiddine Ankaranın yerine başka bir kale verilme üzere barışılmış iken sözünde duramadı.

Rüknüddinin adı sanı yayılmış, ülkesi genişlemiş idi. Halife katından kendisine (Sultanı Kahir) ayalığı verildi. İrandaki büyük Selçuk devleti ise sönmüş bulunuyordu. Filezofları, filezofluğu sever ve korurdu. Bunun için dinsiz tanınıyordu. Bir gün yanında bir din ulusu ile kendi ko-

noklarından bir filezof konuşurken işi azıttılar, hoca filezofa bir tokat indirerek çıkıp gitti. Filezof bunun üzerine Rüknüddine “yüksek urununuzda bu denli densizlik ve erdemsizlik oluyor da yine katlanıp ağız açmıyorsunuz,, diyecek oldu. Rüknüddin biz her bildiğimizi, her duyduğumuzu açığa vuracak olursak bunlar bizim hepimizi boğazlarlar, kişi her dilediğini açığa vuramaz demişti.

Rüknüddinin şairlere, ozanlara çok verimleri vardır. Zahirî Farabînin kendisini öğen Farsça şirine iki bin altın, on soy at, beş katır, on kırnak, on da delikanlı köle bağışlamış ayrıca elli kat da hanlara yakışan keysi vermişti. Hak güderliği çok benimsemişti. Ayaz adında çok sevdiği bir kölesini bir kocakarının yanısı (şikâyet) üzerine öldürmüştür. Kocakarı satmak üzere getirdiğim yoğurdu parasız alıp içti deyince delikanlıyı çağırtmış kocakarının söylediklerini sormuş, delikanlı ağır antlarla kendisini kurtarmak istemişse de doktorlarına buyruk vererek kusturunca yoğurt olduğu gibi kursağından gelmiş, bunun üzerine hiç acımayarak öldürmüştür. Gerçekten köle avdan dönerken susamıştı, kocakarının elinden yoğurt çömleğini alarak dikmişti.

İkinci bölüm

YÜKSELİŞ

Rüknüddin ölünce beyleri toplanıp oğlu İzzüddin Kılıçarları yerine geçirdiler. Kılıçaslan daha on bir yaşında idi. Babasının yerinde ancak birkaç ay kalabildi. Bu kısa zaman içinde Hamit vilâyeti kentlerinden ağınas alındı.

Amcası Gıyasüddin Keyhusrev; kardeşi Rüknüddin Süleymandan korkarak Şama kaçmış idi. Halep iyesi Eyipli Salâhüddinin oğlu Gaziden yardım umuyordu. Umduğunu bulamayınca şurada burada dolaşmağa başladı. Sonra da İstanbula gitti. İmparator kendisini çok güzel karşıladı. Bizans ulularından birisinin kızı ile de evlendirdi. Kayınbabası İstanbul yakınlarında bulunan bir kalenin iyesi idi. Frenkler 1203 = 600 yılında İstanbulu elde ettikleri sırada Gıyasüddin kayınbabasının duldasına sığındı. Kayınbabası onu kale işlerinde kendisine ortak bile yaptı. Bu sırada Selçuk uç beylerinden birisi Gıyasüddin Keyhusrevin yanına geldi. Ülkeyi eline alması için kendisini Anadoluya çağırıyor, Selçuk devletini bir çocuk elinde görmeğe artık katlanamayacaklarını bildiriyordu. İş şöyle başlamış ve bitmiştir. Kılıçarların ülkesinde Türkmen denilen bir budun vardı. Bunların dillerinde kendilerine üç çerisi deniyordu. Sınır ordusu demekdi. Uç Türkmeni de denilirdi. Bunların başbuğlarından birisi Yağıbasandı. Oğlu Muzafferüddin Mahmuddu; kardaşları Zahireddin ve Bedreddin Yusufdu. Bunlara beylerbeyi derlerdi(emirülümera).Hepsinin de gönülleri Gıyasüddin Keyhüsreve doğru idi. Rüknüddin

ölünce Muzafferüddin Mahmud; Selçuk ileri gelenlerinden perdecî Zekerîya adında birisini Gıyasüddini okumak için Bizansa gönderdi. Keşîş urbası giymiş olduğu halde sınırdan içeri girdi. Pek güzel Rumca ve frenkçe bilirdi. Gıyasüddini Mavroz (Mavrozomisi) kalesinde bularak işi anlattı. Birlikte Bizanstan çıkacaklardı. İmparator bırakmadı. Ben kardeşinin oğlu Kılıçaslanla senin için antlaşmış bulunuyorum dedi. Kayınbabası aralarını buldu. Gıyasüddin; Selçuk devletini ele geçirince Konya sınırına değin bütün kenetleri, kaleleri Bizansa geri verecekti. Gıyasüddin yola çıkarken perdecî Zekerîya ile kendi oğulları İzzüddin Keykâvüs ile Alâüddin Keykubadî imparatorun elinde tutü (rehin) olarak bırakıyordu. Gıyasüddinin uzaklaştığı bir sırada Zekerîya kendilerini bekliyenlere bir dek (desise) kurdu. İznikden bekçileri aldatarak çocuklarla birlikte kaçtı. Gıyasüddin Konyaya ulaşmamıştı yetiştiler. Gıyasüddin pek sevindi, birlikte yürüdüler. Her adımda yandaşları çoğalıyordu. Konyaya vararak kuşatmağa başladılar. Karadaşı oğlu Kılıçaslan Konya çerisile karşı çıktı, boğuşular, Gıyasüddin bozuldu, ne yapacağını nereye gideceğini bilmeyordu. Konya yakınlarında Abıgerm (İlgın) denilen küçük bir kende girdi. Oğün de Aksaraylılar yanlarındaki İl beğine kızıp kaleden kovmuşlardı. Bu gürültü içinde yaşasın Gıyasüddin deye bağrışlar yükseldi. Konyalılar Aksaraylıların bu gösterişlerini işidince biz ona onlardan daha çok yakışırız dediler. Gönüllerinde onun yer etmiş andaçları vardı. Yaşasın Gıyasüddin diye bağırmağa başladılar öbürlerini çıkardılar.

Kılıçaslan oğlu Gıyasüddin Keyhusrev bir anlatışa göre, 1205=602 yılında, başka bir anlatışa göre de 1206=603 yılında Selçuk omağına oturdu. Büyük oğlu İzzüddin Keykâvusa Malatyayı verdi. Yanına iş bilir beylerinden bir takımını da kattı, Mecdüddin İshak kendisine eğitmen öğretmen seçildi. Öbür oğlu Alâüddin Keykubada Tokadı ver-

di, onun da yanına bir takım beyler ve çeriler koştı. Küçük oğlu Keyferidunu da bunlar gibi bir yere gönderdi. Karadaşı Kayserşah Eyüplü Melikiadil katında idi, Melikiadil kendisine Urfayı vermişti. Karadaşı Gıyasüddinin Selçuk tahtına oturduğunu duyunca koşup geldi, ancak beklediğini göremeyince dönüp Urfaya gitti, ölesiye değin orada yaşadı. Gıyasüddin orununda yirleşince komşu ülkelerden gelmeğe başladılar. Eyüplü Salâhüddinin oğlu Simisat sahibi Meliki Efdal kendisine yöneldi, Kayseride buluşup görüştüler. Harput iyesi artıklardan Karaarslan torunu Nizamüddin de geldi. Onunla birlik yaptılar. Böylece ünü şanı yüceldi, işi güreldi. Bu yıl içinde Antalyeye gidüp kuşattı, burası Bizanslıların yalı kalelerinden birisi idi. Kaleyi sıkıştırmaya başladı. Bizanslılar Kıbrıstaki frenklerden yardım dilediler, birçok gemilerle yardıma koştular, Gıyasüddin kuşatmaktan bıktı, bırakıp çekildi, yalnız Konya ile Antalya arasındaki dağlarda asker bırakarak bir pundunu gözletti. Bunlar Antaliyenin karadan azık yollarını da keseceklerdi. Antalyalılar epiyce sıkıntı çekmeğe başladı. Yerliler frenklere kaleden çıkıp yolları kesenlerle döğüşmelerini söylediler. Frenkler böylece kaleden atılmak isteniyorlar sanısına kapıldıklarından araları bozuldu, iş boğazlaşmağa kadar vardı, Frenkler bozularak şehrin kalesine sığındılar, gözcü Türkler Gıyasüddine olup biteni duyurdular. Çarçabucak anık ordusu ile 1206=603 yılının şaban ikisinde. yetişti Şehri alarak ve Rumlarla birleşerek kaleye sığınan Frenklere saldırdılar; Frenkler dayanamıyarak amana düştüler, kale de böylece elde edildi. Frenkler adalarına gönderildiler.

İbni bibi (el'evamirül'alâiyye fil'umurül'alâniyye) adlı Selçuk tarihinde şöyle söylemektedir:

Frenkler Antalyeyi benimsemişlerdi, Rumların hiç sözü geçmiyor ve dinlenmiyordu, o sırada bütün Bizans ülkesinde Bizans şehirlerinde olduğu gibi Antalya da Frenklerin elinde demekdi. Antalyalılara güç basınç ediyorlar, gelen giden

Tecimenlerin [tacir] ellerinden tavarlarını mallarını zorla alıyorlardı. Bir takım tecimenler Konyaya giderek Gıyasüddine yanıp yakıldılar, yardım korum dilediler, Frenkler mallarını tavarlarını aldıktan sonra Konyaya gidin hanınıza söyleyin gelsin bizden tavarlarınızı mallarınızı alsın dediklerini de söylediler, Gıyasüddin bunları dinledikten sonra Tanrıya andolsun bu malları geri almadıkça dinlenmiyeceğim dedi. Büyük bir ordu donatarak gitti. İki ay süren bir kuşatmadan sonra zorla savaşıla Antalyeyi düşürüp aldı. Frenklerin hepsini, Rumlardan onlara uyanları öldürttü. Üç gün talan edildikten sonra yerlilere aman verildi. Ordu kalenin dışında kaldı. Bu sırada kalenin yıkılan yerlerini onarttı. Mübarizüddin Ertokoş kumandasında bir az çeri bıraktı, bütün gereçlilerini bütünleyip Konyaya döndü. Gıyasüddin'in orunu yükseldi. Gönüllerde ürküsü yerleşti, saygısı sindi. 1208 = 605 yılında Ermeni Leonun ülkesine gitti. Maraş veyüresini yağmalattı, Ferkos kendini alarak döndü. 1211 = 608 yılında büyük bir ordu ile Alaşehirde bulunan Leşkeri [Laskaris] üzerine yürüdü. O da Rumlardan, Frenklerden kalın bir ordu anıkladı. Laskarisle Gıyasüddin Keyhusrev kardaşından kaçıp Bizansa sığındığı günlerde görüşmüş tanışmıştı. Frenkler Bizansa girince İstanbuldan çıkarak Alaşehir ve yörelerine yerleşmişti. Gıyaseddin ile aralarında açıklık, soğukluk çıktı. En sonunda boğuşmaya dayandı. Alaşehir yakınlarında çetin bir savaşa giriştiler, Gıyasüddin büyük aıplıklar gösterdi. Yağı çerisinin bağına sokuldu, Laskarise yaklaşıp bir kargı vurgusu ile atının sırtından yere düşürdü, yağı ordusu bozuldu, kapı kulları Laskarisi öldüreceklerdi, Gıyasüddin önlerine geçerek bıraktırdı. Bozgun orduyu kovalamağa, talan etmeğe koyuldular. Gıyasüddin yapayalnız kalmıştı. İki ordunun arkasından bakıyordu. Anşızın bir Frenk arkasından sokularak süngüledi; düşüp öldü. Frenk bütün üstünü başını soyup gitti, Gıyasüddin olduğunu bilmiyordu. Laskaris frengin

elinde soykaları görünce tanıdı, bunların iyesi nerede diye sordu. Birtakım adamlarile imperator giderek sultanın ölüsünü buldular, görünce ağlamağa başladı. Aralarında eski ve uzun bir dostluk vardı. İmperator sultanı öldüren Frenğin diri diri derisini yüzdürdü. Gıyasüddinin ölümü orduya yayılınca ordu da bozuldu. Arkalarını çevirdiler bu gez Rum ordusu kovalamağa başladı, birçokları öldürüldü. Sultanın kumandanlarından beylerinden bir takımı da tutsak oldu. İçlerinde tatası (Çaşniger) Aybey de vardı. Aybey sultanın ölüsünü görünce ağlamağa başladı, ayaklarına kapanarak öptü.

İmparator Aybeyi bağlanmaktan korudu. Müslüman ayini üzere sultanın ölüsünü yıkattı, güzel kokularlr, arı bezlerle sardırdı, iğreti olarak Müslüman sinilike (kabristan) gömdürdü. Biraz sonra buradan Konyaya köçürülerek atalarının künbedine gömülmüştür. Sultan için bir çok ağıtlar söylendi. Eyipli Salâhaddin'in oğlu Meliki Efdalde Arapca bir agıt yazmıştı.

Gıyasüddin Keyhusrev büyük bir sultan idi, doğruluğu, iyiliği sever bir alpagottu, din severdi, bu uğurda pek çok akınlar baskınlar yaptı. Kültürle ülüşü, ilişiği pek çoktu. Farsça şiirleri vardır. Şamda bulunan Konyalı Bilgin Sadrüddine yat ellerde çekdiklerini anlatmak üzere gönderdiği uzun şiri tanınmıştır. Konya tahtını elde eder etmez Konyalı Sadreddini çağırdı, o da epeyce yıldırkim bu değişimi yad elde bekliyordu.

İbnibibi sultanın Konyalı Sadreddine yazdığı uzunca Farsça koşmayı sultanın el yazısından çıkarıp tarihine koymuştur. Gıyasüddin Keyhusrev'in ölümü Konyada duyulunca beyler, başbuğlar bir araya gelerek Gıyasüddinin oğullarından hangisini babalarının orununa geçireceklerini konuştular. Üç oğlunun üçü de kendi sancaklarında bulunuyordu. En büyükleri İzzüddin Keykâvs Malatyada, ortancaları Alâüddin Keykubad Tokatta, en küçükleri Ce-

lâleddin Keyferidun kendi sancağında idi. Beylerin sözleri Maraş beyi İbrahim oğlu Nusrtüddin Hasanın dediği sözde toplandı: En büyükleri babasının yerine oturacaktı. İzzeddin Keykâvus Selçuk hüküm ederi oldu.

Bütün beyler, başbuğlar çabuk çabuk Kayseriye gittiler. Oradan bir beyi bir atlı bölüğü ile Malatyada bulunan İzzüddin Keykâvüse gönderdiler. Bu elçi bey erişir erişmez babasının ölümünü söyledi avunçlarda bulundu, sonra da kendisini kutluladı. Beylerin dileklerini ötüdü, Kayıseride kendisini beklediklerini bildirdi. Üç gün yasdan sonra Keykâvus gelenlerle birlikte seğirderek Kayseriye ulaştı. Hepsi önünde yer öptüler, kendisini kutluladılar. Kayseriye büyük bir alayla girerek orada bulunan Selçuk omağına oturdu. Beylerin, başbuğların yarlıkları yenilendi. Alâaddin Keykubad babasının ölümünü, kardeşinin Selçuk devletinin başına geçtiğini öğrenir öğrenmez sancakdaki çerisini topladı, Erzeni rum iyesi olan amcası Tugrilşahdan, Ermeni tekürü Leon oğlundan yardım alarak kardeşinden Selçuk omağını kurtarmak üzere yürüdü. Kardeşi Konyaya gitmeğe anınıyor, böyle ters bir yürüyüş olacağını düşünmeyordu. Alâuddin ansızın gelerek Kayıseriyi çevirdi. Kardeşinin yanında pek az asker vardı. Kalenin kuşatılması uzadıkça daha çok şaşalıyorlardı. Yiyecek azalıyor, şehrin durumu götüleliyordu. İzzüddin beyleri, başbuğları toplıyarak bu çukurdan nasıl kurtulacaklarını görüştüler. İzzüddin gizlice geceleyin çıkıp Konyaya gitmeyi ileri sürüyordu. Bunda ya batmak, yada kurulmak vardı. Bunun için Danışmanlarca iyi bir yol sayılmadı, bir takımı da son kerteye değin didişmeyi ileri sürüyordu. O sırada Kayıseri şanesi Celâlüddin adında birisi idi. İş denemiş gün görmüş bir useri idi. Ondan da soruldu. Saklıca kaleden çıkmanın çok korkulu bir iş olacağını söyledikten sonra İzzüddine şu düşüncesinin anlattı. Şimdi köşkünüze gider altın, gümüş, değerli taş ne varsa hepsini getirirsiniz dedi. İz-

züddin içeri girdi, kız kardeşinden değerli neleri varsa hepsini istedi, o da nesi varsa hepsini topladı, on iki bin altın değerinde öteberi getirmişti. Celâleddin bunları yanına alarak geceleyin gizlice kaleden çıkarak Ermeni tekürünün çadırına yöneldi. Esgidenberi kendisile tanıştırdı, dost idiler. Çadıra yaklaşınca kendisine birisini gönderdi, Ermeni tekürü eski dostunu içeri aldı. Celâlüddin yalnız kalmalarını söyledi, koynundan elmas ve altünları çıkarıp tekürün önüne koydu. Alâüddine yardım etmekten vazgeçecek olursa bu önündekiler kendisinin .olacaktı. İzzüddin katından hiç bir zaman hiç bir kötülükle karşılaşmıyacağına söz verdi. Bu anlaşmayı yazı ile de pekittiler.

Ermeni Tekürü Ayrıca İzzeddinin katına bir adamını da gönderip kendisinden kendi yazısıyla and bitiği aldırdı. Yarındası gece Tekür kalenin önünden çekildi. Amcası Tugrilşah da bunu görünce korkuya düşüp o da ayrıldı. Alâüddin savaş arkadaşlarının kardaşile gizlice anlaştığını sanarak şaşırdı, doğruca Engürüye yöneldi, kalesinin pekliğine güveniyordu. Kaledelikler çıkarak arkasına düştüler, birçok adamlarını öldürdüler. Alâüddinin beylerinden Zahirüddini ili de Şama çekildi. İzzüddin bundan sonra Konyaya giderek yerleşti. Adamlarına, beylerine, başbuğlarına kaftanlar geydirdi. Hepsine büyük dirlikler verdi, Celâlüddin Kayseri pervaneliğe geçirdi. Konyalılara da büyük öğdüller dağıttı, derecesine göre herkes bir iyilik gördü. bundan sonra Aksaraya giderek orasını da iyiliklerine boğdu, birkaç gün orada eğleşerek Konyaya döndü. Elçiler büyük armağanlarla Konyaya koştular. Ermeni Tekürü, Kayseri önünde aldıklarının birkaç katı armağan sundu, Keykâvüsün Selçuk sultanlığına yerleştiğini anlayan Alaşehirdeki leşkeri (Laskaris), babasının ölümüne önyak olduğundan korkarak ne dürlü yürümek gerektiğini adamlarından sordu. İlk önce armağanlarımızı göndeririz, iyi bir kaşılık alınmazsa ondan sonra savaşa anıklanırız dediler.

O da bunu doğru buldu . Elllerinde tutsak olan seyfüddin Aybeyi hapisten çıkarttı, gönlünü alarak hanla arasını bulmağa gönderdi, birlikte birçok değerli armağanlar götürecekti, babasının ölümünde hiçbir eksikliği olmadığını da söyleyecekti. Seyfüddin Keykâvüse ulaşınca işi anlattı, Keykâvüs sevinç içinde kaldı, çarçabuk karşılıklarla armağanlarla geri yolladı, babasının ölüsünü de alıp geleceklerdi. Elçi istenildiği gibi dönmüştü, Gıyasüddinin ölüsü atalarının künbedine gömüldü. Leşkeri ile işini bitirdikten sonra Keykâvüs Engürü kalesine kapanan kardeşi Alâüddin Keykubadın üzerine vardı. Yazlı kışlı bir yıl Engürüyü kuşattı. Kendisine oturmak için kale dışında bir ev bile yaptırdı. Kale düştükten sonra bu ev medreseye çevrilmişti, birçok beyler ve başbuğlar da kendilerine ve hayvanlarına yer altında evler ve ahırlar yaptılar. Alâüddin Keykubad ve Engürülüler Keykâvüsün işi bitirmeksizin geri dönmiyeceğini anladılar. Keykubaddan barış için araya girmelerine dıstur istediler. Kale zorla düşecek olursa çoluk çocuklarına yazık olacağını anlattılar. Keykubad kendi başının kurtarılması şartile barışa çalışmalarını doğru buldu. Engürülüler bundan dolayı çok sevindiler. Hüsamüddin Çoban bey, Seyfüddin Kızıl bey, [*] Seyfeddin Aybe gibi büyük beylere ve Pervane Celâlüddin Kaysere baş vurarak gerek Engürülüler için, gerek kardaşı Keykubad için Keykâvüsten aman istemelerini dilediler. Keykâvüs beylerin isteklerini onadı, barışıldı, Engürülüler Keykâvüsün katına büyük sunular ve saçılarla koştular , ileri gelenlerine kaftanlar, orunlar verildi, bir kaç gün kalede kaldıktan sonra beylerinden birisini kalede bırakarak kendisi Konyaya döndü. Kardaşı Keykubadı Seyfüddin Aybe ile birlikte Menşar kalesine gönderdi. Orada geniş bir dirlik içinde kapadıldı, yiyeceği , içeceği, eğlenceleri eksiksizdi . Kardaşı ölünceye değin orada kaldı. En doğru ve

[*] Ankara mahallelerinde adı geçen Kızıl bey budur.

en yakın bir hesaba göre bunlar 610 yılında olup bitiyordu. Keykâvüs döndü Konyaya geldi. Başı dınç olarak birkaç yıl geçirdi. Bir gün Antalyada Hristiyanların ayaklandıklarını orada bulunan Müslümanları, Türkleri çıkardıklarını, çıkmıyanları da öldürdüklerini duydu. Kaleyi ellerine geçirmişler, Kıbrıs adasından yardım istemişler, ve görmüşlerdi, bu haberler hanın dirliğini kaçırdı. Büyük bir ordu ile koşup Antalyayı kuşattı. Günlerce sıkıdan, baskıdan sonra kale düştü. Bütün andsıyanların öldürülmesini buyordu, mallarını tavarlarını talanlattı, kadınlarını çocuklarını tutsak ettirdi. Yerlerine Türkmenleri getirip kondurdu. Başlarına mübarizüddin Ertokuşu başbuğ bıraktı. Ertokuş bu kıyıları iyi tanıyor, yapılacak işleri iyi biliyordu. Kendi yine Selçuk merkezi olan Konyaya döndü. 1214=611 yılının cemaziyelevvelinin yirmi altıncı cumartesi günü Sinop kalesi alınmıştır.

Sıvaslılar Konyaya yazarak Canık, Sinop Tekûrü kir Aleksiden yanılarda bulundular. Köylerimizi, kendlerimizi, tarlalarımızı, çayırlarımızı yıkıp çiğnetiyor dediler. Bu Aleksi Gıyasüddine, Rüknüddine babaları Kılıçarslana yıllık vergi verirken kardaşı Alâüddin Keykubatla aralarındaki uğraşın uzamasından yüz bularak vergisini kesmişti, bundan başka kendisine yakın, komşu Türk İslâm kendlerine de akınlar baskınlar yapıyordu. İzzüddin öteki engelleri kırıp yatıştırınca Sıvaslılar beriki yağılar ile de uğraşma günü geldiğini anlayarak kendisinden yardım, korum istemişlerdi. Bunun üzerine İzzüddin işbilir erlerle geneşti(meşveret)danıştı. Sinop ve yüreleri için bilgiler topladı. Sinop kalesinin pekliğini nasıl yenebileceğini görüştü. İlk önce yolları açmak, oralarda olup bitenleri öğrenmek üzere öncül bir takım çerinin yollanması ileri sürüldü. Bunlar yürüyecekler, girdikleri yerleri yakıp yıkacaklar, ekinleri çiğneyecekler, kaleyi sıkıştıracaklardı. Gelecek yıl büyük bir ordu ile gidilerek kale çevrilecek, Tanrının yardımile ele geçirilecekti.

Başka türlü bu pek çetin kalenin ele geçirilmesi güç olacağı anlaşıldı. İzzüddin bu düşünceyi yerinde buldu, iş denemiş, savaş görmüş beylerinden birisinin kumandasında bir akıncı kolu yola çıkarıldı. Bunlar ilerledi, Sinop yakınlarına kadar sokuldular. Kumandanları içerileri kolağan etmek, gözetlemek için birtakım yiğitler daha ayırıp ilerletti. Bunlar içerlere girdiler, Aleksiyi av eğlenceleri içinde esirlik bir halde buldular. Ağaçlı sulu bir yerde oturmuşlar içiyorlardı, gerideki arkadaşlarıyla birleşen akıncılar birden bastırdılar, küçük bir çarpışmadan sonra Aleksiyi tutsak eyleyip gerilediler.

Kumandanları sonsuz bir sevinç içinde bu muştuyu Konyaya ulaştırdı. Bu duyuk Sinop kalesinin alınması yaklaştığını muştulayordu, ordu çarçabuk dirinip yola çıktı. Sinoba varılarak kuşadıldı, kir Aleksî Keykâvüsün katına bağlı olarak getirildiğinde gönlünü alacak sözlerle karşılandı. Kaledakilere kalenin savaşız bırakılmasını sağlık vermesi istendi, o da yanında bulunan adamlarından birisini içeri yolladı. Sinoplular dinlemediler, karşılık olarak ta kir Aleksî tutsak olmuş, olmamış bize ne. Burada aramızda onun yerini alacak oğulları vardır, yerine onlardan birisini koyar, kaleyi müslümanlara veremeyiz dediler. Bu duyuk gelince Gıyasüddin köpürdü, adamlarına emir verdi, Aleksîye ve birlikte tutsak edilen başbuğlarına kale önünde ağır işkenceler yapıldı. Kir Aleksî ayaklarından asıldı, içridekilere bağıyor, yalvarıyor, sövüyor, kaleyi bırakmalarını isteyordu. Kaledekiler buna dayanamıyarak Gıyasüddinden başlarını ve mallarını ve tekürlerini kurtarmak üzere barışa yanaştılar. Gıyasüddin hepsine canlarını bağışladı andlarla bu sözleri pekitti. Bunun üzerine bu pek çetin kalenin kapıları açıldı. Hiçbir yitik verilmeksizin kolayca elde edildi. Yıldızcılar Gıyasüddinin talii, suru pek yüksekte olduğunu kalenin bu yıl içinde elde edileceğini söylemişlerdi. Kale ele geçince teküre ve adamlarına iyi davranıldı, Canit iline

gidip oturacaklar, kimse buna engel olamıyacaktı. Yalnız tekür her yıl bir vergi gönderecekti, gerektiği zaman ordu-siyle de yardıma gelecekti. Sinoplular bütün ağırlıklarını, mallarını çoluk çocuğunu alıp Canite gittiler. İl olmak isteyenler kaldılar. Kliselerin yerlerinde camiler kuruldu. Bilginler uzelliler getirildi, islâm kendlerinden dileyenlerin gelip yerleşmeleri için bilteler yapıldı. Kalede becerikli beylerden bekçiler kondurdu. Kalenin yıkıkları onarıldı, bütün gerek-leri anıklandı, ondan sonra tekürün çıkmasına destur verildi. Gıyasüddin de Konyaya döndü.

Bundan sonra İzzüddin Keykâvüs Şeyh Mecdüddini ağır armağanlarla Abbaslı halife Nasırbillâha gönderdi. Sino-bun alındığını muştuluyor, kendisinden ahilik (fütüvvet) buyrultusu ile ayrıca bir ayalık (unvan) istiyordu. Elçi Bağdatta iyi karşılandı, Gıyasüddinin istedikleri hep verildi. Kendisine (Essultanülgalip) ayalığı yöneltilmiş bir de uzun ahilik (fütüvvet) yarlığı yazılmış idi. İbnibibi tarihinde bu yarlığı olduğu gibi göçürmüştür. [*]

İlçi ağır, değerli armağanlarla geri döndü 1215=612. İzzüddin Keykâvüs ilk yaz olduğu için Kayseriye gitti. Orada günlerce kaldı, Eğleniyor, avlanıyor, oyunlarla gün geçiriyordu. Bu sırada Sis ve başka yerlerin iyesi tekür Leonun baş kaldırdığı, Selçuk topraklarına el uzattığı haberi erişti. Selçuk uluşuna her yıl verdiği vergileri vermek is-

[*] Halife Nasır daha halife olmazdan önce Abdülcebbar adında birisinden 1182=578 fütüvvet içkisi içmiş, fütüvvet şalvarı giymişti. Halifeliğinde bütün sesinin duyulduğu yerlerde fütüvveti (ahiliği) yasak etmişti. Ancak kendisinden el alanlar, kâse içenler, şalvar giyenler fütüvvet başbuğluğu yapabilecekti. Sürüsürü beyler Bağdada gelerek kendisinden fütüvvet şerbeti içtiler, fütüvvet şalvarı giydiler. İşte Selçuk imparatoru İzzüddin Keykâvüs de kendisinden fütüvvet için yarlığ istemiş, istediği de verilmiştir. Demek o da Anadoludaki gürbüzler, fütüvveciler, ahiler, rintler korumunun böylece başına geçmiş oluyordu. Anadolu ahilik kurumunu inceliyenler için değerli bir duraktır sanıyorum.

temiyordu. İzzüddin Yabanlı Pazar [*] ovasında ordunun birikmesini buyurdu, kendisi de ordunun başında olmak üzere Ermeni Leonun üzerine yürüdü. İlk önce Ermeni kalelerinin en çetini sayılan Haçin çevrildi, biraz sonra vire ile alındı. Bekçiler koruyucular bırakılarak Çinçin kalesine gidildi, kuşatılarak sıkıştırıldı, zorla düştü. O çağların töresine göre erkekleri öldürüldü, kadın ve çocuk köle olarak alıkonuldu. Leon bunları gördükten sonra ettiğine peşiman oldu ise de yüz verilmedi, ister istemez savaşa duruştu. İzzüddinin beylerinden bir alp kişi sultanım; bu köpek neci oluyorkim siz ona karşı çıkıyorsunuz; bu kulu-nuza bırakınız. Yanıma alacağım bir avuç alp ile bu işi yalnız başıma başarayım dedi: İzzüddin bunu onadı, bu bey üç bin kişi seçti. İçlerinde üç yüzü acunun en yürekli atlıları idi. Birlikte Leonun üstüne gittiler. Leon ordusunun göbeğine saldırdılar, düşman ordusu dayanamayıp bozuldu, kumandanların, başbuğların birçoğu tutsak oldu, Leon bin güçlük içinde başını kurtardı, askerinin pek çoğu kılıçlandı. Yağıyı sındıran alpların başbuğuna İzzüddin kendi urubalarını giydirdi, dirliğini bir kat daha arttırdı. Bundan sonra İzzüddin ordusunu alay alay Leonun ülkesine dağıttı, sayısız mal, davar, algı, doyum alındı. Ordu akından dönünce İzzüddin kumandanlarıyla geneşti. Tekûrün nasıl elde edileceği görüşüldü. Sultanın kış gelmezden önce geri dönmesi kararlaştı. Leon ister istemez amana düşecekti. İzzüddin Kayseriye döndüğü sırada Ermeni Tekûrünün istenildiği gibi barışa hazır olduğunu bildiren elçisi geldi. Sis ve başkaları Tekûrün elinde kalmak üzere barışıklık yapıldı. Bundan sonra İzzüddin kışlamak üzere Antalyeye gitti (1216=613). Orada ılıman, tatlı bir kış geçirdi. İzzüddin

[*] Yabanlupazar Anadolu içinde kurulan büyük bir panayirdi. Mevlâna mesnevisinde bundan söz açar. okadar meşhurdur ki Yabanlu sözü Türk lugatlarda panayir yerine geçti. Kitabülidrakte böylece görülmüştür.

Erzincan iyesi Fahrüddin Behramşahın kızı Selçuk hatunla evlendi. Büyük düğünler yapıldı, sunular, saçılar yağdırıldı. Barışıklık, baysallık içinde Anadolu soluk alıyordu. Eyüplü Salâhaddin'in oğlu Melikizahir gazi; ölmüş Halep küçük bir çocuğunun elinde kalmış, işleri annesi görüyormuş deye bir haber geldi. İzzüddini Şamı ele geçirmek arzusu sardı. Beylerle, başbuğlarla bu iş üzerinde geneşti. Hepsi de bir ağızdan bunu doğru ve erkekçe bulmadılar, kendisini bu arzudan geçirmek istediler. Bunun pek çirkin bir iş olduğunu atalarının bu arda ile olan dostluklarını unutup küçük yetimlerinin orununa göz dikmek Selçuk oğullarının büyük ününe, yüce şanına uygun gelmediğini anlattılar, bunlara değer verilme bile Musul ve Eicezire iyesi Melik Eşref çocuğun dayısıdır, özkes kendilerine yardım edecektir, onunla da Selçuk uluşunun arası açılmış bozulmuş olacaktı. İzzeddin hiç birisine kulak asmıyarak düşüncesinden vaz geçmedi, kalın bir ordu ile yürüdü, Maraş ilbayı Nusreddine de derinip ulaşması için buyruk gönderdi. Elbistana ulaştıkları sırada Maraşlılar da büyük bir kalabalıkla erişdiklerinden birlikte gidildi. Yolları üzerindeki Mirziban, Ra'yan, Tellibaşer kalelerini kısa kuşatmalardan sonra amanla aldılar, sakmanlar koyup yürüdüler. Bu yürüyüşü duyan çocukla annesi dayısı olan Melikieşrefe ulak koşturdular. Melikieşref Türkten, Araptan, Kürtten biriktirilmiş bir ordu ile Halep ovasına indi. Orada Selçuk ordusunu beklemeğe başladı. Kız kardaş ile de buluşup görüştüler. Anadolu ordusu ile nasıl başa çıkacaklarını düşündüler. Sağışca artık, cebe ve donanımı bol büyük bir ordu ile uğraşmanın güçlüğüne gördüler. Bir oyun bir dek yapıp Anadolu ordusu kumandanlarıyla İzzüddin'in arasına şüphe ve bozut sokmaktan başka bir yol göremediler. Kızkardaşı Melikieşrefe bunu bana bırak, ben bunu yapabilirim dedi, tanıdığı bir Rumu çağırttı. Bu adam İzzüddin'in yakınlarıyla tanıştırdı, çoğunu tanır, adlarını, ayalarını, aralarında geçmiş gizli

gizli işlerini birlirdi. İzzüddin ile beyleri arasında geçmiş başkalarının bilmesi güç bilgileri vardı. Kendisine bir çok verimlerde bulunduğu gibi bir çok da adaklarda bulundu. Anadolu ordusuna gideceksin bildik komutanlardan birisinin çadırına girerek deyeceksin; ben Şam ordusunda bulunuyordum, orada şaşılacak bir takım işler öğrendim. Anadolu'ya ve Selçuk devletine olan bağlılığım bunları günü gününe sultanın katına eriştirmeyi bana buyurmuştur, onun için her türlü ürküyü, korkuyu gözüme alarak sana değin geldim, söyleyeceklerimi sultana eriştirmeni yalvarırım, Anadolu ordusu büyük bir uçurumun kıyısında durmaktadır. Söyliyeceklerim şunlardır.

“Ordunuzun beylerinden bir takımını kancıklık ederek gizlice Melikieşrefle ağız ve söz birliği yapmışlardır. Çeriler karşılaştığı sırada savaşı bırakıp adamlarile birlikte karşı yana geçeceklerdir. Gerek Melikieşref, gerek kız kardeşi bu beylerden bir takımına sunulmak üzere bir çok armağanlar göndermiş bulunuyor, bu armağanları getiren kervan falan yerde saklanmış bekliyor, getirenlerin üzerlerinde bu beylere yazılıp gönderilmiş gizli bir takım bitikler de koyunlarındadır, hiç durmayıp bu haberi sultana ulaştırmalısınız, eğer dediklerim yanlış, geldiğini ve gizlendiğini söylediğim kervan yalan ve asılsız çıkarsa boynum kıldan incedir. Benimle bir bölük asker gönderilecek olursa daha inlerinde sinmekte olan kervanı elde edecek bir çok hayınlıklar öğrenilmiş olacaktır., diyeceksin dedi. Rum Anadolu ordusunun bulunduğu yerlere sokuldu, tanıdıklarından bir beyin çadırına yaklaşıp içeri alınmasını ve çadırın yalnızlanmasını diledi. Bey kendisini tanıyordu öylece yaptı. Bayanın kendisine söylediklerini Rum hiç eksiltmiyerek olduğu gibi anlattı. Çarçabuk sultana iş bildirilecek olursa kervanın yerini de kendisi gösterebileceğini söyledi. Komutan koşup İzzüddine işi duyurdu, İzzüddin bir takım askerle inallarından birisini Rum ile birlikte gön-

derdi, herifin anlattığı gibi kervan gizlenmiş bekliyordu, yüklerle değerli urubalar, dokumalar tansık bir takım armağanlar dop dolu idi. Katırcıların üstleri başları arandı, bir takım bitikler bulundu. Gelen haber gerçeğin kendisi idi. Bitikler içindeki yazılar hiç su götürmezdi, baylarla sultan arasında olmuş, gizli bir takım nesneler, işler geçiyordu, İzzüddin derin bir kuşku ve korku içinde kaldı. Ruma öndüller verdi. Bitikleri gizledi, söylenenlerin gerçekliğine inandı. Gençliği yüzünden bu deklere uğradıldığını sandı, kendi deneşsizliğine verdi. Baylarının en batırı olan, Ermeni ordusunu bir vuruşta yere seren komutanı çağırdı, dört bin seçkin alp ile öncü olarak yolladı. Arkasından dört bin kişi daha yola çıkardı. Melikieşref öncülerle çarpıştı ve çekildi. Sonra büyük ordunun ve sultanın pek uzakta olduğunu öğrenince dönüp öncü çeriye bastı ve bozdu, başbuğlarla bir takım kumandanları da tutsak eyledi. Öncülerin bozgunluğu başlarının tutsaklığı haberi sultana gelince bütün bütün kocundu, bulunduğu yeri bırakarak Elbistana geldi. Melikieşref sultanın Elbistana döndüğünü anlayınca yürüyüp Selçukluların eline geçen Mirziban, Ra'yan, Telbaşır kalelerini geri aldı.

Hanın bütün bütün yüzgeri ettiğini duyunca arkasından yanındaki Anadolu tutsaklarını bırakıp geri gönderdi. İzzüddin tutsaklıktan kurtulup gelenleri Elbistan da sorgusuz astırdı. İçlerinde Mar'aş ilbayı Nusretüddinin oğlu da vardı. Bundan sonra şüphe ve kuşku altında kalan beyleri katına çağırarak kendilerine Melikieşreften gelen bitikleri gösterdi. Hiç birisi bu yalanları üstüne almadı, Tanrı adına and içtilerse de dinlemedi. Özkes türlü ezginçlerle bunları öldürmeyi Şeytan fitliyordu. Hepsini bir dama tıktırdı, damın çevresine odunlar yığıdırarak ateşe verdi. Ağlayarak, inleyerek yandılar. Han en küçük bir acı bile duymadı. İş bitince yaptıklarına pişman oldu, ancak iş işten geçmiş bulunuyordu. Kendi elile devletin temelini kazmış, direk-

lerini sökmüştü. Bütün gönüller kendisinden tiksindi. Bu karabun 1218=615 yılında olup geçti. Bu işlediği uğursuz iş kendisine de yaramadı. Tanrı karşılık vermekte gecikmedi. Verem bağrını parçaladı. Bundan sonra iyi bir dirlik göremedi. Sivas'a gitti. Hekimler orada kendisini sağaltmağa çalıştılsa da verdikleri ilâçlardan bir assı alınamadı. Viran şehre hava değiştirmek için gitmesini sağlık verdiler. Havasının güzelliği, sularının tatlılığı ile burası ün almış bir yerdi. Oraya da gitti ve orada öldü(1219=616). Ölüsünü Sivas'a götürüp kendi yaptırması olan Darüşşifa avlusundaki künbede gömdüler. Hanlığı 8 yıl sürmüştü. Öldüğünde pek genç idi. Geçimi dirliği iyi, doğruyu doğruluğu sever, us eri bir kişi idi. Uluş erlerini oda yakan son yırtıcılığından başka yerilecek bir işi duyulmamıştı, vergisi çok koçak bir yiğit idi. Bilgiden de ülüşü vardı. Farsca şiirler yazdı. Öleceğini anladığı günlerde Sin taşına kazdırılmak üzere söylediği Farsca bir dörtlüsü tarihlere geçti. Öldüğü günlerde beylerbeyisi Seyfüddin Aybe idi, pervanecisi Şerefüddin Mehmet, emiri meclisi Mübarizüddin Behramşah, emir devleti Mübarizüddin Çavlı, emir ahuru Zeynüddin Başara, emiri arızı Nizamüddin Ahmed, tuğracısı Şemsüddin Hamza, özel bitikçisi Isfahanlı Sahip Şemsüddin idi. Bu uluş uluları toplanıp görüştüler, yerine kimin geçirilmesi doğru olacağını konuştular, bir takımı Kılıçarslanın oğlu Erzenirum sahibi Toğrulşahı sağlık verdiler, bir başkaları Keyhüsrev oğlu Keyferidunu ileri sürdüler, Keyferidun o sırada Koyluhisarda bulunuyordu. Beylerbeyi Seyfüddin aybe, ve emiri meclis Mübarizüddin Behramşah Keyhüsrev oğlu Alâüddin Keykubadın hanlığında birleştirdiler. Kendisi Malatya kalelerinden birisinde kapalı idi. Bu iki beyin sözüne bütün öteki beyler de yanaştılar. Beylerbeyi Seyfüddin aybe kendisini almağa ben gideceğim, oraya kendisini götüren de ben olmuş idim, olurkim yüreğinde bundan dolayı benim için bir düğüm vardır, ondan dolayı

da kendisinden bağısta dilerim dedi. Gecelikle Sivas kalesinden çıktı. İzzüddinin ölümü üzerine topluca oraya gelmişlerdi. Seyfüddin yanında salt bir üzengi neferi olarak seğirdimle gitti. Tanyeri ağarırken kaleye yaklaşmışlardı. Keykubat uykusundan uyanmış, duşunde gördüklerini korku ve ürkü içinde yoruyordu. Birden karşıdan bir toz kalktı. İki atlının dolu dizgin koştuğunu gördü. Kellesini almağa geliyorlar gibi bir düşünceye kapıldı. Seyfüddin aybe kale kapısına irişince kapı açıldı. Hanların giydikleri kaftan ve geysilerle karaya boyanmış börkü bilesince getirmişti. Alâüddin bunları da görünce genişledi, ürküsü korkusu kalmadı. Seyfüddin ilk önce kardaşının ölümünden dolayı kendisine avınçlarda bulundu, sonra da hanlığını kutluladı. Kendisi için bağış diledi, ve bunun için Keykubada and içirdi. Birlikte seğirdimle yola düştüler, geceleyin Sivas kalesine ulaştılar. Emiri meclis Mübarizüddin Behramşah kale kapısında kendilerini bekliyordu. Kapıyı açarak hanın önünde yerlere yüz sürdü. Böylece Kılıçarşanının torunu, Keyhüsrev oğlu Alâüddin Keykubat Sivasta Selçuk omağına oturdu. 1219=616.

Bütün ulus ilerigelenleri, çeri başbuğları önünde eğildiler, buyruğundan çıkmayacaklarını andlarla pekittiler. Bundan sonra kardaşı için üç günlük yas tutulmasını buyurdu. Yas bitince Kayseri ve Aksaray yolu ile atalarının devlet merkezi olan Konyaya yöneldiler. Konaklarda günlerce kaldılar. Konyaya yaklaşıldığı sırada Celalüddin Kayser ağır sungularla kendilerini karşıladı. Celâlüddin Konyada hanlık orununun sakmanı olarak bırakılmıştı. Ulu atalarının yüce orununa ulaşınca bütün uç beyleri yanına koştular, Seyfüddin kızıl bey, Hüsamüddin çoban bey daha başkaları ağır sungular ve armağanlarla geldiler. Yer öperek buyrultularını yenilediler. Yad ellerin elçileri de gelerek dostluk ve kulluk ötündüler. Halife Şeyh Ömer Sühreverdi ile sultanlık beratı gönderdi. Alâüddin bütün beylerini bütün dev-

let ulularını şeyhi karşılamağa gönderdi. Kendisi de bir konak yere değin karşı çıktı. Karşılaşınca sarmaştılar. Alâüddin elini öpmek istemişse de şeyh elini vermemişti. Şeyhi yürekten ağırladılar. Ulubeylerden Celâlüddin Karatayın evinde konakladılar. Bir uydurmaya göre Alâüddin tacını bırakıp derviş olmak istemiş te şeyh onamamış, ortalığın işlerini doğrulukla görmek dervişlikten daha iyi bir iş olduğunu anlatmış, ancak Karatay şeyhden el almış, beylerden, ileri gelenlerden bir çokları derviş olmuşlar. Konyada kaldıkları günlerde bir kaç gez Alâüddin kendisine uğradı. Bağdada döndükleri sırada saatlerce kendisini geçirdi. Ayrılırken kucaklaştılar. Sarmaştılar ve ağlaştılar. Alâüddin Konyaya döndü. Beyler sınıra değin kendisini geçirip esenlediler 1220=617.

Şeyhin Bağdada dönüşü üzerine Alâaddin Kayseriye gidip aylarca oturdu, orada içki ve eğlencelerle oyunlarla gün geçiriyordu. Beylerinden Deli Ayas diye tanınmış Es-edüddin ile yine beylerinden Antalya ilbayı Mübarizüddin Ertokoş bir gün yanına girdiler, kendisine uluşun uğraş ve savaşıla yaşayabildiğini, hiç durmayıp içki ve eğlence ile gün geçirmek uluşu ve uluş erlerini küfleteceğini söylediler. Hanlığın aybat ve saygısı gönüllerden silineceğini anlattılar, kendisini kâfirlerle savaşmağa Akdeniz yalısındaki Kalüyurosu ve yanılarını almağa şavklandırdılar. Bayların bu önergelerini beğenerek işe sarıldı. Konyaya giderek yürüyüş için ordunun donatılmasını emretti, kendi de kalkıp Konyaya göçtü, ordusunu derip donatıp adı geçen kaleye yöneldi. Burası kalelerin en çetini idi. Yolları sarptı. Her yandan geçilmez çaylarla, bir yandan da denizle çevrilmişti. Tanrının yardımı irişince sarplar kolaylaşmış. Alâüddin bu güçlükleri yenerek kaleye dayandı ve kuşattı. Günlerce çetin boğazlaşmalar yaptı. Kalenin iyesi kir Far-diros idi. Ataları dedeleri İskenderin günündenberi buranın iyesi idiler. Düşmanlarından bir teki bile kendilerini alt

edememişti. Selçuk hanları bu eğilmez kaleye yurt genişletmekteki hırslarile beraber dış geçirememişlerdi.

Alâüddin ve beyleri umutlarını kesmişler başladıklarına pişman olmuşlar, sultanı bu işe sürükleyenler bile artık usanmışlardı. Tam bu sırada idi, Mübarizüddin Ertokoşun içeri girmek için izin beklediğini söylediler. Girdi kalenin alındığını, Kir Fardirosun aman dilediğini muştuladı. Fardiros çoluğu çocuğu, kendi başı ve malı için aman isteyordu. Antalya ilbayı Ertokoş ile dostluğu vardı. Fardiros kendisine haber göndererek Alâüddin ile barış için araya girmesini dilemişti.

Alâüddin bunu öğrenince pek sevindi, tanrıya yükündü. Kale iyesinin her istediklerini onadı, ve kendisine Akşehri karşılık ve dirlik olarak verdi. Oğulları torunları buranın ilbaylığını yaptılar. Yeni elde edilen kaleye Alaiye deye ad verildi. Her kentten bilgeler, zanaat erleri geldi, Türkmenlerden pek çokları buraya konduruldu. Kalenin gedikleri bütünlendi, sakmanlar seçildi, buudan sonra Antalyaya gidildi. Alâüddin dağın duruğunda kartal yuvası gibi bir çetın kale gördü. Adı (Alara) idi. Kir Fardirosun kardeşi oraya sığınmış, keşiş olmuş acundan elini yumuştu. Alâüddin duruğa bir takım adamlarını yollayıp barışla kalenin bırakılmasını söyletti. Gidenler kaleye varmazdan önce kale iyesi ölmüştü. Burası büsbütün barışla alındı, gereklileri anıklanarak Antalyaya geçildi.

Sultan her yıl gibi bu kışı da Antalyada geçirdi. Kış sonunda Konyaya döndü. Bu gez Bağdattan, halife katından İbni Cevzi denilen bilgin elçilikle geliyordu. Karşı çıkıldı ağırlanarak Konyaya getirildi. Halife; Alâüddinden Mogollara karşı Bağdadı korumak için iki bin atlı istiyordu. Başka ülkelerden de böylece yardımlar istenmişti. Alâüddin beş bin atlı savaş erini bütün cebe ve donanı ile hazırlayarak ve başlarına beylerbeyi Bahaüddin Kutlucayı geçirerek yolladı. Bağdada ulaştıkları sırada Mogollar dön-

müşlerdi. Anadolu çerisinin de ülkesine dönmesi bildirildi. Selçuk çerisi ayağı tozile yurda döndü.

Bu yıl içinde Alâüddin büyük beylerinden bir takımını bastırıp yakalattı. Bunların şımarıklıklarını ağır bulmuş, kendisini gölgede bırakmak istedikleri düşüncesine saplanmıştı. Seyfüddin Aybeytata (Çaşnigir), Zeynüddin Başara mir Ahur, Mübarizüddin Behramşah Emir meclis, Ba-haüddin Kutluca beylerbeyi tutulup kapatılanlar arasında idi. Alâüddin Antalyada kışı geçirip Kayıseriye döndüğü sırada bu çirkin işleri görüyordu, hepsini de öldürttü, mallarını aldırıldı, adamlarını yağmalattı. Devletin temelini sar-san bu yırtıcılığın kökü kıskançlıktı. Büyüklerin yerlerine göz diken bir takım küçük beylerin tozutculuğundan ileri gelmişti.

Bir ay kadar Alâüddin Kayseride kaldıktan sonra Konyaya döndü. Korkusuz önürdeşsiz bir dirlik içinde yaşıyordu, kışları Antalyada geçirir, yazın biraz Konyada biraz da Kayseride kalırdı. 1227=623 yılına değin böylece geçti. Bu yıl içinde büyük baylardan Mübarizüddin Çavlı ile Esedüddin deli Ayas büyük bir ordu ile Amit ve Hısnıkıfa iyesi artıklarından Karaarslan torunu Mesut üzerine yolladı. Mübarizüddin Çavlı biraz kuşattıktan sonra amanla Kâhteyi, Esedüddin de Çimişkezeği çetin bir çevirmeden sonra yine amanla aldı. İbnibibiye göre bu yürüyüş şundan ileri geliyordu.

Amit iyesi Mesut ülkesinde Alâüddinin Keykubat adına hutbe okutuyor, kendisine boyun sunuyordu, bu gez Alâüddinin hutbesini keserek Şam iyesi Meliki Nasır (Eyüplü) adına hutbe okutmağa başladı. Bunu duyunca o da bu iki beyin kumandası altında bir ordu göndererek Kâhteyi ve Çimişkezeği aldırıldı. Mesut Musul iyesi Melikieşreften yardım diledi. On bin savaş eri yardımcı geldi. Bu gelenler Mesudun çerisi ile birleşerek Çavlı ile deli Ayasın üzerine yürüdüler, Musul ve Amit çerisi bozularak

başbuğları tutsak oldu. Kâhteyi çevirmiş olan Mübarizüddin Çavlıdan Kâhteliler aman dileyerek kapıları açtılar, Çavlı buraya gütavul ve bekçi koydu, Esedüddin deli Ayaz da Çimişkezek kalesini günlerce sıkıştırdı, zorla düşürmek üzere iken amana düştüler, suçları bağışlandı. Buraya da gütavul ve bekçi kondu, kalelerin bütün gerekleri cebe ve donağları bütünlenerek dönüldü.

İbnüesir bu savaşı başka türlü anlatır şöylekim:

Amid iyesi, Musul iyesi Melikieşrefe baş eğmiş ona uymuştu, sonraları Celâlüddin Harzemşah Menguberdi ile birleşti, Melikieşrefle yapılan savaşta çerisile Harzemşaha yardım etti. Melikieşrefle Alâüddin arasında dostluk vardı, kendisine yazarak Amit kentlerini elde etmeğe şavklandırdı. Alâüddin Malatyaya gitti, oradan bir beyini Kâhta ve Çimişkezeğin üzerine göndererek kuşattırdı. Amit iyesi Melikieşrefe baş vurarak Alâüddin ile aralarını bulmasını diledi, Melikieşref Alâaddine yazıp Amit kentlerinden vaz geçmesini istedi. Alâüddin köpürerek Melikieşrefin elçisini katına çağırdı, efendine söyle ben onun yapkusu değilimkim onun buyruğu ile döneyim dedi. Elçi geri gidine Mes'ut Arap, Kürt, Türk on bin kişilik bir ordu ile yürüdü, daha önce yazdığımız işler bundan sonra olmuş demektir. Bu anlatışa göre Kâhta ve Çimişkezekten başka Hısnı Mansur da alınmıştır. Mes'ut bunlardan sonra ağır armağanlarla bir elçi göndererek barış dilendi. İsteddiği onandı. O anda elinde bulunan kentler kendisinde kalmak üzere andlaşıldı.

Alâüddin Keykubat 1227=624 yılında Şam ülkesi iyesi Melikiadil oğlu Melikimuazzamın kızile evlendi. Adil oğulları urugu ile, onların yakınlığı ile orununu pekidiyordu. Gelinin şerefine Malatyada köşkler yaptırdı. Gerdek orada olacaktı. Gerdekten az önce boynunda şişler tümüldü, az kaldı ölüyordu. Biraz Malatyada kaldıktan sonra Konyaya döndü.

Bundan bir az sonra bir takım tecimenler Alâüddinin katına gelerek Suğdaklılardan yanıp yakıldılar. Bu Suğdak Kırım yarım adasında bugün Sudak diye anılan yerdir. Suğdaklılar daha önceleri Selçuk devletini sayarlar. Ülkelerrinin tansuklarından [enafi] bir takım armağanlar yollarlardı. Başkaca birtakım tecimenler de sis ve yüreleri iyesi Ermeni tekürü Leondan ağlaştılar, başka bir bölük de Akdeniz kıyılarındaki Frenklerden yanılarda bulundular. Alâüddin hepsinin gönülleri alınmasını kayıplarının devlet hazinesinden ödenmesini buyurdu. Bundan sonra uçta bulunan beylerbeyileri ile bütün beyleri okutup katında bir toplantı yapıldı, geneştiler, her üç yüne de birer komutanın buyruğu altında bir takım çeriler yollanması ileri sürüldü. Zıyan, yıkım görenlerin öcü alınacaktı. Uç beylerbeyilerinden Hüsamüddin Çoban bey Suğdak kalesine gönderildi. Kırım denizi kıyısında olan Suğdağa varılmak üzere denize açıldılar. Suğdağa ulaştıklarında Suğdaklılar Ruslarla Kapçaklılara baş vurarak yardım istediler. Kapçaklılarla, Ruslarla Suğdak yakınında buluştular, Hüsamüddin Çoban Bey çerisile kıyılayınca Suğdaklılar boyun eğerek aman dilediler. Hüsamüddin inanmadı, boğazlaştılar, Ruslar daha önce Hüsamüddine gelerek savaştan vaz geçtiklerini barış istediklerini bildirler, Hüsamüddin kendilerile barış edince Ruslar yardımdan vaz geçip ayrıldılar. Suğdaklıların Kapçakların beli kırıldı, kaleye kapandılar, Çoban bey kaleyi kuşattı, sıkıştırmağa başladı. Basınç uzayınca kaledekiler dışarı gelerek savaşa giriştiler, Anadolu çerisi üstün geldi. Bozuldular, bir çok ölü bıraktılar. Diri kalanlar kaleye kaçarak kapıları pekittiler. Her gün çıkarak kale dibinde döğüşüyorlar ilerlemekten çekiniyorlardı. Çoban bey bir savaş deki ile kendilerini aldatmak istedi, yapmaktan orduya bozgunluk yaptırdı. Ordu kendi dileğile geriliyor, berikiler arkalarından kovalıyorlardı, epiyce uzaklaştıklarını görünce soldan geri yapan Anadolu çerisi

yağmayı vurmağa başladı. Kale içinde ve kale dibinde olanlar yalnız başlarını kurtarabildiler. Bundan sonra amana düştüler. Vergi ve bac vermek şartıyla barış yapıldı, kaleye gütval ve bekçi kondu, bütün gerekleri anuklandı. Yağmaya uğramış olan sartlarda ordu da bulunuyordu, bütün yitikleri Suğdaklılara ödettirildi. Kalede kliselerin yerine mescitler de yapıldı, her nesne bittikten sonra deniz yolu ile Anadoluya döndüler 1228=625.

Hüsamüddin Çoban bey kapçağa giderken Mübarizüddin Çavlı bey ile Rum deli Ayası büyük bir ordu ile Ermenilerin üzerine yolladı. Birkaç Ermeni kalesi alındı. Ermeni tekürü Firenklerden aldığı büyük yardımla karşı çıktı, ilkin Anadolu askerinde bozgunluk görüldü de daha sonra tekür amana düştü. Her yıl verdiği verginin iki katını göndermek Anadolulu tecimenlerinden aldıklarını artıgı ile geri vermek üzere barış diledi, öylece de yapıldı. Alınan kalelerin eksikleri bütünlenerek Lala Kamerüddinin eline bırakıldı. Mübarizüddin Çavlı yiğit ordusu ile hanın katına döndü. Büyük öğdüller kayralar aldı. Antalya ilbayı Ertokoş başka bir çeri ile Akdeniz kıyılarına gönderildi, Frenklerin yapmakta oldukları karışıklıkları yok etmek, Anadolu kıyılarından ellerinde kalan yerleri almak için gidiyordu. Ertokoş deniz kıyısındaki kaleleri birer birer aldı, bu kaleler kırk kadardı. Hepstnin gereçlerini anıkladı, tecimenlerin yitiklerini ödetti. Böylece Antalyaya döndü. O da handan büyük öğdüller, kayralar aldı.

625 yılında Alâüddin Keykubat Erzincan kenetlerini; iyesi Fahrüddin Behramşah oğlu Alâüddin Davudun elinden aldı. Bu kentler altmış yıldanberi babası Fahrüddinin elinde bulunuyordu, Anadolu Salçukilerinin bir uyruğu gibi yaşıyor, dönürlük ve hısımlıklarla de yerini pekidiyordu. Öldükten sonra yerine geçen Alâüddin Davut astrolojide, hekimlikte, bir çok bilimlerde uluşu olan bir bilge iken, ülke işlerinde pek yaya idi, uluş çığrısını çevireme-

yordu, bu da yetmiyormuş gibi uluşun değerli erlerini tutturmuş, mallarını yağmalattırmıştı, birçokları kaçıp Alâüddin Keykubada sığınmışlar, kendisine yanıp yakılmışlardı. Hepsine de dirlikler vererek Alâüddin kendilerini korudu, her gelen Davudun kötülüklerini sayıyordu. Bunun üzerine Davut kuşkulananarak Konyaya gelmiş iyi bir karşılık görmüştü. Orununu böylece pekitmişti. Ülkesine döndüğü sırada kötü yakınları kendisini kışkırttılar, Celâlüddin Harzemşaha, Musul iyesi Melikieşrefe, Erzenrum (Erzurum) iyesi Kılıçarslan torunu Cihanşaha baş vurarak Alâüddine karşı bunlardan yardım istemeğe kandırdılar, öylece de yaptı. Alâüddin bunun üzerine köpürerek ordusunun başına kendi geçti, yürüyüp Erzincanı aldı. Davut karşı bile çıkmadı, omduklarından küçük bir yardım göremedi. Hanın eteklerine yapışmaktan başka bir yol kalmadığını anladı, yalvarmağa başladı, han suçunu bağışlıyarak kendisine Akşehirli dirlik olarak verdi, sıkıntı ve yoksulluk içinde orada kaldı, aşağı takımla iş görmesi, uluş erlerini kaçırması, us erlerinin öğütlerine kulak vermemesi, iş denemiş olmaması kendisini bu gerteye düşürdü. Farsça yüksek şiirleri vardı. Han bundan sonra Erzincak ülkesini oğlu Gıyasüddin Keyhusreve verdi, Mübarizüddin Ertokoşu ata beyi yaptı, bir çok çeri ile gönderdi. Muzafferüddinin elinden Kigonya kalesinin alınmasını, Erzenirum üzerine çapul etmesini buyurdu. Ertokoş Erzincana ulaşınca Erzenirum ülkesine girdi, hiç kimsenin burnu kanamaksızın çapullarda bulundu. Erzenrum ilbayı Cihanşah ülkesinin talanından vazgeçilmesi için buyruk vermesini Alâüddinden diledi, öylece yapıldı. Bundan sonra Ertokoş Kegonya kalesini kuşattı, kale iyesi Muzafferüddin Mehmet; Fahrüddin Süleyman, İzzüddin Siyavuş, Nasırüddin Behramşah adındaki oğullarile Alâüddin Keykubaddan aman ve korum diledi, kendilerine Kırşehir ve yöreleri dirlik olmak üzere verildi, çocukları, torunları Selçuk hanlarının kanadı altında burada iyi bir dirlik yaşadılar. Kegonya kalesine gütval ve bekçi dikildi, doğrudan doğruya Selçuk ülkesine bağlandı.

1229=627 Ramazan yirmi ikisinde Alâüddin Keykubat ile Celâlüddin Harzemşah arasında Yassı çemen denilen yerde boğazlaşma yapıldı. Bu savaş şundan ileri gelmişti. Keykubadın amucası oğlu olan Erzenirum ilbayı Rüknüddin Cihanşah; Celâlüddinin buyruğu altına girmişti. Kendisini Ahlatı kuşatmağa kışkırtan o oldu. Kuşatmaya da yardım etti. Alâüddin, Celâlüddine bir elçi göndererek Ahlattan vazgeçmesini istedi, dinletemedi, ağır birde karşılık aldı. Celâlüddinin türlü türlü uluslardan biriktirilmiş büyük bir ordusu vardı. Alâüddin başa çıkamıyacağını anlıyarak âdil oğullarından yardım istedi, bunun üzerine Melikieşref büyük bir ordu ile geldi, birlikte savaşa girdiler. Celâlüddin Harzemşah, Erzurum ilbayı Rüknüddin ve kardeşi Yasıçemende bekliyorlardı, çarpıştılar iki yandan da bir çok adam öldü. Sonunda Celâlüddinin ordusu bozuldu ve dağıldı. Bundan sonra Celâlüddin kendisini toplıyamadı. Rüknüddin ve kardeşi; Melikieşrefin yardımile suçlarını bağışlattılar, Alâüddin kendilerine Aksaray ve Oyumhisar ve yürelerini Erzenirum karşılığı olarak verdi. Melikieşrefin ülkesine yakın bir takım kaleleri de ona bağışladı. Erzenirumda Mübarizüddin Çavlıyı bıraktı, dönüp Konyaya geldi. Yazı Konyada ve Kayseri yakınında yeniden yaptırdığı Kubatabatta geçiriyor, kışları da Antalyada kışlıyordu. Böylece 1231=629 yılına erişildi.

Keykubat başı dinç dirlik sürüyordu. Bir gün Mogolların Sivas yanlarını talan ettikleri haberi gelip çattı. Dirliği bozuldu. Toplu, hazır pek az çerisi vardı, beylerinden Kemalüddin Kâmiyarı bu çeri ile çarçabuk Sivasa yöneltti. Uyanık ve düşünceli davranmasını buyurdu. Kemâlüddin Kâmiyar Sivasa ulaştığında Mogolların dönüp gittiklerini gördü, yürüdü Erzeniruma vardı, orada Mübarizüddin Çavlı ile buluştu. Ne yapacaklarını geneştiler, Çavlı Mogolları kovalamaktan vazgeçerek Gürcü ve Abazalar üzerine gitmesini daha iyi buldu. Mogolların Selçuk ülkesine çapul et-

melerinde Gürcü kraliçesi Rosudanın eli vardı. Kemalüddin de bu düşünceyi doğru bulup ordusunu Erzurumda toplıyarak Gürcü eline girdi iki aylık bir yürüyüş içinde kırk Gürcü kalesini aldı. Bundan sonra Gürcü kraliçesi elçisini yolliyerek barış istedi, kulluğunu bildiriyor, hanın Erzincanda bulunan oğlu Gıyasüddin Keyhüsrevle kızının evlenmesini dileyorbu. Kemalüddin kraliçenin dilediklerini ve alınan kaleleri, sayısız doyumları alınları bildirdi. Han bundan pek çok kıvandı, kraliçenin bütün dilediklerini onadı. Kemalüddin; Kâmyara oradan doğruca Ermeni eline gidip oralarını da almasını buyurdu. Buraları Mogolların akınından, Harzem göçmüllerinin çapulunban yıkılmıştı. Alâüddin bu yıkıların onarılmasını istiyordu. Buraların sahibi olan Melikieşref ise Dımişkta oyun ve eğlenceler içinde yaşıyordu. Kemalüddin Gürcü ve Abhaz ellerinden doğruca Ermeni eline uzandı. Taş taş üstünde kalmamıştı. Ahlat kendinden başka yıkılmamış bir yer yoktu. Ahlatlılar Kâmyarı yürekten karşıladılar, onlar da şehirlerini bırakıp kaçmak üzere bulunuyorlardı.

Kâmyar yıkıkları onarmağa başladı. Köylerini, kendilerini bırakanları yerlerine çağırdı, gördüklerini Alâüddin Keykubada yazdı. Alâüddin; Sahip ile iki adamını baha gönderdi, bunlar bu yıkık ülkenin bayındırlığını yerine getirmek, kentlerin yeniden yazımını yapmak için Sahibe yardım edeceklerdi. Ermeni ülkesinin ilbaylığını Sinanüddin Kaymaza verdi. Beylerinin en başarılısı, en uslusu idi. Kemalüddin Kâmyarı geri çağırdı, kendisi yüce katında beylerbeyi bulunduğundan daha çok uzak kalması doğru değildi.

Bay Kaymaz oralara göçen ve karışıklıktan başka bir nesne yapmıyan Harzemlilerin Anadoluda yerleşmelerine de çalışacaktı. Alâüddinin Kaymaza verdiği en değerli buyruklarından birisi de bu idi. Kaymaz eline ulaşır ulaşmaz Kemalüddin Konyaya döndü. Kırhan adında bir başbuğun

buyruğu altında dört bin atlı Harzemlinin bir yerde konduğunu öğrendi. Yanında tek bir üzengi neteri olarak koştu, Kırhanla aralarında eskiden tanışıklık vardı, yaklaştığı sırada adamını Kırhana yollayıp kendisile görüşmek üzere yakın bir yerde beklediğini bildirdi. İlk Kırhan kuşkulandı, kendi adamlarından birisini göndererek gözetletti, Kaymazın yalnızca ve silâhsız kendisini beklediğini öğrendi, o da öylece atlanıp koştu, karşılaşıncı kucaklaştılar. Kaymaz kendisini Selçuk ülkesinde yerleşmeğe kandırdı. Birbirlerine kötülük, döneklik yapmıyacaklarını büyük antlarla pekittiler. Kaymaz Sahibe işi ulaştırdı. O da son derece sevindi. Kırhana Erzenirumu dirlik olarak verdi, bütün Harezemlileri alarak birlikte gitti. Yolda Mogolun baskınına uğrıyarak darmadağan oldular, bir çokları kılıçtan geçti, birlikte götürdükleri davarları ve malları bütün talan edildi.

Sağ kalanlar dağlara, oyuklara sığındılar, Moğollar çekilince toplandılar. Kırhan ve öbür Harezem beyleri Keykubadın katına gittiler, Keykubat kendilerini ağırladı, hepsinin eksiklerini onardı. Erzincanı Kırhana, Amasyayı Bereke hana, Larendeyi ve Niğdeyi başka Harzem beylerine dirlik olmak üzere verdi. Kendilerini topladılar, her birisi kendi oymaklarile dirliklerinde kondu. 1232=630 yılında Mısır ve Şamın iyesi Melikinâsırın büyük bir ordu ile Selçuk ülkesine yöneldiği duyuldu. Keykubat koştu, Derbiebyaz (akgeçit) denilen yerde karşılaştılar, günlerce çarpıştılar, iki yandan da büyük yitiklikler oldu, Keykubat yenmek üzere idi, Melikinâsır ülkesine dönüp çekildi, Selçuk ordusu arkasından gitmeyip doğru Malatyaya yöneldi, Harput üzerine bir az asker gönderildi, buranın iyesi Melikinâsırla birlikte yürüyordu. Melikinâsır kendisi Mısıra dönünce Harputu korumak için epice kuvvet ayırıp bırakmıştı. Keykubatın askerleri Mısırlılarla vuruştular, Mısırlılar kaleye çekildi. Anadolu çerisi kaleyi kuşattı, Keykubat ta gelmişti,

kale sıkıştırıldı, biraz sonra aman dilediler, hepsi başlarını kurtaracak hiç bir nesne almayacaklardı, atları davarları hep Selçuklara bırakılacaktı, önceden uslarını toplayıp iyi davranmamalarının bu bir cezası oluyordu. Çırıl çıplak yurtlarına gittiler. Keykubat kaleye gereken nesneleri anıdınca Kayseriye döndü. Ondan sonra da Selçuk soyunun eski türesine göre kışlamak üzere Antalyaya geçti.

(1233=631) yılında Melikinâsırın ülkesinden sayılan Haran, Reka, ve Reha kalelerini almak üzere Kemalüddin Kâmyar ku mandasile bir kuvvet yolladı, uzun bir kuşatmadan sonra Haranı amanla alıp doyumlarla döndüler. Keykubat 1234=632 yılında Amidin özkes alınmasını isteyerek bir ordu daha yolladı. Kale kuşatıldı, yanları köyleri, ekenekleri otlakları baştan başa ezilip yıkılmış iken kale elde edilemiyerek dönüldü.

İşte bu yıl içerisinde idikim Moğul Kaanın elçisi Selçuk Hanı Alâüddin Keykubada ulaştı. Elçi Kazvinli Şemsüddin adında biri idi. Bilesince Kaanın kölelerinden iki kişi de bulunuyordu. Hanın buyrultusunu getirmişlerdi. Bu Şemsüddin; Kazvin tecimerlerinden idi. Epiyce bir zaman Erzenirumda eğleşmişti. Kaanın bol verimlerini, kayralarını duymuş, kendilerince değerli sayılan küçük bir sungu ile Hanın katına gitmişti. Görülmemiş, duyulmamış değerli karşılaklar aldı. Rumdan (Anadolodan) geldiğini Kaan anlayınca Selçuk Hanı olan Alâüddin Keykubadın işlerinden, gidişlerinden duyuklar bilgiler istedi, kıyan mıdır, kayıran mıdır gibi sorular sordu. Şemsüddin, Keykubadın güzel gidişlerinden, iyi ve doğru siyasasından, budun severliğinden uzun uzadıya anlattı.

Kaan bunları dinledikten sonra bizim için yapılacak iş ona elçi yollayarak illiğini almak ondan sonra da ülkesini çerilerimizin hücumundan koruyarak ellerinde bırakmaktır dedi ve bu Şemsüddin ile iki kulunu[*] Kayseride bulu-

[*] Bu iki köle diye geçen iki kimse okuması yazması olan iki Bilgin Uygur Türkü idi.

nan Keykubadın yanına gönderdi. Bu yılın sonunda elçiler ulaşmışlardı.

İbni Bibi Kaanın yarlığını olduğu gibi göçürmüştür. Biz de buraya Türkçesini koyuyoruz.

Tüzemen Sultan Alâüddin Keykubat bilmiş olsunlarkim bizim albaylığımızın, ülke korumamızın ünü acunu tutmuştur, gelenler gidenler sizin iyiliğinizi bize ulaştırmaktadırlar. Biz bu işittiklerimizi çok değerleyoruz, sizin için kayalar, iyilikler buyurdum, isteyorum kendi ülkenizde gönlünüzce mengü kalasınız, yüce Tanrı bizi yüceltmiş, yer yüzünü bizim soyumuza, ardamıza bağışlamıştır. Sizin iyi gidişiniz bize bizim iyiliğimizi göstermeyi emrediyor. Sizi kayramıza çağırarak bize bir borç olmuştur, bizim iyiliğimizden baş çevirenlere çerilerimiz gider, onları öldürür, karı ve çocuklarını köle ve kırnak eyleyip mallarını, davarlarını çapul ederler. Bu gibilerin başlarına gelenler ancak kendi kötülüklerinin son ucudur. Biçim yılında yazılmıştır. 1233=633[*].

Keykubat elçileri ağırladı, buyrultuyu öpüp başına koydu. Şemsüddine gizlice: “Kendilerine uyruk olduktan sonra ülkemize saldırmayacakları gerçek midir,, diye sordu. Şemsüddin evet her yıl beğenecekleri sevecekleri armağanlarla elçinizi Kaan katına gönderdikçe ülkenize el uzatmazlar dedi. Keykubat pek sevindi ve güvendi, büyük sungular, armağanlar anuklanmasını kulluk ve bağlılığını bildiren bir bitiğin yazılmasını buyurdu. Elçisini yola çıkaracağı sırada 1234 = 634 yılının sonunda öldü. Oğlu Keyhüsrev babasının sıyasaasına uyarak biriktirilen armağanları elçisile yolladı. Kazvinli Şemsüddin; büyük hanın katına erişince Alâüddinin ölümünü bildirdi. Han pek acıdı, Kıran kıran kıran diye üç gez seslendi, bu kendi dilince (Mogulca) acık ve kaygu anlatan bir sözdü. Keykubadın yerine geçen oğlunun dileklerini babasının dilekleri gibi onadı.

[*] Piçin maymun demektir. Türk takvimi altmış hesabına dayanan ve on iki Burca göre on iki Hayvan adile adlanan bir sağışı vardır. Bu hesap Sumer rıyaziyesinde daha geniş olarak görülür.

Üçüncü Bölüm

YIKILIŞ

Gıyasüddin Keyhüsrevoğlu Alâüddin Keykubat 1234=634 şevvalinin dördüncü gece yarısı Kayseride ölmüştür. Hanlığı yirmi sekiz yıl kadar sürdü. Ölüsü Konyaya götürülerek atalarının yanında gömüldü. Ölümü ansızın olmuştu.. Şöylekim:

Şam ülkesine giderek oralarını Melikinasır ve Melikieşref elinden almak üzere bir ordu donatmıştı, Aralarında yakınlık, dostluk varken araları bozulmuş döğüşe dayanmıştı. Şevvalin üçüncü günü büyük bir şölen yapmış bütün elçiler, bütün baylar, bütün başbuğlar çağırılmıştı. Büyük bir dirgi (sofra) yüresinde sıralanmışlardı. Yemeğe başladığı sırada birden kendisini bir ateş bir yangı sardı, kalktı, köşküne gitti. Eyyuplular ardasından Melikiadilin oğlu Melikimuazzamın kızından doğmuş olan küçük oğlu İzzüddin Kırılıçarslanın yerine geçirilmesini ısmarlıyarak o gecenin yarısında öldü. Anladışa göre ağulu bir tavuk kızartmasından otalanmıştı, tanrı yarlıgasın, iyi gidişli, öz sıyasalı, varışı pek, dileğinden dönmez, suru talii açık, bütün savaşlarında üst gelmiş bir hükümdardı: Tüzemenliği benimsemişti. Bir çok şehirler, bir çok kaleler aldı, Alaiye ve bütün Akdeniz kıyıları, Kırırmda Suğdak ve yanları, Ermeni ülkesinin büyük bir bölümü, eski Ermeni elinin hepsi, Gürcü ve Abhazın bir çok kaleleri hep onun uğurlu günlerinde alınmıştır. Hem acımasını, hem hakkı korumasını bilirdi.

Bir takım kutsal kimselere, sofulara inanı var gibi idi.

Böyle olmakla beraber içkiden, musikiden vazgeçemiyordu. Oş imdi gerek süci içmek, gerek çalgı ve ezgi dinlemek o günlerde hükmderliğin türenlerinden sayılırdı. Tarih okumaya, ahlâkçıların kitaplarını süzmeğe düşkündü. Gazalinin kimyayı seadetini elinden düşürmezdi. Şatrancı tavlayı pek iyi bilirdi. Değerli elmas gibi taşları tanımak ve işlemekte, daha bir takım elişlerinde uzluğu vardı. Ülkesi çok genişlemişti. Ölümünden sonra Selçuk devleti alçalmağa yüztuttu. Beylerbeyi Kemalüddin Kâmiyar alplığın son kertesinde iyi düşünen bir devlet adamı idi. Pervanesi Kadı Şerefüddin oğlu Tacüddin, tatası (çaşnigir) Şemsüddin Altuniye, lâlâsı Cemalüddün Ferruh [*] en yakınları Cemalüddin Karatay, Sadüddin köpek, Hüsamüddin Kaymaz, Hüsamüddin Kırhandı.

Bir daha önce söylendiği gibi, Alâüddin Keykubat ölürken küçük oğlu İzzüddin Kılıçarslanı yerine bırakmıştı. Büyük oğlu Gıyasüddin Keyhüsrev bayram kutlulamak üzere ilinden gelmiş yanında bulunuyordu. Gıyasüddin beylerin bir çoğunu kendisine çekti, sonunda hepsi de onun hanlığını onadı. Keykubadın ölümünü gizlediler. Oğlu Gıyasüddin 1234=634 yılının beş şevvalinde Kayserideki Selçuk-omağına girdi. Bundan sonra babasının ölümünü açıkladılar. Kemalüddin Kâmyar, Hüameddin Kırhan ve başkaları babasının tavsiyesini tutmak istedilerse de sonlarının kötü olacağını düşünüp vazgeçtiler ve kendisine uyrumda bulunacakların antlarla pekittiler. Gıyasüddin bunun üzerine bütün ülkedeki zindanların kapılarını açtırdı. Bundan sonra babasının ölüsünü Konyaya götürdü. Üç gün yas tutulmasını buyurdu. Yas bitince eğlenceler, oyunlar başladı, bir takım bozguncular yanını yüresini aldılar, Selçuk hanlığında ilk görülen bir yanlışlıktı. Bu ektiler (tufeyliler) Harzem göçmenlerini bezdirerek ülkeden kaçıрмаğa kadar vardılar.

[*] Cemalüddin Ferruh Çankırıda ölmüştür. Mezarı orada yaptırdığı hastahane havlısında künbet içindedir.

Başlıca bozutcu sultanın yanına sokulan bozguncu, kıskanç kutsuz bir adam olan Sadüddin köpekti. Harzem göçmenlerinin başbuğu olan Kırhanı yemeğe başladı. Babası Alâüddin Keykubat her kimsenin derecesini, değerini bilir, iyiyi kötüyü, semizi, arığı tanır kovculara yüz vermez böylelerini katından, yüresinden kaposundan uzaklaştırırdı. Bu iş güç sınınamamış, dekçilerin allarını tanımaktan yaya kalmış delikanlı Selçuk omağına gelince bu bozguncular ilk önce Kırhanı gözden düşürdüler, kendisi için kötü düşünceler taşıdığını fitlediler, yakalanıp hapis olmasını ileri sürdüler, genç han Kırhanı öldürmedisede yakalanıp zindana atılmasını buyurdu. Yakalandı, ölünceye değin bir kaledede kapalı kaldı.

Harzemliler başbuğlarının başına geleni görünce ürktüler, bir araya gelip Anadoludan çıkmak üzere yola koyuldular. Uğradıkları yerleri yağmalıyorlardı, Fıratı geçtiler. Selçuk hanı duyar duymaz Kemalüddin Kâmyarı arkalarından yullıyarak sınırdan öte geçmelerine önge olmak istedi, yanında bulunabilen asker ile Kemalüddin koştu, Malatyaya ulaştı, Seyfüddevle Ertokuş ile buluştular. Kendisi Malatyada kalarak Harzemlilerin izine Ertokuşu gönderdi. Harputta kale sakmanı olan Bayram subaşı da kendisine katıldı, topluca yürüdüler. Harzemlilerin Arapkir yolu ile Fırata gittiklerini öğrendiler, koşup yetiştiler, Harzem başbuğları kendilerile yumuşak konuştular, eski tanışıklıkları dolayısıyla bir çarpışmanın önüne geçmek istediler Ertokuşta böyle olmasını istedi. Ancak Bayram subaşı sert bir adamdı, İki yandan da gösterilen barış dileğinin tersine olarak Harzemlilere saldırdı, ister istemez çarpışıldı, Anadolu çerisi bozuldu, Bayram subaşı öldü, Seyfüddevle Ertokuşda tutsaklar arasında kaldı. Harzemliler ordunun bütün ağırlıklarını yağmaladıkları için daha kalınlaşarak Harran, Reha, Rekka, Süruç üzerine düşüp oralarını elde ettiler, başlı başlarına bir il kurmak istediler.

Kemalüddin Kâmyar Kayseride bulunmakta olan Gıyasüddin Keyhüsrev'in katına geldi, olanları sayıp döktü. Sadüddin Köpek bunu ipucu edinerek Kâmyarı han katında çekiştirmeğe başladı, gönlünü Kâmyardan çevirdi, Köpeğin ise her gün hana yakınlığı artıyordu, öylekim han Onsuz sarayında bile kalamaz olmuştu. Köpek; Atabey Şemsüddin'in öldürülmesi buyruğunu kopardı. Devletin iyiliğine bütün varlığıyla çalışan bir adamdı. Antalya kışlağında bulunduğu sırada Gıyasüddin Atabeyi öldürttü. Selçuk ulusunun en eski bir emekçisine en küçük bir suçu yok iken bu uğursuz iş yapılabildi. Ondan sonra Pervane Tacüddini dalamak arzusuna düştü, onu da hanın gözünden düşürdü, kendi Selçuk ulusunun bilgin erlerinden idi. Yabancı bir kadınla münasebette bulundu diye yalancı tanıklarla Ankarada taşlatarak öldürttü. Han Antalyadan Konyaya dönünce bütün çoluk çocuğunun, saraylıların Kayseriye göçürülmesini buyurdu. Kardeşleri İzzüddin Kılıçarşanla, Rüknüddin Süleymanı Burgulu kalesine gönderip kapattı.

Erkek bir oğlu doğduktan sonra her ikisini boğdurup öldürttü. Bu çocuklar babasının Eyuplu ailesinden olan karısından olmuşlardı! Annelerini Ankaraya göndermiş ve orada öldürtmüştür. Bütün bu alçaklıkları yapan yaptıran Sadüddin Köpek, hanın daha çok gözüne girmek için ülke açmağa kalktı. 1235=635 zilkadesinde Şimşat kendini ve yakınlarında bulunan kaleleri alıp döndü, bundan sonra alçaklığı kudurdu, bugez Kemalüddin Kâmyarı yok etmeği kurdu, onu da becerdi, ilk önce Konya yakınlarında bulunan Kâvle kalesine kapattı, sonra da öldürttü. Kemalüddin hem eşsiz bir alpağut, hem de başargan bir uluş eri idi, Eyuplu oğlunun kanına girdiği Şehabüddin Sühreverdîden filesofluk dersi almıştı. Bilgelerden sayılacak değerli bir şahıs idi. Kemalüddin'in ölümünden sonra bütün yakınlarını, bütün adamlarını yakalattı, mallarını yağmalattı. En sonunda Hüsamüddin Kaymazı tutturup Malatya kalesinde kapattı,

varını yoğunu elde etti. Bu uğursuz işlerinde yürüyen ko-
şan Sadüddin Köpeği de tanrı öcüdü (intikam) yakaladı, pek
az sonra türlü ezinçiler, işkenceler içinde öldürüldü ve ölüsü
kızgıt (ibret) olmak üzere asıldı. Şöyleki: Gıyasüddin yaptık-
larına utanmış, bütün bu kötülüklerin sebebi olan Sadüd-
din Köpeği bir gün katından çıkarken sarayının yiğitlerine
tutturup öldürtmüştür. Gövdesini bir demir kafes içine
koydurup Kubadabat kalesinin bir burcuna astırttı, birçok
kimseler seyre gelmişlerdi, nasılsa kafesin asıldığı zincir
kırılarak yere düştü, böylece de bir suçsuzun kanına girdi.
Gıyasüddin köşkünden gözetliyordu, kafesin düşerek bir
adamı öldürdüğünü görmüş vay uğursuz alçak ölümünden
sonra da kan döküyor demişti.

Gıyasüddin Keyhüsrev bundan sonra Konyaya döndü.
Sadüddin Köpeğin kutsuzluğundan ürkererek işten elini çek-
miş olan Celâlüddin Karatayı uluşunun atabeyliğine getirdi.
Harzem beylerinin gönüllerini almak üzere kendilerine
kaftanlar ayalıklar götüren bir elçi yolladı. Harzemliler
yerleştikleri Harran, Rıkka, Reha ve yürelerini ellerinde tut-
mak üzere kendisine boyun kestiler. Biraz sonra tek dur-
mıyarak öteye beriye çapul etmeğe koyulduklarından üzer-
lerine beylerinden Zahirüddin Mansur kumandasında bir
kuvvet yolladı, öte yandan Şam hükûmeti de yardımcı or-
du göndererek iki yönden Harzemlileri sıkıştırdılar. İster
istemez bulundukları yerleri bırakıp Bağdada doğru çekil-
diler. Şam ordusu Harzemlilerin bıraktığı yerlere girdi.
Şamlıların bu oyun bozanlığını gören Selçuk beyleri doğ-
ruca Amit üzerine giderek sardılar, sıkı bir kuşatmadan
sonra amanla kaleyi aldılar. Han burasını batırlığı becerikli-
liği ile tanınmış olan beylerinden Mübarizüddin İsa Can-
dara verdi. Mübarizüddin Amidi şeneltti, yıkıklarını onarttı.
Yakın başka kaleler de kendiliklerinden ona boyun sun-
dular. Artık Selçuk hanının sesi ünü yüceldi. Elcezire, Mu-
sul, Hısın, Şam, Halep ve başka ülkeler iyeleri kendi-

sine saygılar sundular. Hutbelerinde, akçelerinde adını an-
dılar, kazdırdılar. Han kamusunun yarlıklarını yeniledi.

1240=637 yılına doğru Şimşat bucaklarından Kefrüsut de-
nilen yerden Baba İshak adı taşıyan birisi koptu. İlk önceleri
bu adam varlıktan el çekmiş gibi göründü. Gözboyacılıktan
biraz ülüşü vardı. Yavaş yavaş köylülerin gönüllerini ka-
zanmağa başladı, gittikçe kendisine inananlar çoğaldı,
Türkmenlerden, başkaca dağda, çadırdan yaşayanlardan,
köylüden kendliden kendisine uyanlar arttı. Hanların, bey-
lerin, uluş erlerinin eksikliklerini, kötülüklerini inanlılarına
sayıp döküyor, kendilerini onlardan soğutuyordu. Bunlara
karşı ayaklanmak Tanrıya tapınmak gibi bir iş olduğunu
anlatıyordu. Bir gün adamlarının arasından gizlice sıyrıldı.
Amasya yakınlarında bir köyde yerleşti. Köyün davarlarını
parasız güdüyordu. Bu sırada da namaza, oruca çok düş-
kün görünüyordu. Burada da inanlıları çoğaldı. Kendisine
dağın duruğunda bir bark yaptılar, oraya kapandı, destur-
suz yanına kimse girmezdi. İşi büyüdü, adı sanı yayıldı.
Kendisine inananlar korkulu bir kalabalık gösteriyordu.
Bir gün inanlılarından birisini Kefrüsuda gönderdi. Bu
adam Kefrüsutlulara artık ayaklanmak Tanrının buyruğu
olduğunu yaydı. Birçok bilgisizler, bönler yığnak ettiler,
her ulustan katışanlar vardı. Din, ulus ayırt etmeksizin
sürüler bir yere geldiler. [*] Amasya, Tokat üzerine yürü-
meğe başladılar. Yollarda uluş erlerinden önlerine çıkan-
larla boğazlaşıp püskürttüler, ilbeyleri, yargı erleri bu bo-
ranın önünde şaşaladılar. Baba İshak kendilerine en büyük
amaç Gıyasüddin olduğunu anlattı. Döndüler Kırşehir ya-
kınlarında Malye ovasında irktiler. Gıyasüddin karaltının
kendisine yöneldiğini anlayınca ürkererek Kayseriye gitti,
Kubadabad kalesine sığındı. Mübarizüddin Hacı Armağan-

[*] Bu işle Bundan birkaç asır sonra yine Anadolu'da patlayan
din, ulus ayırt etmiyerek başına ortalığı toplayan Simavnalı tepreni-
şini bir bucaktan süzmek doğrudur sanırım.

şahın karşı giderek vuruşmasını buyurdu. Bu bey Amasyaya koştu. İlk önce azgınlığın kaynağı olan Babaishakı uyganlar ile yakalayıp astırdı, ondan sonra ayak takımının üstüne gitti. Yalvaçlarının ölümünü, asılışını bildirdi. İnanmadılar, ona kişi eli ulaşamaz haşa dediler. Babaishakın Tanrı yalvacı olduğuna inanmışlardı. Ordu bunlarla döğüştü. Başbuğlardan, çeriden pek çokları bu yolda öldü, sonunda Tanrının yardımı yetişerek azgınlara ezildi. Kalanları, ele geçenleri öldürüldü. Şuradan buradan yaptıkları çapullar hep geri alındı. Birlikte yürümüş olan Türkmenlerin çoluk çocukları, karı, kızanları, yanlarında idi. Kadınlar çocuklar suçlu sayılmayıp bırakıldı. Erleri erenleri öldürüldü.

1241=639 yılında büyük bir ordu göndererek Miyafar-kin iyesi Melikgazinin elinden aldı. Harzemli Türklerle Kirman Türklerinden, Elcezire Arap ve Kürtlerinden büyük bir çeri ile kaleyi koruyordu. Anadolu ordusunu kaleden çıkararak karşıladı, bozulup kaleye döndü. Melikimuazzama başvurarak Selçuk hanı ile aralarını bulmasını istedi, iş barışla bitti, döndüler.

1242=640 yılı içinde Bayçonoyin adında bir başbuğ kumandasında büyük bir Mogul sürüsü Erzeniruma gelerek uzun ve çetin bir çevirme yaptı, Erzincan beyi Sinanüddin Yakut çarpışarak vuruştı. Mogulların kış dolayısıyla bıkarak dönmeğe yeltendikleri sırada bir burcun sakmanı olan bir alçak kendi başını kendi çoluk çocuğu ve mallarını kurtarmak üzere elindeki burcu Mogullara bıraktı. Mogullar kaleye girerek erkeklerden bir tek soluk alan bırakmadılar, kadınları da tutkun eylediler, kalanlarını süt emenler de içlerinde olmak üzere doğradılar. Erzincanı taş üstünde taş bırakmamacasına yakıp yıktılar. Tanrının kargışı, kakıncı onlara olsun!

Bu kötü haber gelince hanın dirliği bozuldu. Gecesine bütün beyleri başbuğları geneşmek üzere topladı. Hepsi de ordunun derilmesini, gömünç kapılarının açılmasını, savaş

erlerinden para esirgenmemesini ileri sürdüler. Komşu ülkelerden de yardım dileyeceklerdi. Han en gürbüz alaylarıyla ilerledi, elli bin kadar atlı bilesince idi. Sivasa ulaştılar, ileri gelen us erleri orada durularak komşu uluslardan gelecek yardımcı kuvvetin beklenmesini sağlık verdiler. Han bir takım deneşsiz gençlerle, aşağı tabakada adamlarla iş görmeyi severdi, uluların öğütlerine kulak asmadı. Gençler özkes gidip Mogulların yardımcısı gelmeden vuralım, başkalarının yardımile yapılacak iş sizin için küçüklük olur dediler, sultan bu sözlere kapıldığından yürüdüler, Mogul ordusuna ulaşıldı. 641=1243 yılının on beş muharreminde Köseadağ denilen yerde tokuştular. Bayçonoyinin ancak kırk bin kişisi vardı. Anadolu ordusu kötü bir bozgunluğa uğradı, Gıyasüddin bozgun ordunun önünden kaçarak Tokada oradan da Konyaya gitti. Kumandanlarından birçoğu çerisinin pekçoğu öldürüldü. Ordunun bütün ağırlıkları Mogulların eline geçti, sağ kalanlar başının kaygusuna düşmüş yalnız başına kaçıyordu. Bozuk düzen kaçanları kovalayan Mogullar Sivasa dayandılar. Orada Kırşehirli kadı Necmüddin vardı. Bu adam Cengizin Harzem ülkesine geldiğini duyunca koşup gitmiş, Cengizden aman kâğıdı almıştı. Kadı ağır armağanlarla Sivasa yaklaşan Bayçonoyinin katına koştu. Cengiz hanın yarlığını gösterince Bayço alıp başına koydu. Kadı kendisi, çoluk çocuğu ve Sivaslılar için aman istedi. Bir kapısından girmek, yalnız üç gün talân edilmek üzere Sivasa aman adadı. Bir kimseyi ne dövdüler ne de öldürdüler, kimse de tutsak olmadı, yalnız üç günlük bir talân yapıldı. Bu da yine o yıl içinde olup bitti. Sivastan sonra Kayseriye gittiler, sert bir kuşatmadan sonra zorla içeri girdiler. Yağmadan sonra genel bir boğazlama yaptılar, kadınları tutkun ederek en kötü işleri yapmaktan çekinmediler. Koca şehrin içinde tek soluyan bırakılmadı, şehir ıspıs kaldı. Bundan sonra mogullar uğursuz obalarının bulunmakta olduğu Mogana dönüp

gittiler. Taşınamıyacak kadar çok yağmalanmış mal, davar edinmişler, sürülerle tutsaklar biriktirmişlerdi. Uğradıkları yerler soyulup soğana çevrilmişti.

İş bu kerteye düşünce Sahib Mühezzebüddin Mogullarla aranın düzelmesi yolunu aramağa başladı. Köseadağ savaşında Gıyasüddin ile birlikte idi, bozgun üzerine kaçan kurtulur diyerek başını alıp Amasyaya kaçmıştı. Kayserililerin ve Kayserinin başlarına gelenleri duyunca Amasya kadısını çağırttı, us eri, bilgili, deneçli gün görmüş bir adamdı. Kendisile görüştü. Hanın çapkınlarla düşüp kalkması, iş görmüş us erlerini dinlememesi bizi bu kerteye yuvarladı. İstiyorum birlikte Cermagonun katına giderek uzlaşma, anlaşma kapısını kakalım, becerebilirsek ne iyi, başaramazsak bize düşeni yapmış, yediğimiz ekmeğin karşılığını yerine getirmiş oluruz. Kadı bu düşünceyi yerinde buldu. Birlikte yola çıktılar, Mogana ulaştılar. Yıllık bir vergi vermek üzere İlhandan aman boyrultusu alarak döndüler.

Köseadağı bozgunluğu üzerine Ermeniler baş kaldırmış, komşu kentlere akın ederek önlerine gelenleri öldürmüşlerdi Gıyasüddin büyük bir ürkü (déhşet) içinde Konyada bulunuyordu. Sahip Mühezzebüddin barış muştusile gelince kendisine geldi, Sahibin bu becerikliliğini beğendi. Sahip ülkedeki sarsıntıyı sağaltmağa yıkıkları onartmağa koyuldu. Isfahanlı Şemsüddin Mehmed de kendisine yardım edecekti. Her ikisi de günün bilginlerinden sayılan gün görmüş ulus erlerindendi. 1244 = 642 yılında barış pekidilmişti. Gıyasüddin Isfahanlı Şemsüddini Kıpçak, Rus ülkelerini eline almış olan Cengizlilerden Sayın hanın yanına gönderdi. Ağır armaganlar götürüyor, kulluk ötünüüyordu. Komşuluk dolayısıyla onun yayılan ününden adından asılanmak isteniyordu. Sayın han buna pek sevindi, Isfahanlı Şemsüddin kendi katından Anadoluda bir vekil olarak bulunacaktı. Kendisine Nizamülmülk, Salâhülâlem diye lakaplar verdi, geri gönderdi. Şemsüddin Kıpçaktan geldiğinde Sahib

Mühezzebüddin ölmüştü. Han, Isfahanlıyı onun yerine Sahip yaptı. Büyük bir ordu ile Ermeni ülkesine yolladı. Gittiler Tekürü Tarsusta çevirdiler, kalenin düşmesi yaklaştığı sırada Gıyasüddin Keyhüsrev'in hastalığı haberi geldi. Köse dağı bozgunluğu üzerine elde ettiği Selçuk kalelerini geri vermek üzere Ermeni Tekürü ile çarçabuk barış yapıldı. Konyaya ulaştığında hanın ölümünün sekizinci günü idi. (1246=644). Hanlığı on yıl sürmüştür. Bu yıllar içinde Selçuk devletinin parlaklığı sönmüştü. Kendözüne düşkün, eğlence ve oyunla yaşırdı. Aşağı tabakalarla yaşamaktan dat almıştı. Gürcü kraliçesinin kızı olan karısına pek düşkündü. Onun arzularını yapmamak elinde değildi. Bu kadın kendisini Müslüman türesine yakışmıyan bir takım kötü yaşayışlara alıştırmıştı. Bunlar onun devletini, dinini hırpalamakta idi. Kardaşları İzzüddin Kılıçarşanla, Rüknüddin Süleyman'ın canlarına kıyması hep onun koygularından ileri gelmişti.

Sahib Şemsüddin, Celâlüddin Karatay, Şemsüddin Hasoğuz, Esedüddin Ruzbih, Fahrüddin Pervane gibi ulu beyleri toplayıp geneşti. Gıyasüddin'in en büyük oğlunu yerine geçirmeğe, kardaşları Rüknüddin Kılıçarşanla Alaüddin Keykubad'ın devlet işlerinde onunla ortak olmasına karar verdiler.

Selçuk omağına İzzüddin Keykâvus ve kardaşları ortak oldular. 1246=644.

Isfahanlı Şemsüddin Mehmed Vezir, Celâlüddin Karatay Naib, Fahrüddin Ebubekir Pervane, Şemsüddin Mehmed Tuğracı oldular. El birliğiyle Selçuk ulusunu çevirmeğe başladılar. Bozutçular, kıskançlar aralarını bozuncaya değin el birliği sürdü. Sonunda ayrılıklar başladı. Sahib büyük değerli beyleri öldürterek yerlerine kendi adamlarını koydu. hanın kardaşı Rüknüddin Kılıçarşanı Güyük hanın yanına gönderdi, Sultanın annesile evlendi. Hasımlarından arıttığı Selçuk uluşu salt kendi elinde kaldı. Vezirliği sürüp gidi-

yor, Selçuk devleti üzerindeki ağırlığı gittikçe artıyordu. Derneği bilginler dergisi oldu, kapısına şairler ozanlar akıp geliyordu. Bir gün bu yaşayışa göz değdi. Kaana gönderilen Rüknuddinin Selçuk hanlığına geçirilerek konyaya yüneltildiği, şimdi de Sıvasa geldiği, kendisinin öldürülmesi Kaan buyruklarından biri olduğu duyduğu gelip çattı. İlkin buna inanmak istemedi, kıskançların uydurmalarına verdi. Kendisi o sırada Türk Ahmed adında birisinin üzerine ordu göndermiş bulunuyordu. Bu adam ayaklanmış, ben Alâüddinin oğluyum diyordu, uç Türklerle birçok beyler buna inanmışlardı. Sahib yalnız başına kalmıştı. Celâlüddin Karatay şehirden çıkıp birkaç gün gizlenmesini sağlık verdise de dinlemedi. Bu yerinde öğüdü de kötüye yordu. Sahib bu ikircim, karışık düşünceler içinde iken Rüknuddinin beyleri ellerinde Kaanın yarlığı olarak Konyaya geldiler. Sahibi yakalayıp kapattılar, sonra da öldürttüğü beylerin yakınlarına verdiler, günlerce ezinçler işkenceler altında öldürüldü. Bu ezinçler, işkenceler içinde saklı mallarının yerlerini söylediler. Isfahanlı Sahib Şemsüddin bilgin bir adamdı. Yazıları, şiirleri ince ve yüksekti. Hayır sever ve verimli idi. Başını bir torba içinde Sıvasa gönderdiler. Bunun için tuhaf bir ökyü de söylenir. Başını torba içinde götürenler konakladıkları köyde torbayı bir divarın üzerindeki çiviye asmışlardı. Büyük bir rastlama olarak yine o divarda bir yıl önce Sahibin öldürttüğü Malatya beyi Şerefüddinin başı torba içinde asılmış idi. Baş o zaman kendisine götürüyorlardı. Celâlüddin Karatay iki kardaş arasını bulmağa çalıştı. İzzüddine babası yerinde olan kardaşına acımasını ortak olarak hüküm sürmelerini yalvardı. Rüknuddin bu öğüdü kabul etti. Ancak yanındaki beyler yine vaz geçirdiler. Bir ordu toplayarak kardaş ile savaşmaya kandırdılar. Kardaşı İzzüddin kendisini Aksarayda karşıladı, Rüknuddin bozuldu, kumandanları tutsak edildi. Kendisi de tutulup kardaşının yanına getirildi. İzzüddin kendisini kucakladı,

ağlaştılar. İkisi de birlikte Selçuk omağına oturdular, gürültü de savulmuş oldu. Savaşta tutsak olanlar da bırakıldı, hepsine dirlikler verildi. Bunlar Malatyada olup bitti, bundan sonra Konyaya dönüldü, her üç kardeş ülke işlerini Celâlüddin Karataya bıraktılar : Celâlüddin Nahcivanlı Bilgin Necmüddini vezir yapmak istedi, epice kaçındı ise de sonunda vezirliği kabul etti. Az sonra da kendi kendine çekilip Halebe gitti. Devlet işleri çığrından çıkmış bulunuyordu. Ondan sonra İbni Baba deye anılmış olan Tuğracı Şemsüddini vezir yaptı. Bunun da hayınlığı anlaşıldığından eli çektilerilerek zındana atıldı. Yerine bilgisi, iyi gidişleriyle eşsiz bir adam olan İzzüddin Atabey Mehmedi getirdi. İzzüddin işleri yolile görüyordu. Gelir azaldığından tutumlu yürüyerek geliri çıkarı deneştirmeğe çalışıyordu. Bu arada Sayın hanın elçisi geldi. Isfahanlı Şemsüddini öldürenleri araştıracaktı, Sultanı da katına istiyordu. Ne diyeceklerini, ne karşılık vereceklerini şaşırdılar. Bütün beyler başbuğlar birbirile danışmak için Kayseriye gittiler. Kayseriye ulaştıkları sırada Celâlüddin Karatay öldü. Kardeşlerin şaşkınlığı bir kat daha arttı. Küçük kardeşleri Alâüddin Keykubadın Sayın han katına gönderilmesinde söz birliği ettiler. Deniz yolu ile Alâüddin Keykubat Kıpçağa yüneldi. Bundan sonra iki kardeş Konyaya döndüler. Gençlik dolayısıyla eğlenceler ve oyunlarla biraz yaşadılar, yine araları bozuldu. Rüknüddin Kayseriye kaçtı. Orada bir ordu toplıyarak kardeşile kavgaya yeltendi. İzzüddin bunu duyunca günün en büyük bilgisi Konyalı Sadrüddüni yanına yolladı. Kendisine öğüt verecek barışa kandıracaktı. Hiç dinlemedi, Ahmet kalesi ovasında döğüştüler. Rüknüddin bozulup kaçtı. Sonra bulunarak kardeşinin yanına getirildi, bu kere de suçunu bağışladı ve kendisini Amasya kalesine gönderdi. Rüknüddin biraz sonra Amasyanın havasından kardeşine yandı, yakıldı, bunun üzerine Burgulu kalesine gönderdi. İzzüddin Keykavüs yalnız başına hanlık yapıyordu. Özünün

havasında idi. 654 yılı çatınca rahatı kaçtı. Bayço Noyinin vergi ve armağanların gecikmesinden kızarak büyük bir Moğul ordusu ile Anadoluya gelmek üzere olduğu duyuldu. Uslular kulluk ötünerек, sungular sunarak bu kara bunun geri döndürölmesine çalışmasını sağlık verdiler. Bir takım uğursuzlar döğüşmeyi ileri sürdüler. Kendisi de onlar gibi olduğundan onların dediklerini yaptı ve vezirini istemiyerek zorla savaşmağa gönderdi. (Alâüddin hanı) ovasında karşılaştılar. Selçuklular ilk vuruşta bozuldular, ve vezirde savaşta öldü. Bunu duyan İzzüddin Keykavüs çoluk çocuğile, adamlarile yanına alabildiği para ve mallarile Antalyaya gitti. Orada yoksulluk ve düşkünlük içinde gün geçiriyordu. Bir gün parasızlıktan şaşkın şaşkın düşünüyordu, karşısındaki duvarda bir delik gözüne ilişti. İşkillenerek duvarı deldirtti. İçinde dedesi Alâüddin Keykubadın Mühürü ile mühürlenmiş sandıkları bulundu. Zor zaman için saklanmış, inciler, altınlar, ağır kumaşlarla hepsi de dolu idi.

Bayço Noyin; oğlunu Selçuk hanını aramak üzere Anadolu içine saldı. Bilgin vezir ölmüştü. Lâla Nizamüddin Konyaya koşup geldi. Hanın, adamlarile birlikte kaçtığını gördü, Konya bomboştı, ne han, ne çeri, ne uluş adamı vardı. Bir takım bozgunculardan şehri korumağa koyuldu. Bozulan beylerin birçokları adamlarile Borgulu kalesine sığınmışlardı. Burası pek çetin bir yerdi. Rüknüddin Kılıçarslan da orada kapalı bulunuyordu. Hanın konyadan Antalyaya kaçıp gittiği duyulunca Rüknüddini alarak doğruca Konyaya geldiler.

Rüknüddin Kılıcarslan hanlık sekisine oturdu (Şevval 4, 1256=654).

Bütün beyler ve ileri gelenler hanlığını kutluladılar. Kadı Şemsüddini vezir yaptı, bir ay sonra öldü, ondan sonra Pervane Nizamüddin vezir oldu. Pervaneliğe Muinüddin Süleyman getirildi. (Bayçonoyin) e karşı ne yapacaklarını geneştiler. Tansuk armağanlar anıklayarak Sultan ile birlikte

Noyinin katına gittiler. [*] Bayço armağanları aldı, Rük-nüddini ağırladı. Bundan sonra oğlu veya torunu olan Sobutayı İzzüddini buldurmak üzere Antalyaya yolladı. Lâdikte kendisine ulaşarak dedesinin buyruğunu bildirdi, dönecek olursa ülke ve hanlığın yine kendisine verileceğini, Noyini bir baba gibi tanımasını ve öylece kendisini sevdiğini anlattı. İzzüddin yanaşır gibi göründise de elçiyi avudarak geceliyin Bizansa doğru kaçırıp gitti. Bayço bunu öğrenince Selçuk hanlığını yalnızca Rük-nüddine verdi, bir vakit yanında kaldı. Bir gün Selçuk hanı büyük bir şölen yabarak bütün Moğul beylerini çağırdı, Bayço Noyin de birlikte olmak üzere hepsi de geldiler. İçlerinde Hacu Noyin deye pek alçak birisi vardı. Nizamüddin ile Muinüddin Pervane içki arasında bu Moğulu otalamak istediler. Nizamüddin kalktı, kendi elile bir Armudu dilerek biçaginın ucu ile kendisine sundu. Çadırlara dönüldüğü sırada Hacuya ağı [zehir] dokunarak öldürdü.

[*] Mogul ordusunun kimlerden biriktiği, hangi uluslardan olduklarını anlamak için 703 yılından 716 yılına değin Anadoluyu bir sümürgesi olarak kullanan ilhanlardan birisi olan Olcatyonun devlet adamlarına bir bakmamız yeter.

Emir Kutlukşah; Mangutlardan.

Çoban Noyin; Saldoslardan.

Polat Çinsan; Karahıtaylardan.

Akboğa Gürgânoğlu Emir Hüseyin; Celâyirlerden.

Emir Âdil Sevinç ağa; Uygurlardan.

Esen Kutluk; Altan han soyundan.

Ali Kosçı; Kıpçaklardan.

Turumtay, Ertana, Uygurlardan.

Dana Kutlukkaya; Uygurlardan.

Baydo Noyin; Kayatlardan.

İnakan Tokmak; Hıtaylardan.

Serakan; Başkurtlardan.

Bütün Türk budunlardan kopan bu baylar kendi boylarile ve yakınlarile bu orduyu yapıyorlardı. Yalnız Anadoludakilerle ayrılıkları din durumu idi. Bir çokları eski Türk dinini taşımakta, bir kısmı da daha İslâm dinini gönlüne iyice sindirememekte idi.

Bayço Nizamüddini bu ölümdə suçlu gördüğündən yalalatıp öldürttü. Bayço Noyin Aksaray yakınında Kızılvi-ran denilen yerde konakladı, kış geçinceye değin orada kaldı. Selçuk Sultanının yanında idi, bütün gereçlerini o veriyordu. Bu yıl tersine gitti, hiç yağmur yağmadı, kar yağmadı, havalar soğumadı, bu görülmemiş kış Tatarların uğursuzluklarına veriliyordu. Bayço Noyin Moğulları sıkı bir buyruk altında tutuyor, kötülük yapmağa, çapul ve talan etmeğe bırakmıyordu. İlk yaz gelince yürüyüş, dönüş buyruğunu verdi. Selçuk hanına Konya kalesinin yıkılmasını buyordu. Selçuk hanı ve beyleri yalvararak bundan vaz geçirdiler. Sultan ve beyleri kendisini konaklarca geçirdi, ondan sonra Konyaya dönmelerine düstur aldılar, dönüp Konyaya geldiler. Bu sırada Hulâgû hanın İraka yöneldiği duyugu geldi. Rüknüddin Hulâgûnun ordusuna katılmak üzere hazırlığa başladı, yalnız kardeşinden korkuyordu. Kayseriye gitti, orada ordusunu donatacaktı. Bizansda bulunan İzzüddin Keykâvüs Moğulların Anadoludan çekildiğini duyunca Konyaya yöneldi, erişti ve Konyayı, elde etti. Beylerdeyisi Şemsüddin Tutaşı, ve Dilmacı Zahirüddini ve Ali Bahadırı kardeşi Rüknüddinin arkasından yolladı, onu geri çevirmek devlet işinde uzlaşmak istiyordu. Elçiler ulaşarak kardeşinin dileğini söylediler, hiç kulak vermedi, ve yolundan da dönmedi, elçiler dönüp kardeşine ulaştılar. İzzüddin bunun üzerine bütün Rüknüddini tanıyanları gerek Konyada, gerek başka yerlerde buldurup öldürttü. Rüknüddin Hemedanda Hulâgû hana erişti. Hulâgû kendisini ağırladı, ve Sultanlığı için yarlıg verip Erzincana çevirdi, Rüknüddin kardaşının Konyada yaptıklarını duyunca onunla boğazlaşmayı kurdu, işlerinin yönetmeni Muinüddin Süleyman Pervane yanında idi. Süleyman Pervane çoluk ve çocuğunu Tokat kalesinde bırakmıştı. Sultanın yanında bir Moğul beyi kumandasında bin kapar atlı vardı. Muinüddin Tokat kalesinde bulunan çoluk çocuğunu

kurtarmak için düstur istedi. Muinüddin Tokada geldiğinde kendisini Tokat Beyi Melikşah karşıladı. Yulduz dağında boğuştular, Muinüddin Pervane bozuldu, az kaldı tutsak oluyordu. İmrehorî Necmüddin Ferruh kendisini zor kurtardı, Muinüddin bozgun olarak Erzincanda bulunan Rüknüddine ulaşınca Hulâgûnun katına dönmek ve alacağı Moğul çerisile öc almak için düstur diledi. Çarçabuk gitti, Hulâgû kendisine on bin atlı ile yardım eyledi. Başlarına Alıncak adında bir Moğul beyini kumandan yaptı. Muinüddin Pervane bunlarla Erzincana geldi. Rüknüddin ile birlikte Moğul çerisile yürüdüler. İlk önce Niksara uğrayıp aldılar. Ondan sonra Tokada geldiler, Tokat beyi kendilerini kaleye sokmak istemedi, yalnız Muinüddinin çoluk ve çocuğunu çıkartıp kendisine yolladı. Rüknüddin kaleyi günlerce çevirdi, düşüremedi, döndü, şurada burada dolaşıyordu. Alaüddin Keykubat ile birlikte Kıpçak hanı Sayın hana gönderilen Tuğracı Sahip Şemsüddin Mahmut o sırada dönüp gelmişti. Alaüddin Keykubat yol da apansızın ölünce Sahip Mengûhanın yanına gitmişti, vezirlikten çıkarıldıktan sonra atıldığı Antalya zindanından kaçıp kurtulunca da Mengûhanın katına koşmuştu, İzzüddin Keykâvüsün ayaklanarak Aksarayda Rubat ovasında Bayço Noyinle boğazlaşması duyduğu gelinceye değin han katında kaldı. Han Anadoludan gelen yeni duyuklar üzerine sultanlığı Rüknüddin Kılıçarslan üzerinde topladı, Sahibi sultanlık yarlığı ile Rüknüddine gönderdi, Sahip Hulâgûya giderek yarlığı ona sundu. Hulâgû yarlığı alarak kendisini İzzüddin Keykâvüsü Bizanstan geri çağırmağa gönderdi. Sahip Erzincan yakınlarında Rüknüddin ile Alıncak Noyine ulaştı. Rüknüddin kendisini vezir edindi, İzzüddine elçiler yollıyarak Hulâgûhanın katına gelmesini değirdiler. İzzüddin Konyadan çıkarak Aksaraya doğru yöneldi, Alıncak kendisini yakalamak istediye de Sahip önüne geçti, İlhanın kakıncıra uğrıyacağını anlattı. Elçiler gidip geliyor-

du, sonunda iki kardeş arasında anlaşma oldu. Ülke aralarında bölüşülecekti. Batı Anadolu Sivas ırmağından başlamak üzere büsbütün İzzüddin Kaykavüse, doğu Anadolu yine oradan başlayarak Rüknüddin Kılıç Aslana kalıyordu. Aralarında antlaşma yapıldı, Piçkazlar (muahede) kesildi, barış böylece yerleşince İzzüddin Keykâvüs ağır armağanlarla sungularla Hulâgûhanın katına gitti, İlhan kendisini ağırladı, iyi karşıladı, geçmişlerini yarlıgadı, suçlarını bağışladı. İzzüddinin İlhan katına gittiğini duyanlar, Rüknüddini de böylece yapmağa kandırdılar. Birlikte gittiler. Sahip ile Muinüddin Pervane yanında idi. Bunlar buralarını önceden tanıyorlardı. Saygı ile karşılandılar. 1258 = 656. İlhan Bağdadı talân ettikten, Abbaslıların kökünü kazıdıktan sonra Bağdat yağmalarından, halife sarayından alınan mallardan bunlara da ayırdı. İki kardeş barıştılar, aralarındaki soğukluk kalkarak sarmaştılar ve ağlaştılar. Bir daha iyi geçinmek üzere de antlaştılar. Bir zaman hanın yanında kaldılar. Bir gün Tebrize giderek orada Suriye ve Mısır üzerine birlikte yürümek için ordu anıklamak buyruğunu aldılar. Her ikisi de kalkıp Tebrize gittilerse de her ikisinde de bu anıklığı yapacak para yoktu. Bir takım tecimerlerden ödünç para alarak işe başladılar. Halep ve Şam halkı aman dileyip kendisinden yarlık ve amaç istemeleri üzerine ordu donamından vaz geçilerek ülkelerine dönmek buyruğu verildi. Her iki kardeş ülkelerine döndüler. Pekidilen yöntemler yüresinde işleri yürütmeğe, ülkelerine bayındırlık vermeğe başladılar. Sahib Şemsüddin Mahmud her ikisinin vezir ve danışmanı idi. Bu adamın en büyük ereği iki kardeş arasında dostluk ve barışın pekidilmesi idi. Ölünce İzzüddin; Sahib Fahrüddin Aliyi, Rüknüddin; Muinüddin Süleyman Pervaneyi vezir edindiler. Muinüddin ayrılık ateşini ölçermeğe başladı. Amacı Selçuk ülkesini efendisi Rüknüddinin elinde toplamaktı. Alıncak noyin her iki ülkede İlhan katından gönderilmiş onun adına iş

gören bir bakandı. Rüknuddinin ülkesinde otururdu. Muinüddin Pervane kendisine birçok sunularda bulunuyor, İzzüddin için İlhan katında kovuculukta bulunmağa kandırıyordu. İzzüddin Keykâvüsün gizli bir düşmanlık taşıdığını, bu yüzden Mısırlılarla bu yolda anlaştığını söyletmek, bunun önüne geçilmek üzere İlhanın yardımını kazanmak istiyordu. Hulâgûya bu duyuk ulaşınca durmayıp İzzüddin üzerine varılmasını ve kendisile boğuşulmasını buyurdu. Gidecekler zorla ülkesini elinden alacaklardı. Muinüddin anındı, çeriye topladı. İzzüddin; Sahib Şemsüddinin ölümünden sonra Muinüddinin alından dekinden korkuyor, uyanık ve anıklı bulunuyordu. Bir gün veziri Fahrüddin Aliyi yanına çağırarak Muinüddinin tuzak ve allarından korktuğunu anlatmış, birtakım tansuk sunularla İlhanın katına gidilmesini söylemişti. Sahib bu düşüncayı pek yerinde bulmuş sunuların, armaganların hazırlanmasını buyurmuştu. Hazırlık bitince Konyadan çıkıp İlhan katına yöneldiler, Aksaraya ulaştıkları sırada kardaşının büyük bir ordu ile üzerlerine yürüdüğünü duydular, şaşaladılar. Sahib koşarak bu gereksiz işin kökünü araştırmak istedi. Muinüddin kendisini dönmeğe bırakmadı. Rüknuddine vezir olmak üzere alıkoydu. Sahib İzzüddine gizli haber göndererek, geri dönmesini, Konyada da kalmıyarak çoluk ve çocuğu ve mal ve ağırlıklarla Antalyaya gitmesi gerektiğini anlatmıştı. Rüknuddin Alıncak Noyin ile Konyaya ulaşınca İzzüddinin sarayındaki bırakıntıları han adına eliktirdiler. Bundan sonra Konyadan çıkarak orduyu İzzüddinin ülkesine dağıttılar. Bütün şehirle ve köyle soyulup talan edildi. Alıncak Noyin Akşehirin Altıntaş köyünde kışladı. Moğullar durmayıp şehirleri köyleri kötü bir talana uğrattıyorlardı. İzzüddin beylerinden Ali Bahadırı Moğulların üzerine göndermişti. Yollarını şaşırarak amaçlarına ulaşamadılar, sonra da Moğulların pusularına düşerek bozuldular, bir çok beyler, başbuğlar öldürüldü. Ali Bahadır uç

ülkesine savuştu. İzzüddin bunu duyunca bundan sonra bir iş yapılamıyacağını kесdirdi, İleri gelen beylerinden ve Hıristiyan Rumlardan Kendastal adındaki beyini Bizans imparatoruna yollayarak oraya sığınmaları için izin istedi.

Bu rum onun düşmesinin başlıca sebeplerindendi. Kendisini beylerbeyi yaptığından dolayı bütün adamlarının güvenini kaybetmişti. Bu adamın da amacı müslümanları düşürmek, Selçuk devletini kökünden yıkmaktı. İzzüddin çoluk çocuğu ile, birtakım yakın adamlarile gemiye atlıyarak İstanbul'a gitti. İmparator Vasilyos Paleolog kendisine son derece ağır lamalar yaptı, bütün gereçlerini anıtdı, Ali Bahadır gelince ona da böylece davrandı. Ali Bahadır uca gelip Türkmenlerin kancıklıklarını görünce o da İstanbul'daki efendisine ulaştı. İmparator efendisile birlikte oturmasına bir şey demedi. Ali Bahadır eşsiz bir batırdı, savaş işlerinde görülmemiş bir yetergesi vardı. İmparatora karşı duran düşmanlara gönderilen ordularda kumandanlık yapmış yüz ağartmıştı. Bu yüzden de ünü şanı artmıştı, orunu yücelmişti. İmparator katında bu konukların değeri günden güne artıyordu. Bir gün İzzüddinin de bulunduğu bir içkide kutsuz bir konuşma oldu. Esiriklikle içlerinden birisi ne olur sultan izin verse de avda imparatoru bir tuzağa düşürsek bundan sonra da İstanbul'u engelsiz ele geçirecek oldu. Sultan bu sözü tersliyeceğine sesini çıkarmamıştı. İçki toplantısında kadeh sunan genç anadolulu bir rum idi, yerdeşlerinin Türkçe olarak ne konuştuklarını anlamıştı, koştu, bu uygunsuz lâfları imparatora duyurdu. İmparator kudurmuş bir halde üzerlerine adamlarını üşürdü, Ali Bahadır, ve Uğurlu gibi beyleri sorusuz öldürttü, adamlarından ancak Hıristiyanlığını pekidenler kurtuldu. İzzüddin ise karısıle kızkardaşıle, çoluk ve çocuğu ile birlikte İstanbul yakınında ve Rumelide bir kalede zındana atıldı. Kıpçak hanı Berkenin karısı halaları idi, kendisine haber gidince Bereke han Kutlu Melik adında bir kumandanı bir kuvvetle

gönderip İzzüddini ve yanında bulunanları kurtarıp Kıpçağa götürdü.

Kıpçak hanı böylece Anadoludaki orunlarını da kurtarıp kendilerine vermeği düşünmüş, ordu donatmağa bile başlamıştı. Bu sırada ansızın öldü. Bizans zindanından kurtulanlar daha ulaşmamıştı. Kıpçaklılar hanın ansızın ölümünü gelmekte olan konukların uğursuzluklarına vererek Saray şehrine girmelerini istemediler, Kırım kıyılarında Salhat denilen yerde konakladılar. İzzüddin Keykâvüs Kıpçakta (18)yıl kaldı. Türlü sıkıntılar ve zorluklar ve hastalıklar içinde yaşadı. Öleceğini anladığı sırada oğulları Gıyasüddin Mesud ile Rüknuddin Kiyomersi yanına çağırdı. Büyük oğlu olan Gıyasüddine şu öğütleri verdi. Benim uğradığım güçlükler,çektiğim sıkıntılar,sonunda sultanlığın elimden çıkışını hep bir takım uygunsuz adamlarla, iş güç görmemiş kimselerle düşüb kalkmaktan,gün görmüş,iş sinamış erlerden uzak kalmaktan ileri gelmiştir. Sen ne yaparsan yap, devlet kurmak istiyorsan, benim düşdüğüm çukura düşmek istemiyorsan benim yaptıklarımın büsbütün tersini yaparsın, karşı yakıya geçerek doğruca İlhanın katına gidersin, benim kemiklerimi de Konyaya göçürüp atalarımızın yanlarına gömersin demiş ayrıca bir takım öğütlerde bulunduktan sonra ölmüştür. (1279, 1280=678,9).

Büyük oğlu bir zaman daha yad ellerde kaldı. Küçük oğlu Kiyumers gizlice denizi aşarak Kastamoniye ulaştı. Kendini saklamağa çalışdisada tanınarak yakalandı, kale zindanına atıldı. Osmanlı sultanlarından İkinci Murad adına yazılmış bir Selçuk tarihinden öğrendiğime göre İzzüddin Keykâvus kurtarıldığı sırada iki küçük oğlu Bizanslılar elinde kalmıştı. Bunlar pek küçük olduklarından Hristiyan eyitimi aldılar, büyüyünce bunların birisini imparator Selânîk yakınındeki Karaferiye gönderdi, orası onun dirliği idi. Hristiyan olarak orada öldü. Ondan sonra yerine oğlu geçti, Yıldırım buralarını aldığı sırada Lizfos adında

bir torunu Karaferiyyede vali idi. Yanında başka kardaşları da vardı. Yıldırım bunların asıllarını öğrenince kızdı, öldürtmek istedise de atalarını sayarak vaz geçti, oradan kalkmalarını Zihne de oturmalarını buyurdu. Soyları tükeninceye değin orada kaldılar, bütün vergileri bağışlanmış olarak bu dirlikte yaşadılar, Lizfos yaşının sonunda keşişliğe heves etti, o halde de öldü. Minço sultan, Dimitri sultan diye adlanıyorlardı. İzzüddinin öbür çocuğu Patrikin oğuluğu olarak büyüdü. Bir zaman Bizansta kaldı, bir gün Müslümanların, Hıristiyanların kendisine inandığı Sarı Saltık patrikten bu çocuğu istedi, patrik çocuğu Sarı Saltığa gönderdi. Onun elile yeniden Müslümanlığı öğrendi, uzun yıllar yanında kalarak dervişlikte ilerledi, en sonunda onun vekillerinden birisi oldu. Kendisini Sultaniyeye halkı uyarmak için yolladı. Oralarda ünü sanı arttı, bir çok halk başına üşüştü, bir tarikat bile kurdu, bunun tarikine Barağıyyun derlerdi. Bizansdan dönüp geldiği sırada Sarı Saltık kendisini uzaktan gelir görünce Barağım diye haykırmıştı. Barağım Türkçede köpeğim demektir.

Başka bir anlaşıya göre oğlan kendisine dönüp geldiği sırada keşişler gibi saçları omuzlarına düşmüştü. Bunun için kendisini Sarı Saltık köpeğim demek olan Barağım sözü ile karşılaşmış ondan sonra bu ad onun üzerinde kalmıştır.

Başka bir anlaşıya göre de bir gün Sarı Saltık kusmuştu, Sultan oğlu kusmukları yalayıp yemeğe koyuldu, Sarı Saltık bunun için kendisini (Barağım) diyerek okşadığından bu söz onun ayalığı oldu. [1]

Sarı Saltığa gelince: Bu adam ilk günlerinde Akşehirde çobanlık ediyordu. Bir gün Anadolulu erenlerden Mahmud Hayraniye rast geldi. Mahmud Hayrani bu sırada coşkun ve çılgın bir halde bulunuyordu. Sarı Saltıktan biraz süt

[1] Arap tarihlerinde adı geçen ve şimdiye kadar Burak Baba diye bilinen adamın Barak olduğunda hiç şüphe yoktur. Anadolu da bir iş görmek üzere tepdil geziyordu. Moğulların takibine uğraması da kendisinin Selçuklu olduğunu beyan eylemektedir.

istedi, Saltığın verdiği sütün birazını içip kalanını kendisine vererek iç dedi. Saltık bu kalıntıyı içtikten sonra o da erenlere karıştı. Yeryer Anadolu'da dolaşır, çıraklarını uyan- dırırdı, Gâvur müslüman kendisine inanmıştı, olmayacak şeyleri öldürdüğü söyleniyordu. İzzüddin Keykâvüs ile bir- likte yanında birçok Türkmen obaları da olarak Kırımı geçmişti, daha başka göçerler de bunlar arasında idi. İzzüddin Keykâvüs ölünce Sarı Saltık Kırımhanından Dobru- caya gidip Müslümanlık ışığını yaymak için düstur aldı, Türkmenlerle birlikte karadan Dobrubaya gittiler. 1281 = 680 yılına değin orada Müslümanlığı yaydı, bütün Dobruca Müslümanla doldu. Ölünceye değin bu duruşmalarda bu- lundu.

Türkmenler burada ondan sonra da kaldılar, Ana- doluda Selçuk devleti yıkılınca, oralarda kalmaktan çeki- nerek Halil Ece adında bir başbuğun buyruğu altında de- niz yolu ile Anadolu'ya geçtiler ve Balıkesirde yerleştiler."

Keykâvüsün Kırım'da kalan oğlu Gıyasüddin Mes'ud babasının ölürken sağlık verdiği gibi denizden atala- rının ülkesine geçmek üzere gemi ile Sinop kıyılarına çıktı. Kastamoni beğinden orada kapalı bulunan kardaşını istedi. O sırada Kastamoni iyesi Muzafferüddin Yoluk Arslanı, Yoluk Arslan bu dileği yerine getirdi. Arzuları üzerine ata beyliklerini de üstüne aldı. Muzafferüddin Yoluk Arslan us eri, kahraman bir bey idi. Her üçü birlikte Anadolu'da İlhan adına bakanlık yapan Sumağar Bahadırın yanına git- tiler. Sumağar kendilerini iyi karşıladı, birçok eksikliklerini onardı. Sultanlara yarayacak birtakım gerekli şeyler verdi. Üstbaşlarını düzüp koştuktan sonra Abaka Hana gönderdi. Abaka han kendilerini ağırladı, gönüllerini aldı. Amid, Harput, Malatya, Sivas ve çevrelerini vergisiz, haraçsız kendilerine verdi. Dirlikleri düzelmiş, yoluna girmişti. İşlerinin başında Muzafferüddin Yoluk Arslan bulunuyordu. Bunların başkaca tarihleri ileride gelecektir. Biz yine Rük- nüddin Kılıç Arslanın işlerine dönüyoruz.

Kardeşi İzzüddin Keykâvüsün Bizańsa kaçtığını öğrenince korkusuz Konyada Suítanlık orununa geçti (660). Muinüddin Süleyman; İzzüddin Keykâvüse en küçük bir ilişığı olanları birer birer yakalatarak Alıncak Noyına gönderiyor, o da hepsini öldürtüyordu. Bu işleri bitirince bir ordu donatarak Sinoba gönderdi. Kardaşlar savaşı sırasında Trabzon iyesi Sinobu eline geçirmişti.

İki yıl süren bir kuşatmadan sonra Sinop kalesi geri alındı. Muinüddin Sinobun kendisine bağışlanmasını Sultandan istedi, onandı. Muinüddin bundan sonra daha çok ünlendi. Adamları, sevenleri çoğaldı. Öylekim Sultan bir korkuluk kertesine düştü. Adı var, kendi yoktu. Dilediğini bağışlıyor, dilediğinden alıyordu. Sultana bu çok ağır geldi. Kendisini sayan yakınlarla bir gün içerlerken Sultan, İlhanın katına giderek şu köpeğı (Muinüddini) yanımak isterim, devlete kendi malı gibi yüklendi, dedi, daha başka yandı yakıldı. Sücü ateşile bütün gönlünü dökmüştü, Bozguncular bu görüşmeyi çarçabuk Muinüddine değirdiler, yetiştirdiler[*]. Muinüddinin tüyleri ürperdi. Kendini toplayarak ve çemrenerek (Teşmîrisak) Sultanın harcanması çaresini aramağa koyuldu. Anadoluda bulunan Moğul beylerine ağır sungularda bulunmağa başladı. Sultan size karşı koymak istiyor, Şamlılarla ve Mısırlılarla birleşmiş, Anadoludan ordu biriktirmeğe başlamıştır. Kendisini bu amaçtan çevirmek istediğim için kanıma girmek istemiştir. Bunun için kendisinden uzaklaşmayı daha doğru buldum, gün geçirmeksizin bunu zamanında söndürmelidir diyordu. Alçak o sırada kendi dirliğı olan Tokatta bulunuyordu. Moğullar bunun üzerine Muinüddini yanlarına istediler, gelir gelmez birlikte Aksaraya gittiler, beri yandan Sultanı da çarçabuk pek önemli bir işin görüşülmesi için yanlarına çağırdılar. Sultan ağır armağanlarla koştı, gelir gelmez tutulup, katı yürekli Moğulların ellerine verildi, bo-

[*] Bu kovuculuğı yapan Hatır oğlu Şerefüddin idi.

ğularak öldürüldü. Bir anlatışa göre içki içilirken ağı verildi. Her iki türüsüne göre Rüküddin Kılıçarslan 664 yılında yok edildi. İş böyle sonlanınca devlet uluları Sultanın ölüsünü alıp Konyaya geldiler. Atalarının yanına gömdüler.

Yerine bir anlatışa göre iki buçuk, bir anlatışa göre altı yaşındaki oğlu Gıyasüddin Keyhüsrev geçirildi. Beyler, başbuğlar önünde and içtiler, Sahib Fahrüddin Ali vezir oldu. Bütün devlet işleri Muinüddin Süleyman Pervane elinde idi. Sahib ile birlikte işleri çevirmek üzere birbirlerine karşı da andlaştılar. Bir zaman böylece geçti. Kıskaçlar, bozguncular aralarını bozduğundan Muinüddin sahibi tutturup Osmanlık kalesinde kapattı. 1271=670. Moğulları bir takım uydurma şeylerle kandırmak istediye de Sahibin öldürülmesine yanaşmadılar, hepsi de İlhandan korkuyordu. Muinüddin İlhana da baş vurduğundan İlhan sahibi katına istedi, koştu, bütün üzerine atılan yalanlardan kendisini arıttı. Ufak bir azardan sonra İlhan kendisini boş bıraktı, yine eski orununu koruyacaktı, çocuklarına da dirlikler verdi. 1272=671.

Sahib dönüp Konyaya geldi, geçmişler unutuldu, yeniden ortaklama işe başladılar. Sahibin yakalanması üzerine yerine getirilmiş olan Erzincanlı Mecdüddin Mehmed atabeyliğe ve beylerbeyliğe getirildi. 1276=675 yılında İlhanın oğlu Sultanın kızıkardeş Selçuk hatunla evlendi. Gelini; Sahib, Muinüddin Pervane, atabey Mecdüddin, Azerbaycanda bulunan güveyiye götürdüler. Devlet adamları gelin alayile gidip Konyadan uzaklaşınca Hatır oğlu Şerefüddin devlete karşı ayaklandı. Kılıçarslanın ölümünde de ön ayak olan kendisi idi. Önüne durmak isteyen beyleri öldürdü, küçük sultanı yanına alarak Kayseri yakınındaki Develi kalesine götürdü, oradan sultan ve adamlarile birlikte dirliği olan Niğdeye geldi. Karaman Türklerinden, uç Türklerinden asker dermeğe başladı. Kardeş Ziyaüddini

Şama yollayarak yardım istetti. Şerefüddinin yanında Türklerden büyük bir kalabalık birikti, önüne gelen yerleri talan ediyorlar, ras geldikleri Moğulları öldürüyorlardı. Sahib ile Muinüddin yanlarında bir takım Moğul beyleri ile dönüp geldiklerinde Şerefüddinin baş kaldırdığını öğrendiler. Anadolu İlhan adına bakanlık edenlerden kargaşalığın kaldırılması için yardım dilediler. Moğulların büyük bir ordu ile yaklaştıklarını duyan Şerefüddin daha önce anıkladığı zorlu bir kalesine sığındı. Kaleye gelir gelmez kale dizdarı kendisini tutup bağlattı, doğruca sultanın katına gönderildi.

Muinüddin ve yanındakiler Kayseriye yeni geliyorlardı. Sultan kendilerini bir kaç konak birden karşılamıştı. İşte bu sırada Şerefüddin bağlı olarak getirildi, Şerefüddin öylece İlhana gönderildi, türlü işkence ve ezinçler içinde öldürüldü. Muinüddin de beri yandan bütün yandaşlarını birer birer tutup öldürttü. Bulgak [fitne] kolaycacık yok oldu. Ülkeye yeniden baysallık geldi. Bunlar (675) yılı içinde oluyordu. Ancak devletin düzeni bozulmuştu. Her yönden çözülmeğe dağılmağa başlamıştı. Yine bu yıl içinde Karaman ve Ermanâk Türkleri ayaklandılar, Uç Türkleri de baş kaldırdılar, kervanları vuruyorlar, köyleri, kendleri yağmalıyorlardı. Hatir oğlu Şerefüddin ile birlikte çalışmışlardı, Hatiroğlu yandaşlarının aranıp tutulmasından ürken başbuğlar canlarını korumak için kılıca sarılmışlardı. Muinüddin üzerlerine bir kaç gez çeri gönderdise de bozuldular. Türklerin işi yüceldi, ünleri büyüdü. Gerek Selçuk beyleri, gerek Moğullar bu karışıklıkları gidermenin yolunu düşünürlerken Şam ve Mısır sultanı Meliküzzahir Baybarsın büyük bir ordu ile Anadoluya yürümekte olduğu duyuldu. Şaşaladılar, Kırşehirde kışlağında olan Moğul ordusuna koşup olanı bildirdiler. Muinüddin de beri yandan ordu toplamağa başladı. Birleşilerek topluca Mısır ordusuna karşı gittiler. Elbistan ovasında karşılaştı-

lar, büyük bir boğazlaşma üzerine Moğullar bozuldular, bir çoğu prenslerden olan Moğul beyleri öldürüldü, çeriden pek azı kurtulup kaçabildi. Muayyinüddin ve öbür Selçuk beyleri de kaçtılar. Meliki Zahir Baybars Kayseriye değin geldi, orada günlerce kaldı. Anadolu beylerini, Selçuk büyüklerini soruşturdu, devletin işleri için birlikte konuşmak istedi, ortada hiç kimse yoktu. Hepsi de Moğul korkusu ile saklanmışlardı, yanına gelen bile olmadı. Yabancı bir ilde Şam ordusunun kereçleri azalmıştı, ordu azık yüzünden sıkıntı çekmeğe başladı, Moğul boyunduruğunu ortaklama kırmağa çalışacaklarına Selçuk iş erleri korkularından sinmişlerdi. Baybars ordunun geri dönmesini buyurdu, Şama yöneldiler. Moğul bozgunluğunu duyan Abaka han bir ordu anıkliyerek çarçabuk döğüşmek üzere Anadoluya yürüdü, Şam ordusunun döndüğünü öğrenince arkalarına düştü, Şam ordusu Halebe ulaşmıştı. Abaka Elbistan ovasına eriştiği sırada savaş alanında Moğul ölülerinden başkasını görmeyince köpürdü. Bunun Muinüddin Pervane elile kurulmuş bir tuzak olduğunu sanarak öldürölmesini buyurdu. 1277=676 yılının rebiyülevvelinin ilk günlerinde Ala dağda öldürüldü.

Muinüddin Süleyman Pervane Ebülmaali Süleymandır. Deylemlı Alinin oğludur. 16 yıl Selçuk devletinin sorusuz başbuklugunu yaptı. Us eri, vergili, düşünceli, bilgin sever bir adamdı. Tanrı suçunu bağışlasın biraz allâktı, ondan sonra Selçuk devleti belini doğrultamadı. Bütün devlet adamları başına buyruk, istediğini yapar bir sürü olmuştu. Uç Türkleri, Karaman, Ermenâk Türkleri Selçuk devletine artık boyun eğmediler [*].

[*] İran kültürü içinde kendisini bitirmiş olan Selçuk devleti çöküyor, kendiliğinden buna karşı yürekten kaynayan ulusal bir devlet doğuyordu Yerlerinin uygunluğu yüzünden Osmanlı beyliği bu doğuma sahip çıktı. Osmanlılar güçlerini yitirince nasıl hilâfetlerini Hıristiyan devletlerin korumuna bıraktılarsa, bunlar da Anadolu Türklüğüne buyruk geçirmek için Moğullara dayanmışlardı.

Bu yıl Selçuk tarihinde çok acıklı yıllardan sayılır. Bayağı Selçuk ulularına kıran düşmüştü. Atabey Mecdüddin; Abaka han katından geldiği sırada Sivasta öldü. Beylerbeyi Tacüddin Erzincanda göçtü. Selçuk devleti birkaç büyük adamın birleşmesile yücelmiş, erenlerin, bilginlerin bir yığnağı olmuştu. Birkaç us erinin ölümü ile de yıkılmağa yüz tuttu. Birer, birer büyük bilgeler ölmüşlerdi. 1273 = 672 yılında büyük Mevlâna Celâlüddin öldü, sekiz ay sonra da ulu bilgin Konyalı Sadrüddin onun arkasından gitti. Sadrüddinin babası Muhyiddini Arabînin dostlarındanı . 1209=605 yılında doğmuş ve 1274=673 ölmüştür.

Pervane Muinüddinin ölümünden sonra İlhan; Sultan ile veziri Sahib Fahrüddin Aliyi yanında alıkoydu. Devlet işlerinin başında beylerbeyi Eminüddin Mikâil il Sahibin oğulları Nusretüddeve Hasan, Tacüddevle Hüseyin bir de yalılar beyi (Emirüssevahil) Bahaüddin Mehmed kalmıştı. Karaman oğlu Mehmed bey ülkeyi boş ve ordusuz görünce Türklerden büyükçe bir kalabalık topladı. Rüknüddin Siyavuş adı taşıyan, İzzüddin Keykâvüsün oğluyum diyen birisini sultan yaparak yürüdü. Şehirleri, kasabaları, köyleri talanlamağa başladı, günden güne çoğalıyor, Uç ve Ermenâk Türkleriyle korkunç bir ordu doğuyordu. Selçuk tarihinde Cimri diye adlanan yapma sultanı Konyada Selçuk omağına oturttu. Karaman oğlu Mehmed Bey vezir oldu, ülkeye işyarlar, ilbaylar gönderdi. Sahibin oğulları Tacüddin ve Nusretüddin Karahisarı Sahibe kaçtılar, ordu biriktirmeğe koyuldular. Cimri ile Mehmed Bey bunlarla çarpışmak üzere Karahisara gittiler, çayda yaptıkları boğuşmada Sahib oğulları bozuldu, her ikisi de öldüler. Adamlarından sağ kalanlar Karahisara kaçıp kaleye sığındılar. Sahibin çoluk çocuğu bütün varı yoğu orada idi, Cimri giderek kaleyi kuşattı, günlerce süren kuşatmadan bir sonuç alamayınca dönüp Konyaya geldi. İlhan katında olan sultan ve Sahib dönmüşler geliyorlardı, Tokada

geldikleri sırada olup biteni ancak öğrenebildiler. Sahib İlhandan Cimriye karşı gelinmek üzere yardım diledi. Ulu kutlu İnanç kumandasında büyük bir ordu gönderildi. Ordunun geldiğini öğrenen Karaman oğlu ile Cimri Konyadan çıktılar, Moğullara karşı koymak üzere ordu dermeğe gittiklerini söylüyorlardı. Doğruca Karaman ve Ermenâke gittiler. Gelen Moğul ordusuna sultan ve Sahibin hazırladığı kuvvet de katışarak üzerlerine yürüdüler. Karaman ve Ermenâk kasabalarını, köylerini talân ettiler, kendilerine karşı teprenmiş olanları öldürdüler. Sonunda Karaman oğlu Mehmed Bey, kardaşları ve amcası oğlu birer birer ele geçirilip boğazlandılar. Cimri kaçtı gizlendi. Bundan sonra Moğullardan birtakımı Aksaraya gitti, orada Türklerden Kızıl Ahmed adında birisi ayaklanmış bulunuyordu. Başında dört bin kadar savaşçı vardı. Çarpıştılar. Moğullar üstün gelerek Kızıl Ahmed çerisini bozdular. Bu yüzden Aksaray yağmaya uğratıldı. Moğullar Konyada da küçük bir talân yaptıktan sonra Kazovaya kışlamak üzere döndüler. Sultan Gıyasüddin Sahib Fahrüddin ile birlikte Konyaya girdiler. Sahib işleri düzeltmeğe, yıkılan ülkeyi onarmağa koyuldu. Bu sırada Cimrinin yine başına bir sürü toplayarak Develi Karahisarında görüldüğü duyugu geldi. Köyleri kendleri basıp kavuruyordu.

Gıyasüddin ile veziri Fahrüddin Ali beylerle geneştiler. Üzerine varılarak döğüşmeği kararlaştırdılar. Bütün ülkeyi iş başına çağırdılar. Sultanın önünde büyük bir ordu birikti. Gittiler Karahisar ovasında çetin bir savaş yaptılar. İki yandan da çok kimseler öldü. Sonunda Cimri ordusu bozuldu, adamlarının pek çoğu öldü. Cimri yalnız başına kaçtı, bir takım Türklere sığındı, konukladılar, kendisinin Cimri olduğunu bilmiyorlardı. Biraz sonra giydiği kırmızı çizmelerden kuşkulandılar, bu türlü çizmeleri ancak sultanlar giyebiliyordu. Bunun üzerine kendisini tutup bağlı olarak sultanın katına getirdiler. Sultan diri diri derisinin yü-

zülerek içine saman doldurulmasını buyurdu. Böylece yapılarak saman dolu derisi şehirlerde gezdirildi. Bundan sonra Sahip Fahrüddin ordusundan bir takımını yanına alıp dolaşmağa başladı, Cimriye uyanlardan tek kimse bırakmadı.

Ülkeninin ayrışıklardan arındığını kestirince dönüp Kayseride bulunan sultanın yanına geldi, birlikte Konyaya döndüler. Sultan ülkenin dümdüz kaldığını sandığından askerlerin yurtlarına dönmesini emretti. Bunlar hep 1281=680 yılı içinde olup bitiyordu. Bir başka anladışa göre sultan kendisi bozguncuları gidermek için ülkede dolaştı. Uçtaki Türkler ayakta duruyorlar, buyruk dinlemiyorlardı, bir takım şehirlerde baysallık, dirlik bırakmamışlardı. Bu dolaşma sırasında Sultan üyüğü denilen yere geldi. Oralardaki Türkmenlerin başbuğu olan Süleyman şah oğlu Ertuğrul; daha bir takım başka oymak beyleri ile sultanın yanına geldi. Ertuğrulun oymağına Kayı Hanlı (Kân) diyorlardı. Başka başbuğlar arasında da Ertuğrul sayılırdı. Kendisine bir takım armağanlar sundu. Sultan çocuklarından birisinin yanında kalmasını istedi, oğullarından veya torunlarından birisini dutu olarak sultana verdi. Sultan bu çocuğa Kâhtayi dirlik olarak verdi. Bunun soyu orada uzun zaman kaldı. Yıldırım Malatya ve yürelerini eline geçirdiği sırada Kâhte beylerinden olan Halil Bey, Bayat Bey, Ahmet Bey gelerek soylarını ve yakınlıklarını tanıklatılar. Yıldırım kendilerine pek çok iyiliklerde bulundu, yerlerinde bıraktı. Adı geçen Selçuk tarihinde bunlar böylece yazılmıştır.

1282 = 681 yılında Abaka Han öldüğünden yerine geçen İlhanın kutlanması için Sultan Gıyasüddin Keyhüsrev buyruk alıyordu. Abaka hanın yerine İlhanlığa Hulâgunun oğlu Ahmed han geçmişti. Gıyasüddin büyük armağanlarla Azerbaycanda bulunan İlhanın yanına gitti. Amcası oğlu Gıyasüddin Mesud 1280=679 danberi İlhanın yanında bulunuyordu. Amid, Harput Miyatarkın ve daha başka

şehirler kendisine verilmişti, dirliklerinin başında bir adamı bulunuyor, kendisi İlhan katında kalıyordu. Gıyasüddin Keyhüsrev Ahmed hanın yanına gelince; han Anadoluyu babası Hulâgu han; babaları İzzüddin ve Rüknüddin arasında nasıl üleştirmişse Ahmed han da öylece yapıyordu. Bu üleşim Keyhüsrevin hiç işine gelmedi, düstursuz olarak yanından ayrıldı, Azerbaycanda oyalanıyordu.

İlhan yarlığı ile Gıyasüddini Anadolu sultanı olarak yola çıkardı, Sahip Fahrüddin Ali vezirlikte kaldı. Erzincan yakınlarında Mücirüddin Mehmed Emir Şah kendilerini ağır süngularla karşıladı. O da naip oluyordu. Sahip kendisini yeniden İlhanın katına göndererek devletin yalnız başına Mes'udda birikmesi için İlhandan yarlığ dilettili. Dönüşünde bu yarlığı getirmişti. Artık Gıyasüddinin başlı başına Selçuk sultanı olduğunda en küçük bir işkil kalmamıştı.

Gıyasüddin Keyhüsrev yaptığı densizlikten pişman oluyordu. Debelenircesine işi düzeltmek istedise de birşey yapamadı. Tasasından öldürücü bir hastalığa tutuldu. İlhan katından kendisini boğazlamağa gelen adam, onu ölüm döşeginde son soluğunda buldu. İlhanın buyruğu yerine gelsin diye ölürken ağı içirildi. 1282=681 yılında Azerbaycanda ölmüştür. Öldürölmesine İlhanın buyruk vermesi sultanın ve beylerinin yaptıkları kovculuğun bir son ucu idi. O sağ kaldıkça kendi başları dinç olamıyacaktı.

1282=681 yılı içinde İzzüddin Keykâvüs oğlu Gıyasüddin Mes'ud Selçuk devletinin yalnızca başına geçti. Veziri Sahib Fahrüddin Ali, nâibi Mücirüddin Mehmed Emirşahdı. Bütün devlet işleri bunların elinde toplanıyordu. Bu yıl içinde İlhan vezirinin oğluna Anadolu pervaneliğini, Zencanlı İmâdüddine Anadolu bakanlığını vererek gönderdi. Selçuk devletinin ve Anadoluların işlerini birlikte çevirmek için elbirliği etmişlerdi. Ancak işler yürümiyordu, Moğul beylerine, Moğul hanlarına, çocuk ve kadınlarına ayrılan kesimlerin ödenmesine yol bulunamıyor, tersine olarak hergün

artıyordu. Bunun için Anadolunun bayındırlığı sönüyordu. Uçtaki Türkler, dağdakiler boyun kesmez oldular. Ötede beride birtakım beylerin çevresinde yeryer toplanıyorlardı. Karışıklık, düzensizlik günden güne artıyordu. Bir devlet işi, devlet orunu elde etmek isteyen; İlhanın katına gidiyor, Moğul beylerinden birisine verdiği urunçlarla (rüşvet), armağanlarla çatarak istediğini elde ediyordu, kesimini; kendisini koruyan Moğul beyine yıldan yıla yollıyordu, bir başkası çıkıp daha ağır armağan ve urunçlarla giderek başka bir elden o yeri elde ediyordu. Bu gidiş kesimlerin vaktile verilmesini güçleştiriyordu. Bu kez de kesim veremiyenlerin öldürülmesi için buyruk geliyor, borçların da devletçe ödenmesi isteniyordu. Devlet sıkıştıkça şunun bunun mallarını kapaç etmek için ip ucu aranıyor, sen filân zorbaya yan çıktın diye birtakım yalanlarla, karaçlarla birçoklarının malları zorla alınıyordu. Selçuk devletinin parasızlık yüzünden ne iş adamı, ne ordusu kalmıştı. Moğullara ayrılan yıllık para ve armağanların verilememesi yüzünden doğrudan doğruya Moğullar ordu ile para toplamağa geliyorlar, askerler yayladıkları kışladıkları yerleri ayrıca çapullarile eziyorlardı. Böyle iken ordunun azık ve başka gereçlerini anıkatmak için devleti sıkıştırıyorlardı. Bunlar yetmiyormuş gibi dönüşlerinde de geçtikleri, kondukları yerleri yağmalıyorlardı.

1286=685 yılında hiç istenmemişken Moğul prenslerinden Hulaço ve Keyhato adında iki başbuğ büyük bir Moğul ordusu ile Erzincana geldi. Yaz ve kış orada kaldılar. Bütün gereçleri devletçe veriliyordu. Dönüşlerinde adamlarını, askerlerini Anadoluya saldırdılar, Konyadan başka her yer yağmaya uğratıldı. Bu yıkımları, Naib Mücirüddinin üşengeliği de bütünledi. Sahib, Mücirüddin hakkında İlhan katında yanılarda bulundu. Argun, Ahmed hanı öldürmüş, İlhanlığı elde etmişti. Argun han Mücirüddini naiplikten çıkardı. Mücirüddin çabucak İlhan katına koşup yakınlarına

paralar dökerek işini yeniden yoluna koydu. Han kendisini çok iyi karşıladı. Ne dedise dedi; Sahib Fahrüddini vezirlikten uzaklaştırttı. Argun han Anadolu devletinin vezirliğine Kazvinli Fahrüddin adında birisini seçerek Mücirüddin ile birlikte yola çıkardı. Kazvinlinin vezirlik geliri de kat kat arttırılmıştı. Anadoluya gelerek haccacı gölgede bırakacak zulümlere başladılar 1288=687. Sahib Fahrüddin ortalıktan çekildi, Akşehir bucaklarından birinde yalnızlandı. Oradan hiç ayrılmıyor gibi idi, bu yılın 15 Şevval Pazartesi günü öldü. Kazvinli Fahrüddin vezirlikte kaldı, Anadoluyu inletiyordu, şehirler birer ören haline girmişti. Mücirüddin Emirşah kesimlerin bu gidişle ödenemeyeceğini anladı, kendi gücü ve isteğiyle olmayan bu durumdan kendisi sorguya çekiliyor, zılgıtlara uğrayordu. Anadoludaki Moğul bakanlarına baş vurarak ülkenin kendisile Kazvinli arasında üleştirilmesini ondan sonra her birisinin kendi ülüşünden sorguya çekilmesini istedi. Bu dilek İlhana da yazıldı. Helâkûnun zamanında İzzüddin Keykâvüse verilen parça Kazvinliye, Rüknüddin Kılıç Arslana verilen parça da Mücirüddine ayrıldı... Moğul beylerinden Tolatay Yargocı da Mücirüddin ile birlikte bulunacaklardı. Az zaman içinde Mücirüddin kendi iline bayındırlık verdi. Kazvinlinin bilesince Moğul beylerinden İrinçin [1] bulunuyordu. Zulmünü, yıkıcılığını arttırdı. Bu üleşim 1289=688 yılında idi. Böylece iki yıl sürdü. 1291=690 yılında Argun han Saadüddevle adında bir yahudiyi Anadolu vezirliğine getirdi. Bu da müslümanlara bir karabun oldu. Kazvinli vezirlikten, Mücirüddin naiplikten çektilirdi. İlhan her ikisinin de bağı olarak yanına getirilmesini buyurdu. Şemsüddin Alakuş vezirliğe, Kulavuz oğullarına da naipliği verdi. Kazvinli ile Mücirüddini getirmek üzere boğdu Yargocıyı Anadoluya yolladı. Her ikisi de getirildi. Yanıp yakılanların çokluğundan Kazvinliyi öldürttü. Mücirüddinin dilevcisi [davacı] az

[1] İrinçin Togor hatunun kardaşı ve Olcatyonun kayını idi.

olduğundan kurtuldu. Yahudi bütün Anadolu ilbeylerine buyruk göndererek halkın ellerinden bütün barklarını, tarlalarını devlet için eliktirmek istedi. Bunun üzerine kızılca bir kıyamet koptu. Nasılsa bu alçağın dileği geri kaldı. Mücirüddin kurtulmuş eski işini elde etmişti. Ancak o sıralarda İlhanın hastalanması dolayısıyla biraz beklemeğe karar verdi. Abazaların yanında oyalanıyordu. İlhanın hastalığı çetinleşince vezir yahudiyi öldürttü. Mallarını eliktirdi. Bu günlerde Argun han da öldü. Keyhato yerine geçti. Mücirüddin yalnız başını kurtarmıştı. Dönüp Anadoluya geldi. 1291=690 yılını Azerbaycan yakınındaki Aladağda geçirdi. Argun han öldüğü zaman Keyhato Anadoluda idi. İlhanlık orununa giderken sultan Gıyasüddin Mes'ud, Mücirüddin Emir şah Aladağa kadar kendisini geçirdiler. Naipliği Mücirüddin Emirşaha verdi. Keyhato yıllarca Anadoluda kalmıştı, havasından pek hoşlanırdı. İşleri yoluna koymak üzere 1292=691 yılında Anadoluyu tekrar dolaşmağa geldi. Sultan; Mücirüddin ile birlikte kendisine ulaştı. Baş kaldırmış olan uç Türklerini yola getirmek üzere yanında epiyce Moğul da getirmişti.. Uçlular ayaklanmışlar Sultanın bir deyme göre Rüknuddin Kılıçarşan, başka bir deyme göre de Keyumers adındaki kardaşını sultan diye başlarına geçirmişlerdi. Önceleri Rüknuddin kardaşının yanında bulunuyordu. Uç illerine kaçarak orada sultanlığını yaydı. Uç Türkleri kendisine uyruk olmuşlardı. Keyhatonun kendi üzerine yüneldiğini duyunca Kastamoniye gitti. Ora Türkleri toptan önüne düştüler, kendisine uyanlar çoğalınca oralarını ele geçirdi, Kastamoni Beyi Muzafferüddin Alp Yürüğü de [1] öldürdü. Keyhato sultana buyruk gönderecek kardaşının hakkından gelmesini istedi. [2] Tacik as-

[1] Alp Yürük yerine Yolukarşan dense daha doğru olacaktı.

[2] Burada Tacikin sözünü alışılan manada bulmuyoruz. Üzerine gidilenlere, toptan Türk demesine bakılırsa tarihçi Tacik sözünü göçebe ve köylülerden başkasına daha doğrusu şehirlilere veriyor sanırım.

kerlerle Sultan, Naip Mücirüddin, Sahip Necmüddin siğirttiler. Üç bin Moğul askerile bir kaç Moğul beyi de bunlara katıldı. Toplu olarak Rüknuddin ile dövüşmek üzere Kastamoniyeye yürüdüler. Yaklaştıkları sırada Rüknuddinin başında Türklerden büyük bir derinti olduğunu öğrendiler. Yanlarındaki küçük ordu ile saldırmaktan çekinerek Keyhato'dan başkaca yardım dilediler, yardım gelmedi. Keyhato hiç durulmıyarak Rüknuddinin üzerine saldırmayı da buyuruyordu. İster istemez yürüdüler. Dar, geçilmesi zor bir yerde vuruştular. Moğullarla Sultanın askerleri bozuldu. Sahip ve Naip ile birlikte Sultan da tutsak edildi. Tutsaklar bağlı olarak götürülürken yolda Moğullardan bir sürüye rastladılar. Bunlar bozgundan sonra Sultani aramağa çıkmışlardı. Yanlarındaki Türkleri öldürerek tutsakları kurtardılar. Bunun üzerine bozgun asker yeniden toplandı. Türkler, bozgunların arkasına düşmüşler, bölünmüşlerdi. Bölük bölük yakalanarak öldürüldüler. Bir gün içinde hem alt hem üst gelmiş oldular. Türkler ölüleri kadar da tutsak verdiler. Sultan Moğullar ve Taciklerle Osmancığa koşup gittiler. Bir gün dinlendikten sonra Sultan oronuna gitti. İlk yaz gelince Keyhato Azerbeycana döndü. Sultan Mes'udun Sultanlık yarlığını yeniledi. Yeniden Sahip Necmüddin vezir, Mücirüddin Naip oldular. Anadolu ordusu başkumandanlığına Hıtaylı Taştımur seçildi. Tatar beyleri Anadoluya bütün ağırlıklarıyla yükleniyorlardı, sancak beyleri her ay değişiyordu, bir adama yetişmiyen bir dirliğe on kişi gönderiliyor Anadolunun yıkılmıyan parçalarını da yıkıyorlardı. Suçsuzları yokdan suçlandırarak canlarına, mallarına el atıyorlardı. Yapılan zulümlere örnek olarak şunu söyleyebiliriz. (Müsameretül Ahbar) sahibi derkim: Ben İlhanın buyruğıle Alâüddin Keykubadın vakıflarına bakıyordum. Konya ve Aksaray tecimerlerinden bir takımı bana gelecek yol üzerindeki Sultan hanının burçlarından bir kaçının yıkılmamasından yanıp yakıldılar. Bu yüzden kervanların

arkası kesildiğinden ağlaştılar. Ben de Tatar başbuğlarından izin alarak yıkılan yerleri onarttım. Bundan sonra oralarda bir Türk ayaklanması oldu. Tatarlarla vuruşarak sonunda bu hana sığındılar. Oradan kendilerini savgadılar. Bu döğüşmeler arasında bir takım Tatar da öldü. Bunların başbuğu bana gelerek ölenlerin diyetlerini istedi ve zorla aldı. Sen burçları onartmamış olsaydın Türkler oraya sığınamıyacak, benim yoldaşlarım da ölmiyecekti demişti. İşte o günlerdeki yağmaların yüz bin çeşidinden birisi budur.

Bu zulümler 1293 = 692 yılında bir kat daha arttı. 1294 - 693 yılında Baydu ayaklanarak ilhanlığı Keyhato'dan aldı, bir yıl sonrada Kazanhan çıkarak İlhanlığı elde etti. Yine bu yıl arasında Anadoluda Toğaçar ile Balto arasında boğuşma oldu. Her birisinin kumandası altında büyük asker kümeleri vardı. Anadoluda çarpışmağa başladılar, biri birini kovalıyorlar bu arada ülke çiğneniyor, yağmalanıyordu. 1295 = 694 yılında Balto, Tuğaçarı öldürdü. Balto bundan sonra Kazanhana karşı da direndi. Sultan Gıyasüddin kendisine uymaktan başka bir şey yapamadı. Bütün Anadoluyu kendi payına elde etmeğe çalışıyordu. Naib Mücirüddin Emir Şah bu işin sonundaki kötülüğünü, uğursuzluğunu anlıyarak adamları ile Azarbeycanda bulunan İlhanın katına kaçtı. Sultan da Anadoludan çıkıp İlhana ulaşmak istedisede Balto bırakmadı. Kırşehir yakınlarında Malye ovasında Sultan ile Balto karşılaştılar döğüş iki gün sürdü, iki orduda direniyordu. Sonunda Mogollar yenildiler. Balto az bir askerle kaçarak Kutluk Şahın yanına gitti. Adamları dağılarak Karaman ve Ermenak Türklerine sığındılar. Sonra onlarada kötülük ettiklerinden hepsi öldürüldü. Kadınları çocukları tutsak oldular. Moğollar savaşta, barışta çoluk ve çocukları ile birlikte bulunurlardı. Balto başına biraz Moğol toplıyarak uçdaki ölkede talanlar yapıyordu. Daha sonra Türklerden korkarak Sisteki Ermeni Tekürüne sığındı. Oda baştan

kendisini esenledisede sonra bir pundunu bulup yakalattı, doğruca İlhana yolladı. Sultan mes'ud Kavğada adamlarile Baltonun yanında idi, kaçarak zorlukla kurtuldu. Bütün malları ve ağırlıkları yağmaya uğradı. Sonra Kutluk Şaha sığınarak onun katına koştu. Suçlarının bağışlanmasını diledi. Kutluk Şah alıb kendisini İlhana götürdü. Baydo ile birlikte yürümesi elinde olmadığını anlattı, yarlıgadısada Hemedanda kapalı kalmasını buyurdu, orada yeniden Sultanlığı elde edinceyedek sıkıntı içinde kaldı. Nasılki bundan ilerde söz gelecektir. Bu aşağı yukarı 1295 = 694 yılı içinde oluyordu. Sultan Gıyasüddin Mes'ud kapadılınca İlhan Anadoluyu dört bölüme ayırdı. Bir bölümünü Pervanelikle birlikte Muinüddin Süleyman Pervanenin oğlu Muinüddin Mehmed Beye bir bölümünü Vezirlikle Cemalüddin Mehmede, bir bölümünü Naiblikle Tiflisli Kemalüddine, son bir bölümünü de Şerafüddin Osmana verdi, [*] bu dört adam Anadolu ülkesini altmış tümen kesimle alıyorlardı, hepside kendi ülüşlerine düşen parayı hesap defterleriyle Mücirüddin Emir Şaha verecekler, oda İlhana sunacaktı. Mücirüddin onlarla birlikte Sultanlık orununa bir vekil gibi gönderilmişti. Birlikte Anadoluya geldiler, Haccacı aratacak kötülüklerde bulundular, ülkeyi baykuş yuvasına çevirdiler, hepside güç basınç yapmakta özellik gösteriyor, Şeytanın bile bulamıyacağı, Tanrıdan korkup yapamıyacağı kötülükleri yapıyorlardı. 1296=695 yılı uğursuz bir gidişle geçti. 1297=696 yılında Kazanhan Anadoluyu Gıyasüddin Mes'udun kardeş oğlu olan Alâüddin Keykubada verdi.

1297=696 yılında İlhan; Gıyasüddin Mes'udun kardeşi oğlu Üçüncü Alâüddin Keykubada Anadolu sultanlığını verdi. Babası Feramerz; Bizans imparatorunun zindanında öldükten sonra oğlu Alâüddin Keykubad 1296=695 yılına değin imparatorun yanında kaldı. İmparator bu yıl içinde bilesince

[*] Bu üleşmeye göre Selçuk devletinin bir zaman için kaldırılmış olduğu açıkça görünmektedir.

birtakım adamları olduğu halde kendisini İlhanın katına yolladı, Keykubad için İlhandan Anadolu sultanlığı isteniyordu, imparator kendi fikrince Selçuk devletini kendi dileğiyle kendi yetiştirmesi bir adamın eline vermiş oluyordu. Vezirliğe Şemsüddin Ahmed Alakuşu, müstevfilğe Abdül'aziz geldi. Yanlarına Anadolu bakanlığı ayalığıyla Bayınçar, Bayçur adında iki kişi katıldı. Bu katı yürekli küme ile bağıryanık Anadoluya yöneldiler. Zulümler, ezinçler yenileniyordu. Birisi doyup geri dönmek isteyince ondan daha zorbası, daha kıyagı geliyordu. Simre, Kastamoni, Sinob, Samsun, İznik ve Karesi sınırlarına değin, olan yerler İlhan katından Gıyasüddin Mes'ud oğlu Gazi Çelebiye verilmişti. Bu prens Karadeniz kıyılarında yanındaki kardaşları, amca oğulları ve başka hısımlarıyla durmayıp denizden, karadan Kâfirlerle döğüşürdü. Ölünceye değin bu iyi gidişi korudular. Sultan Alâüddin ve bilesince olan Moğul başbuğları halka duyulmamış kötülükler yapıyorlardı. 1299=698 yılında Sülemiş adında birisi bunlara karşı çıktı. Başında büyük bir kalabalık vardı. Bayınçar ile Bahçur Sülemişin üzerine gittiler. Döğüşte bozuldular ve her ikisi de öldü. Sülemişin işi büyüdü. Sultan; İlhandan yardım istediye de kış dolayısıyla yardım edilemeyeceği anlaşıldı. Naib Mücirüddin Emirşah ile birtakım Selçuk beyleri vasıta bulunmakta olan İlhanın yanında idiler. İlk yaz gelince İlhan Mücirüddini kendi vekili olarak Anadoluya yolladı, eskisi gibi Müstevfi Şerefüddin Osmandı. Muinüddin Mehmed Pervane, Sahib Cemalüddin vezir'oluyordu. Her birisine ayrı ayrı buyrultular vererek Anadoluya yolladı. Hepsinin dirlikleri artmış, verecekleri de o derecede yükseltilmişti. Arkalarından Emirçobanı büyük bir ordu ile Sülemişin üzerine gönderdi. Sülemiş bu savaşlarda bozuldu. Bozgun bir halde Şama gitti. Ele geçen adamları öldürüldü. Mücirüddin birtakım askerle Niğde yakınında bulunan Türk Kongurun üzerine gitti. Orada ayaklanarak kaleye sığın-

mıştı. Epeyce zamandanberi oralarda kalıyordu. Niğdeyi geri alarak Türkü yakaladı ve kapattı. Bundan sonra Seferihisara gitti, orada da bir Türk ayaklanmış yüresindeki kendleri köyleri yağmalıyordu, sıkışınca Seferihisara kapanıyordu. Bunu da yakaladı, yanındakileri dağıttı [1]. Bundan sonra Niğedeye , Aksaraya gitti . Muinüddin Pervanenin torunu Mühzebüddin Mes'ud baş kaldırmış Bafra ve Samsun üzerine abanmıştı. Mücirüddin ileri gitmiyerek Mes'udu yumuşaklıkla kandırdı, kızı ile evlendirerek işi tatlıya bağladı. 1300=691 yılında İlhan kendi adamlarından ikisini Selçuk ülkesini yeniden yazmak üzere gönderdi. Düzelmeğe yeltenen ülkenin yeniden daha çok yıkılması isteniyordu. Mücirüddin Emirşah da buna en büyük yardımcı oluyordu. Anadolunun en esen halkı mağaralarda, dağ başlarında yırtıcı hayvanlar gibi sığınabilenlerdi. Sülemiş Şamdan Ermeni eli yolu ile dönüyordu. Yanında birçok ipsiz sapsız çapulcu vardı. Yağmada en küçük bir eksiklik bırakmıyorlardı. Alâüddin Keykubad Diyaribekire kaçtı. Orada Kazanhanın gelmesini bekliyordu. Kazanhan o sırada Şamlılarla savaşta idi. Sülemiş Selçuk ülkesini kimsesiz görünce genel bir talâna başladı. Sonunda Kayseri de ele geçti. Bağlı olarak İlhana gönderildi. İlhan kendisini öldürttü. Başına toplananlar dağıldılar.

Şamdan dönmekte olan Kazanhanı Keykubad karşıladı, Han kendisine iyi davrandı, Erzurumdan Antalyaya Diyaribekirden Sinoba değin olan yerleri ona verdi. Bir çok vergileri bağışladı, kardaşı Holaçunun kızı ile evlendirdi, yarlıklar verdi. Mücirüddin Emir Şah naiblikte bırakıldı. Vezirlik saveli Sahib Alâüddin de müstevfilik Nasrüddin Mehmed de, Beylerbeylik Seyyid Hamzada idi. İlhan Alâüd-

[1] Bu eski kaynaklara bakarak çocuklarımız bu tarihlerin öz çehrelerini belirtecektir. Yeryer Moğul basıncını kırmak üzere dınlen bu kahramanları yaşatacaklardır. Eski kafanın Türk demekle küçüksediğı bu şahsiyetler için bu anlatış bizce en şanlı bir tariftir.

dinin Sultanlığı için gereken bütün eksiklerini de bütünledi ağırlayarak yola çıkardı. Resülayından Selçuk sınırına kadar kendisini geçirdi. Alâüddin Keykubad güzel huylu, iyi gidişli bir adamdı. Ancak pek yumuşak, dileklerinde pek gevşek aklı biraz kıt adamdı. Yanındakiler kendisini bütün bütün yozlaştırdılar. Hele Seyyid Hamza katı yürekli bir alçaktı. Hiç bir götülükten çekinmez, hiç kimseye acımadı. Sultanın kötülükte ondan daha aşırı bir adamı vardı. Karahisarlı Kadı Mecdüddin derlerdi. Her türlü bilimlerde uzmanlığı ile tanınmıştı, Kimya dahi bilirdi. Bu kötü yakınlar Sultanı yolundan çıkardılar, ikinci bir Haccac yaptılar. Türlü türlü vergiler çıkararak ortalığın üzerine salıyorlar, zorla mallarını ellerinden alıyorlardı. Malatyaya uğradıkları sırada Malatya Beyi büyük sungularla armağanlarla karşıladı ayağı tozuna yakalanarak bağlandı, mallarının yerini söyletmek için türlü işkencelere, ezinclere uğratıldı. Zavallı bu hal içinde öldü. Oğlu Kudbüttin babasına yapılan alçaklığı duyunca şehrin kapılarını kapattı, Malatyalılar silâha davrandılar, Sultana karşı koydular. Sultan kaleyi çevirin dedisede bir şey elde edemiyerek eli boş döndüler. oradan divrikiye gittiler, Müslüman Kâfir ayırd etmeyüb yağmaladılar, ondan sonrada Sivas'a yürüyüp Ramazan içinde eriştiler. Sıvaslılara yaptıklarını Moğollar bile yapmamıştı. Halkın mallarını alıyorlar, kadınlarının namuslarını çiğniyorlardı. Bir düşman sürüsü gibi Anadoluya debelleş olmuşlardı. Seyyid Hamzayı aşağı takımdan bir sürü ile Tokat ve yöresine yolladı, bir müslümana yakışmayacak şeyler yaptı. Sahib Alâüddin ile naibi Mücirüddin bunların öğütüyle yola gelmiyeceklerini anlıyarak İlhanın katına, ve onun buyruğu ile Anadolu bakanı olan Abuşkaya gittiler Kazanhan bunları öğrenince Sultana Abuşkanın yanına gitmesinin, onun buyrugundan andışarı çıkmamasını bildirdi. Yaz kış Abuşkanın yanında bulunacaktı. Sultan ister istemez Sivasdan çıkarak Abuşkaya ulaştı. İlhan kendisinden Seyid Ham-

za ile kadı Mecdüddini de istemişti. Ulaştıklarında her ikisini de iyice dövdürerek zındana attırdı. Sultan, Abuşkadan kuşkularak adamlarıle geceleyin kaçtı. Çadırlarını olduğu gibi bıraktılar. Halktan soydukları şeyler hep arkalarında kaldı. Konyaya gidiyorlardı. Yolda önlerine bir takım Türkler çıktığından soyuldular. Atları ve urbaları bile alındı. Yalın ayak başı kabak dağıldılar. Kendisi yalnız bir köle-sile Ürgüp yakınlarında bir kovuğa sığındı. Abuşka kaçdıklarını duyar duymaz ilk önce çadırlarına giderek bıraktıkları çapul malları aldı, Sultana yalnız bu işlerin günahı ve suçu kalmış oluyordu. Sultanın arkasından bir takım adamlarını koşdurdu. Bir kovukta bulup getirdiler. Bağlatarak yakınları olan kadı ile Hamzanın yanına konmak üzere İlhana gönderdi. Arkasından bir çok dilevciler de geldi, haklarını istiyorlardı. İlhan çok kızdı, kendisini öldürtmek istedi-se de karısının yalvarmasına dayanamayıp bağışladı. Sade Sultanlığını elinden alıp Isfahana sürdü. Bütün gereçlerini verdiriyordu. Bir zamanlar orada kaldı. En sonunda bir gece içki içerlerken kullandığı kötü bir dil dolayısıyla kendi adamlarından birisi elile öldürüldü.

Alâüddin Keykubadın Isfahana sürülmesi üzerine Hemedanda bulunan İzzüddin Keykâvüs oğlu Gıyasüddin geri çağırılıp Anadoluya yollandı 1301=700. O sırada İlhanlık vergilerini toplamak üzere Anadoluda Horasanlı Nizamüddin bulunuyordu. Katı yüreklilikte Haccacın bir eşi idi. İlhan kendisini geri çağırarak 1302=701 yılında Hemedan yakınlarında öldürttü. Tanrının öcü çabuk yetişmiş oluyordu. Bu yılın Recebinde İlhana yüz sürmek üzere yola çıkmış olan Naib Mücirüddin Emirşah yolda öldü. Gıyasüddin Mes'ud Musul yolu ile 1302=701 yılı başında Anadoluya ulaştı. Sahib Alâüddin eskisi gibi vezir, Anadolu bakanı yine Abuşka idi [1] Sultan, vezir ve Abuşka hep birlikte

[1] Abuşka, Abışka Moğul başbuğlarından Tuğrul şahın kardaşıdır. Bunlar Mankutlulardandı.

güçleri yettiği kadar şehirlerin yeniden onartılmasına koyuldular. Bu çalışmalar arasında Hacı oğlu adında birisinin ayaklanarak Niğde ile Aksaray arasındaki Kara Hisarüdevleyi elde ettiği ve başına büyük bir kalabalık topladığı duyuldu. Üçü de birlikte üzerine vardılar. Sığındığı kal'ayı kuşatıp çevirmişlerdi. Kazanhanın ölüm haberi ulaştı. Kal'ayı düşürmeksizin bırakıp ayrıldılar.

Sultan orununa döndüğü sırada kendisine inme geldi. Eli ayağı tutmaz olmuştu. Bir yıl kadar böylece yattı, kurtulması için verilen emekler hep boşa gitti. 1305 = 704 yılında öldü. Onun ölümü ile Selçuk devleti de sonlanmış oldu.

Gıyasüddin Mes'udun ölümünden sonra Anadolu Moğul beylerinin elinde kaldı. Azgınların birisi doyup gidince bir başkası geliyordu. Bu sıralarda küçük beylikler türedi, Osmanlı beyliği bunları söndürerek başlı başına bir devlet kurdu [1].

Türkçe yazılmış bir Selçuk tarihinde gördüğüme göre Emirçoban oğlu Demirtaş Ebu Said Han buyruğu ile 1317 = 718 de Anadoluya gelerek Selçuk ardası ile ilişkisi olanları arayıp buldurmuş, en küçük bir çocuk bile bırakmıyarak hepsini yok etmiştir. Bir takımları dağlara kaçmışlar ve böylece giderek Karaman oğullarına sığınmışlardı. Karamanlılar, ilerde işlerine yarar diye aralarında dünürlük yapmışlarsa da sonunda onlar da kancıklık ederek köklerini kazımışlardır.

[Tarihçimiz aşağıdaki sözlerle Anadolu Selçukları için yazdığı yazıları bitirmektedir.]

Bu yazdıklarımın çoğunu ibni Bibi tarihinden aldım. Bibi tarihçinin annesidir. Bu hatun bir yıldız bilgisi idi. Babası Mecdüddin Mehmeddir, baba oğul her ikisi de Selçuk devletinin kalem erlerinden idiler. Müsameretül'ahbar

[1] Müneccim başı Selçuk tavaifi mülûkü gibi ayrıca Moğul tavaifi mülûkü diye de bir bölüm yapmıştır.

dan da öylece aldım. Bunun yazanı da Selçuk devleti adamlarından ve Mücirüddin Emirşahın hısımlarındandı. Yazdıkları şeylerin pek çoğu kendi gördükleridir. Kazanhanın yarlığı ile büyük Alâüddinin bekitlerine bakıyordu. Bir adam kendi yaşadığı tarihi herkesten daha iyi bilir. Aldığım bilgiler içinde eksiklikler, yanlışlıklar görenler beni yarlıgamaladırlar. Ben ancak bulduklarımı göçürmüş oluyorum.

Son söz

Kitap basılıp bittikten sonra büyük Türk mimarı Sinan'ın eserleri için yazılmış bir kitabın kabında Camiüddüvel için şu satırlar gözüme ilişti:

“İbrahim paşanın buyruğu ile Müneccim başı tarihi Türkçeye çevrildi ve bu işe Vehbi, Nabi, Reis Mustafa, Neyli, Ruhi, Raşid, Çelebizade, Razi, Ali, Subhi, Hıfzı, Nedim, ve başkaca bilginler ve yazıcılar seçildi. Bir hafta içinde bitirildi,,. Binlerce sayfalık eser böyle büyük bir imeci ile az zaman içinde Türkçeye çevrilmiş oluyor.

Sayın üstat İstanbul saylavı Bay Halil Eldemden daha önce bunu duymuştum. Kendisini rahatsız ederek tam bir bilgi edinememiştım. Bugün bunu da öğrenmiş ve okuyuculara öğretmiş oluyorum. Sayın tarihçimiz Bay Mükrimin Halile göre kitabın asıl adı Sahaifülahbardır. Camiüddüvel onun tarifi demek oluyor.

Kişi adları

A

Abaka Han 75, 79, 80, 82
Abuşka 92, 93
Alaüddin Keykubad 26, 32, 40, 48, 50, 55, 63, 69
Aleksi 34
Ali Bahadar 67, 71, 72
Alıncak Noyın 69, 70, 71, 76
Ahmet Han 82, 83, 84
Ahmet Bey 82
Argun 84, 85, 86
Arslan şah 20
Artık oğlu Nuereddin 17
Ata Bey Mecdüddin 77, 80
Aybe ařnigir (Tata) 44

B

Baba İřhak 59, 66
Baltu 88, 89
Barak 74
Baraęıyun 74
Bayat Bey 82
Baybars 79
Baycur 90
Bayunoyın 60, 61, 67, 69,
Baydu 88, 89
Bayıncar 90
Bayram subaşı 56
Bedrüddin Yusuf 25
Bahaüddin Mehmet 80
Bahaüddin Kutluca 43, 44
Berke Han 51, 72
Berkyaruk 12
Bibi 94
Burak baba 74
Bozan 12

C

Celalüddin Harzemşah 40, 48, 49
Celalüddin Key Feridun 27, 30, 31, 40, 41
Celalüddin Karatay 42, 58, 63, 64, 65
Cemalüddin Ferruh 55
Cengiz Han 61
Cihan şah 48
Cimri 80, 81, 82

D

Dakak 5
Danişment 8, 11, 14, 15, 16
Davud 8, 11, 12
Dördüncü Mehmet 4
Tugaar 88

E

Ebulmaâli Süleyman 79
Ebü Sait Han 94
Eminüddin Mikâil 80
Emirüsevahil 86
Emir oban 90
Ertuğrul 82
Erzincanlı Mecdüddin 77
Esedüddin Ruzbih 30
Eyyublu Selahüddin 20

F

Fardiros 6, 42, 43
Fahrüddin Behramşah 37, 47
Fahrüddin Süleyman 48
Faryabî 24

G

Gazâli 55

II

Gazne 5
Gazi Çelebi 90
Giyasüddin Keyhüsrev 20, 26, 28, 32, 35, 48, 50, 55, 62, 63, 77, 83
Giyasüddin Mes'ut 72, 75, 82, 86, 90

H

Holagü Han 68, 69, 70, 71, 91
Halil Bey 82
Halil Ece 75
Halil Eldem 96
Hatır Oğlu 76, 77, 78, 82
Hıfzı 96
Hıtaylı Taş Timur 87
Horasanlı Nizamüddin 93

I

İbni bibi 94
İbrahim paşa 96
İrincin 85

I

İsfahanlı Şemsüddin 62, 65

K

Kadı Mecdüddin 93
Kadı Necmüddin 92
Kara Arslan oğlu 27, 17, 19
Kara Arslan torunu Mes'ut 44, 45
Karaman oğlu Mehmet Bey 81
Kayı hanlı 82
Kazvinli Fahrüddin 85
Kazvinli Şemsüddin 52, 53
Kazan Han 88, 89, 91, 94
Kayser şah 27, 31
Kılıç Arslan 6, 7, 9, 14, 20, 25, 26, 40, 48
Kırşehirli kadı Necmüddin 61
Kır Han 50, 51, 56
Kızıl Ahmet 81
Kutbüddin Mehmet 21, 22

Kutulmuş 5, 6, 10, 11, 14
Kutluk şah 88, 89
Kulavuz oğulları 85
Kemalüddin Mehmet 89
Key Hatu 84, 86, 87

M

Mahmut Hayrani 74
Mansur 10, 11
Melik Eşrf 37, 39, 44, 45, 48, 56
Melik şah 7, 11, 12, 13
Melik nasır 44, 51, 52, 54
Meliki muazzam 45, 54, 60
Melik zahir 37
Melik zahir baybars 78, 79
Mevlana Celâlüddin 36
Mücirüddin Emirşah 83, 85, 86, 89, 90, 93
Mecdüddin Mehmet 94
Mecdüddin İshak 26
Mimar Sinan 9
Mübarizüddin Çavlı 49
Mübarizüddin Ertokos 28, 33, 42, 43
Mübarizüddin İsa Candar 58
Muhyiddin Arabi 80
Muhyiddin Mes'ut 20, 23
Mügisüddin Tuğrulşah 23
Muinüddin Mehmet Bey 81, 90
Muinüddin Süleyman 67, 69, 70, 79
Muzafferüddin Alpyürük 86
Muzafferüddin Mahmut 25, 26
Muzafferüddin Mehmet 48
Muzafferüddin Yoluk arslan 70
Muizzüddin Kayserşah 20, 22
Mühezzebüddin mes'ut 91
Mükrimin Halil 96

N

Nabî 96

Nasırüddin Behramşah 48
 Nasırüddin Mehmet 91
 Nahcivanlı 65
 Nedim 1, 96
 Necmüddin Ferruh 69
 Nizamüddin Argunşah 20, 22, 27
 Neyli 96
 Nureddin Mahmut 2, 14, 15, 16, 17, 22
 Nureddin Sultanşah 20
 Nusrtüddin Hasan 30

R

Raşit 96
 Razi 96
 Reis Mustafa 96
 Ruhi 96
 Rus 46, 62
 Rüküddin Cihan Şah 49
 Rüküddin Kılıç Arslan 63, 65, 67, 69, 75, 85, 86
 Rüküddin Süleyman 6, 14, 21, 25, 57, 63
 Rüküddin Kiyumers 73, 86

S

Sadrüddin Konyalı 21, 65, 80
 Sadüddin köpek 55, 56, 57, 58
 Sadüddevele 85
 Sahip Fahrüddin Ali 70, 71, 77, 80, 81, 85
 Sahip Fahrüddin 70, 71, 77, 80
 Sahip Necmüddin 87
 Sahip Mühezzebüddin 62
 Salahüddin Eyyuplu 10, 16, 17, 18, 19, 20
 Saveli Sahip Alaüddin 91
 Sarı saltık 74
 Saltıklar 15, 70
 Sayın Han 62, 65, 69
 Selçuk Hatun 14, 17, 37, 77

Sevuk Tekin 5
 Seyyid Hamza 91
 Seyfüddin Aybe 32, 40, 41, 44
 Seyfüddin Kızıl Bey 32, 41
 Seyfüddevele ertukuş 56
 Sobutay (Bisutay) 67
 Subhi 96

Ş

Şahinşah 5, 20
 Şemsüddin ala Kuş 85, 90
 Şemsüddin Hamza 40
 Şemsüddin Has Oğuz 63
 Şemsüddin Mehmet 33
 Şerefüddin Mehmet 40
 Şerefüddin Osman 90
 Şeyh Mecdüddin 35
 Şeyh Ömer Sührüverdi 41

T

Tacüddevele Hüseyin 80
 Tugrul Bey 5, 11
 Tugrul Şah 30, 31, 40
 Tugracı Şemsüddin 65
 Tugur 85
 Türk Ahmet 64
 Tutuş 7, 11
 Timur Taş 94
 Tiflisli Kemalüddin 89

U

Ulu Kutlu inanç 81

V

Vasiliyos paleolog 71
 Vehbi 96

Y

Yağı basan 8, 9, 12, 15, 18, 25
 Yeminüddevele 5
 Yıldırım 73, 74, 82

Z

Zahirüddin Mansur 58
 Zeynelabidin Başara 40, 44
 Ziyaüddin Hatır oğlu 77
 Zünnun 15, 16

Yer adları

A

Abıgerm (İlgın) 26
 Agrınas (Agras) 25
 Ahlat 41, 50
 Ahmet kalesi 65
 Aksaray 6, 8, 11, 12, 22, 31
 Alâiye 43, 54
 Aladağ 86
 Alara 43
 Altun taş 70
 Amasya 14, 20, 59, 60, 62
 Âmid 44, 45, 52, 58, 75, 82
 Antalya 27, 36, 44, 57, 67, 70, 91
 Antakya 6, 8, 9, 11, 13, 49
 Ankara 20, 23, 57
 Arapkir 56
 Azerbaycan 77, 87, 83, 88

B

Bağdat 8, 19, 44, 58, 70
 Bıfraa 11
 Balıkesir 75
 Behesni 16
 Bizans 4, 10, 20, 28, 69, 74
 Beçkert-doğrusu (Miçinkert) 23
 Buruglu 21, 57, 65, 66

C

Canik 33

D

Develi kalesi 77
 Develi karahisar 81
 Dobruca 75
 Dıyarbekir 17, 91
 Dımışk 7, 11, 16, 50
 Divriki 92

E

Engürüye 15, 20, 23, 31, 32

Ermenak 78, 81, 88
 Erzenirum (Erzurum) 15, 23, 30,
 40, 48

Erzincan 83, 84

F

Fertus 28
 Furat 56

H

Harput 82
 Hemedan 89

I

İzmit 90.
 İznik 26

K

Kâhta 44, 45, 82
 Kalıyoros 42
 Kastamonu 87, 90
 Kapcak 62, 65, 69, 72
 Karasi 90
 Karahisarüdddevle 94
 Kayseri 15, 20, 22, 32, 41
 Kazova 81
 Keysun 16
 Kıbrıs 67
 Kırım yarımadası 46, 54, 73
 Kırşehir 48, 59, 78
 Kızılviran 68
 Kigonya 48
 Konya 6, 12, 18, 26, 34, 45,
 50, 65, 73, 87
 Kubad abat 49, 58, 59
 Koyluhisar 40

M

Malatya 8, 26, 29, 30, 40, 56,
 65, 75, 82, 92
 Malya ovası 59, 88
 Maraş 16, 28, 30, 34
 Mavruzum 26

Merzifon 16, 37, 39
 Miyafarkın 60, 82
 Mısır 15, 19, 20, 58
 Magan 61, 62
 Musul 9, 13, 37, 44, 48, 58

N

Niğde 20, 51, 91, 94
 Niksar 22, 69

O

Osmançık 87

R

Rayan 16, 37, 39
 Reha 56, 57
 Reka 22, 56, 57
 Rey 5, 11
 Remle 17

S

Sogdak 46, 47, 54
 Saray 73
 Salhat 74

Simisat 27

Simre 14

Simsaniye 10

Sincar 9

Sinop 34, 35, 79, 91

Sis 39

Sivas 8, 20 41, 49, 61, 70

Sürüç 56

T

Tarsus 63

Tebriz 76

Tellülbaşer 37, 39

Tırabzon 76

Tokat 26, 29, 59, 61, 76

Ü

Ürgüp 93

Y

Yassı çemen 49

Yulduz dağı 69

Z

Zihne